

Per Anders Nutti lestadiolaisena saarnaajana vuosina 1848–1898

Jari Kolmonen
Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian Pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2017

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Kirkkohistorian osasto	
Tekijä – Författare Jari Kolmonen			
Työn nimi – Arbetets titel Per Anders Nutti lestadiolaisena saarnaajana vuosina 1848–1898			
Oppiaine – Läroämne Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria			
Työn laji – Arbetets art Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum Maaliskuu 2017	Sivumäärä – Sidoantal 69
Tiivistelmä – Referat Tässä tutkielmassani selvitän, millaista oli Per Anders Nutin saarnatoiminta vuosina 1848–1898. Selvitän, missä Nutti saarnasi, millainen hänen saarnatyylinsä oli sekä millaista hänen sanomansa oli. Tutkimuksen lähteinä käytän Aatu Laitisen muistelmia <i>Muistoja Lapin kristillisyydestä</i> , Hjalmar Westesonin kirjaa <i>Lapin profeetan oppilaita</i> , Väinö Havaksen kirjaa <i>Laestadiolaisuuden historia pääpiirteissään</i> , SKS:n arkistossa olevan Paulaharjun kokoelman muistitietoja sekä lestadiolaisen herätysliikkeen piirissä julkaistuja lehtiä <i>Sanomia Siionista</i> , <i>Röster från Sion</i> , <i>Armonsanoma</i> , <i>Huutavan ääni</i> ja <i>Kolkuttaja</i> . Tutkielma etenee siten, että tutkimustehtävälukua seuraa luku, jossa esitellään Nutin saarnatoiminnan taustalla vaikuttaneet asiat. Tätä seuraa luku, jossa selvitetään paikkakunnat, joissa Nutti saarnasi. Viimeisessä pääluvussa selvitän Nutin sanoman. Kyseinen luku sisältää myös Nutin saarnatoiminnan tyylistä kertovan osion. Per Anders Nutti (1825–1898) oli lestadiolainen, saamelainen saarnaaja ja katekeetta. Nutti vei lestadiolaisuuden Norjan Lyngeniin vuonna 1848. Lyngenissä Nutti kulki vuosittain poronhoito- ja markkinamatkoillaan. Nutti saarnasi Lyngenissä usein matkojensa yhteydessä. Elämänsä viimeisinä vuosina Nutti kävi saarnaamassa Norjassa suuremmallakin alueella. Tällöin saarnamatkat ulottuivat jopa Varanginvuonon rannalla olevaan Vesisaareen asti. Siellä Nutti kävi kolme kertaa. Kotiseurakunnassaan Kaaresuvannossa Nutti toimi katekeettana vuodesta 1863 alkaen. Katekeetan tehtävien hoidon yhteydessä Nutti lienee saarnannut jonkin verran. Muuten Ruotsissa tapahtunut saarnatoiminta rajoittui suomen- ja saamenkieliselle alueelle. Suomessa Nutti saarnasi lähinnä Kaaresuvannon naapuriseurakunnissa. Viimeisellä saarnamatkallaan Nutti tosin saarnasi etelämpänäkin, aina Ylivieskassa asti. Nutti korosti sanomassaan rukousta ja pyhitystä sekä pelastusta Kristuksen antaman hyvityshin vuoksi. Yksi Nutin kuulija muisteli Nutin saarnanneen hyvityshin liittyen: ”Jumalan piti saaha lihhaa ennenkun se saattoi siunata ihmisen. Jesus piti uhriksi antaa.” Nutin sanomasta löytyi joitain yhtäläisyyksiä Svebiliuksen katekismuksen kanssa. Nutin oma elämä tuki muistitiedon perusteella hänen sanomaansa. Monissa lähteissä Nutin kerrottiin pyrkineen hyvään käytökseen ja runsaaseen hartauden harjoitukseen. Rukouksen kerrottiin olleen hänen elämässään keskeisessä asemassa. Muistitietojen perusteella Nutti rukoili miltei jatkuvasti. Nutin saarnoista voidaan sanoa, että ne olivat huomattavan pitkiä. Nutin saarnat kestivät muistiperinteen mukaan jopa 4–5 tuntia ja mahdollisesti jopa pitempäänkin. Nutti tapasi saarnata selittäen <i>Raamattua</i> pikkuhiljaa jae jakeelta. Nutin saarnat eivät usein synnyttäneet herätysliikkeelle tyypillisiä liikutuksia. Eräs muistitieto kuvasi Nutin saarnaamista: ”Ei Pieti kovasti huutanut, vakaisesti vain puhui.”			
Avainsanat – Nyckelord Lestadiolaisuus, Nutti, Antinpieti, saarna, Lyngen, Kaaresuvanto			
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia			
Muuta tietoja			

Sisällysluettelo

1 Tutkimustehtävä.....	3
1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rajat	3
1.2 Lähteet ja kirjallisuus.....	4
2 Saarnatoiminnan taustat.....	9
2.1 Lestadiolaissaarnaajan toimenkuva 1800-luvulla.....	9
2.1.1 Kylärukousperinne ja raittiuselähtötoiminta herätyksen palveluksessa .	9
2.1.2 Lähetyskoulujärjestelmä maallikkosaarnavirkkaa muovaamassa	10
2.1.3 Aktiivisista maallikoista tulee saarnaajia.....	12
2.2 Per Anders Nutti -aatelissukuinen saamelainen?	13
2.3 Herääminen ja armonkokemus	16
3 Saarnatoiminta alueellisesti	22
3.1 Saarnatoiminnan alku ja ensimmäinen saarnamatka Lyngeniin.....	22
3.2 Saarnatoiminta Norjassa alkuperätyksen jälkeen	27
3.3 Lyngenin herättäjän saarnatoiminta Ruotsissa.....	30
3.4 Saarnatoiminta autonomisessa Suomessa.....	33
3.5 Viimeinen saarnamatka Suomeen.....	35
4 Pitkien saarnojen mies kehottaa uskoon ja rukoukseen.....	39
4.1 ”En mie selitystäni kesken jätä” -Saarnatyylisiä säilyneet muistot	39
4.2 Pelastuksesta kertovat kuvaukset Per Anders Nutin puheissa ja kirjeissä ...	42
4.3 Per Anders Nutti korostaa rukousta	48
4.4 Neuvon sanat korostuvat hajaannuksissa.....	52
4.5 Per Anders Nutin sanoman suhde lestadiolaiseen uusheräykseen.....	58
5 Tutkimustulokset	61
6 Käytetyt lyhenteet.....	64
7 Lähde- ja kirjallisuusluettelo	64
7.1 Lähteet ja apuneuvot.....	64
7.2 Kirjallisuus.....	65
8 Henkilöhakemisto	69

1 Tutkimustehtävä

1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rajat

”Nyt aikovat ruveta levittämään villi-uskoansa näillekin main. Joku pitkä lappalaishuiskale Antin Pieti kuuluu jo saarnailevan naapurikylässä ja tänne aikoo kumppaneineen. Ja tarttuvan kuuluu tauti! Sinunkin ukkosi veli, Purnuvaaran Iisko, kuuluu kaataneen markkinaviinansa maahisten iloksi ja hänen emäntänsä on jo hihkunut autuuttaan. Anttiristus se rikeeraa –sano minun sanoneen. Ohoi!” Jatko Kurtakon ämmi ja painui kipakoin askelin mökilleen.

Illan suussa asteli pitkä konttiselkäinen mies pienen ketterän kumppaninsa kanssa vaaran viertä Kerovaaran taloa kohti. ”Rukoilemme Isää, Heikki”, sanoi kookas lappalainen toverilleen. ”Uskossa ja rukouksessa Jumalan voiman yllemme puemme.” Miehet polvistuivat vaivaisen varpujen sekaan. Kaksitoistavuotias Uula oli ansakerrollansa ja yllätti rukoilijat. ”Koirataudin tuojat”, välähti hänen mielessään.

Yllä oleva katkelma on Väinö Havaksen kirjoittamasta kertomuksesta *Lasten siioni* -lehdestä vuodelta 1940. Tarinan aiheena on Per Anders Nutin (1825–1898) ja tämän saarnaajatoverin Heikki Naimakan (1823–1909) saarnamatka erääseen taloon, jossa koettiin lestadiolainen herätys.¹ Tarina pohjautuu todellisiin tapahtumiin, joita Nutti koki saarnatessaan. Nutti, jota kutsutaan myös

Per Anders Nutti. Kuva Martti E. Miettisen kokoelmasta KA.

Antinpietiksi, oli saamelainen, lestadiolainen saarnamies.²

Havas ei ole ainoa, joka on kirjoittanut tarinaa Nutin saarnatoiminnasta, vaan hänen lisäksi Nutin saarnatoimintaa kaunokirjallisesti on lähestynyt myös Alfred Otto Schwede kirjassaan *Sie kamen aus dem Torne-Tal*.³

Nutin elämän värikkyydestä huolimatta hänen toimintansa lestadiolaisessa herätysliikkeessä ei ole tutkijoita kuitenkaan kovin paljoa innoittanut. Ei ole

¹ Lasten siioni 1940, 75–76. Tarina pohjautuu tositapahtumiin. Siihen on kuitenkin yhdistetty kaksi eri tapahtumaa Nutin saarnamatkoilta ja matkatoveri on vaihtunut Per Vasarasta Heikki Naimakaksi.

² Raittila 1967, 128–129.

³ Schwede 1961, 65–98.

olemassa yhtään tutkimusta, joka olisi keskittynyt ainoastaan Nuttiin mistään näkökulmasta. Tällainen tutkimus on kuitenkin tarpeen ja siksi selvitänkin tässä tutkielmassa, millaista Nutin saarnatoiminta oli lestadiolaisessa herätysliikkeessä vuosina 1848-1898. Vastaan tutkimuskysymykseen siten, että kartoitan, missä eri paikoissa Nutin saarnatoimintaa tapahtui sekä selvitän, miksi Nutti saarnasi juuri niissä paikoissa. Selvitän myös, millaisen kuvan Nutin sanomasta saa lähdeaineistoni perusteella. Sanomaa selvittäessäni käytän lähteinä Nutin kirjoittamia kirjeitä, muistitietoa ja muistiinkirjoitettuja lainauksia Nutin puheista. Näiden lisäksi selvitän myös, millainen tyyli Nutilla saarnatessaan oli muistitiedon perusteella. Tutkimusmenetelmänä käytän lähteiden analyttistä lukemista ja kontekstiinsa asettamista.

Rajaan tutkimukseni vuosiin 1848-1898 siitä syystä, että Nutin saarnatoiminta alkoi vuonna 1848 ja päättyi hänen kuolemaansa vuonna 1898. Koko Nutin saarnaajakausi on syytä ottaa tutkimukseen mukaan siitä syystä, että saarnaajakauden aikana ei voida erottaa erityisiä jaksoja jolloin Nutti olisi ollut erityisen aktiivinen, vaan saarnatoimintaa tapahtui koko jakson ajan suhteellisen tasaisesti. Nutti ei koskaan lopettanut saarnatoimintaansa, vaan jatkoi sitä elämänsä loppuun asti. Nutti kuolikin lopulta Oulussa ollessaan saarnamatkalla selvittämässä herätysliikkeessä olleita erimielisyyksiä.

Olen valinnut lähteeni sillä perusteella, että otan lähteikseni kaiken, mikä kertoo jotain suoraan Nutin saarnatoiminnasta. Lähdeaineistoa ei kuitenkaan ole niin paljon, että se paisuttaisi tutkimuksen mahdollisiin mittoihin, vaan aineisto on sopivan rajattu miltei itsestään. Lähdeaineisto on riittävä antamaan luotettavan kuvan Nutin saarnatoiminnasta ja riittävä vastaamaan asettelemiini tutkimuskysymyksiin.

1.2 Lähteet ja kirjallisuus

Käytän tutkimukseni lähteinä Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkistossa olevassa Samuli Paulaharjun (1875–1944) kokoelmassa olevia muistitietoja Nutin saarnatoiminnasta. Tämä aineisto on Nutin osalta suhteellisen fragmentaarista, sillä muistitietoja kerätessä ei haastateltavilta ole kysytty sitä, millaista Nutin saarnatoiminta oli, vaan usein muistitietojen otsikkoina on jonkin tietyn paikkakunnan, esimerkiksi Kaaresuvannon, kristillisyyden. Paulaharjun aineisto on kerätty 1920- ja 1930-luvuilla. Toinen tutkimukseni lähde on Hjalmar Westesonin

(1884–1959) vuonna 1925 suomeksi ilmestynyt kirja *Lapin profeetan oppilaita*. Kirjassa yksi kokonainen kolmekymmentäsivuinen luku kertoo Nutista. Tekstimäärä saattaa kuulostaa suurelta, mutta luku on todella lavecisti kerrottua ja kuvitettua tekstiä. Ruotsin Jällivaarassa kirkkoherrana toiminut Westeson on käyttänyt kirjassaan lähteinä enimmäkseen seurakuntansa alueella olleiden vanhempien ihmisten kanssa käymiään keskusteluja, joten luku Nutista perustuu lähinnä muistitietoihin. Lasken teoksen lähteeksi, enkä tutkimuskirjallisuudeksi siitä syystä, että en voi päästä kirjan taustalla olleisiin lähteisiin, eli Westesonin käymiin keskusteluihin käsiksi. Kirjalähteenä käytän myös Väinö Havaksen kirjaa *Laestadiolaisuuden historia pääpiirteissään*. Havaksen kirjan hyvä puoli on, että siinä kerrotaan eri lähteistä peräisin olevia tietoja tutkimukseni kohteena olevasta Nutista. Havaksen kirjoittaman historian käyttökelpoisuutta vähentää toisaalta se, että siinä ole juurikaan kerrottu, mistä mikäkin tieto on peräisin. Kirjasta pääsee vain harvoin alkuperäisen lähteen äärelle. Tästä syystä lasken Havaksen kirjankin lähteeksi, enkä tutkimuskirjallisuudeksi.

Tutkimuksessa käytän lähteenä myös lestadiolaisen kirkkoherra Aatu Laitisen (1853–1923) muistelmia *Muistoja Lapin kristillisyydestä*, joissa Laitinen muistelee Nuttia noin kuuden sivun verran. Laitinen toimi Nutin elämän kaksi viimeistä vuosikymmentä pappina Kaaresuvannon naapuriseurakunnassa Enontekiöllä. Laitisen muistelmat ovat kirjalähteistäni ensimmäisenä julkaistut. Ne on julkaistu vuonna 1918. Westesonin kirja taas on julkaistu 1925 ja Havaksen kirja 1927. Vesisaaren saarnatoiminnasta kertovana lähteenä käytän Ananias Brunen vuonna 1934 kirjoittamaa artikkelia *Den levende kristendom i Vadsø*. Myös lestadiolaisen herätysliikkeen piirissä julkaistuja lehtiä käytän tutkimukseni lähteinä. Näissä on tietoja esimerkiksi suurista seuroista, joissa Nutti on saarnannut tai ollut mukana. Lestadiolaisen herätysliikkeen piirissä julkaistuja lehtiä, jotka sisältävät tietoa Nutin saarnatoiminnasta, ovat *Sanomia Siionista*, *Röster från Sion*, *Armonsanoma*, *Kolkuttaja* sekä *Huutavan Ääni*. Nutin kirjeet on valtaosaltaan julkaistu näissä lehdissä. Kaikki Nutin kirjeet on lisäksi käännetty norjaksi, ja Kåre Svebak on julkaissut ne kirjassaan *Brever og sanger under vandringer*. *Sanomia Siionista* -lehdessä on lisäksi julkaistu ainoat Nutin puheet, jotka on kirjoitettu muistiin. Ne on julkaistu yhdessä artikkelissa vuonna 1898. Muistiin kirjoitetut Nutin puheet ovat hänen viimeiseltä saarnamatkaltaan vuodelta 1898.

Aikakauslehdissä julkaistuja Nutin kirjeitä käytän lähteinä erityisesti selvittäessäni, millaista Nutin sanoma oli. Vaikka kirjeet eivät ole järjestelmällisiä esityksiä Nutin uskonkäsityksistä, niistä saa kuvan siitä, millaisia asioita Nutti sanomassaan painotti. Sanomaa selvittäessäni käytän Nutin itse tuottaman aineiston lisäksi jonkin verran myös muistitietoa, sillä tutkimuksen kannalta on tarpeellista kartoittaa Nutin sanomaa muistitiedon osaltakin. Nutin sanomassa ilmenneitä painotuksia selitän muun muassa taulukoimalla Nutin itse tuottamissa aineistoissa ilmenneitä ilmauksia.

Tutkimuksen kannalta merkittäväksi ongelmaksi nousee se, että Nutista säilyneisiin tietoihin on tullut paljon lisää väriä ihmisten muistien kautta. Nutti jää monelta osin piiloon muistitietojen taakse. Vaikka muistitiedot eivät olekaan suoranaisesti vääriä, ovat ne kuitenkin huomattavan subjektiivisia. Ainoat lähteet, joiden kautta saan suhteellisen vähän vääristyneen kuvan Nutista, ovat Nutin kirjoittamat kirjeet. Tässä tutkimuksessa järjestelen tietoa kirkkohistoriantutkimukseen kuuluvalla lähdekritiikillä niin, että lähteiden mennessä ristiin arvioin, milloin mikäkin lähde antaa luotettavimman tiedon. Näin teen erityisesti silloin, kun lähteiden järjesteleminen niiden luotettavuuden perusteella on ylipäätään mahdollista.

Lestadiolaista herätysliikettä, ja sen alkuaikoja on tutkittu kohtalaisen paljon ja miltei jo sadan vuoden ajan. Suurin osa tutkimuksen tekemisestä ja tutkimusten julkaisuista on tapahtunut herätysliikkeessä mukana olleiden ihmisten ja järjestöjen toimesta. Ensimmäinen tieteellisessä kontekstissa syntynyt lestadiolaisuuden historian kokonaisesitys on Martti E. Miettisen väitöskirja *Lestadiolainen heräysliike 1*. Miettisen tutkimus on suhteellisen vanha mutta edelleen varsin käyttökelpoinen tutkimus. Miettisen väitöskirja on suhteellisen laajalla näkökulmalla tehty ja suoraan Nuttia koskevat maininnat ovat hyvin harvinaisia. Kontekstin luoja Miettisen kirja on kuitenkin tärkeää aineistoa. Jonkin verran hyödynnän tässä tutkimuksessa myös Miettisen toista tutkimusta, joka on nimeltään *Pohjoisen Tornionlaakson oloista –lestadiolaisen heräysliikkeen syntyaikoina*.

Muita merkittäviä tutkimuksia, joita tarvitaan taustoittamaan Nutin toimintaympäristöä, ovat Pekka Raittilan *Lestadiolaisuus 1860-luvulla – leviäminen ja yhteisönmuodostus* ja Dagmar Sivertsenin väitöskirja *Laestadianismen i Norge*. Raittila käsittelee kirjassaan lestadiolaisuuden leviämistä, kuten kirjan otsikosta saattaa päätellä. Sivertsen käsittelee

lestadiolaisuuden historiaa Norjassa. Tutkimuksensa Sivertsen on jaotellut yhdestä paikkakunnasta kerrallaan kertoviin lukuihin.

Seppo Lohen tutkimukset 1800-luvun lestadiolaisuuden historiasta ovat myös tärkeää taustaa tutkimuksessani. Lohen kirjoista yksi käsittelee lestadiolaisen herätysliikkeen perustajaa Lars Levi Laestadiusta, toinen lestadiolaisuuden leviämistä Suomessa 1870-1890-luvuilla, ja kolmas 1900-luvun alussa ollutta lestadiolaisuuden suurta hajaannusta sekä sen taustoja. Eniten näistä hyödynnän ensimmäiseksi ja kolmanneksi mainittuja. Tässä yhteydessä mainitsemisen arvoinen tutkimus on myös Olaus Brännströmin väitöskirja vuodelta 1962 *Den laestadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-talet*, joka kertoo lestadiolaisesta sielunhoitoperinteestä Ruotsissa 1800-luvulla.

Merkittävin tutkimustani lähdeaineiston löytämisessä auttanut tutkimus on Pekka Raittilan 1967 ilmestynyt *Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia*, joka kertoo 1800-luvulla lestadiolaisessa herätysliikkeessä puhujina toimineista henkilöistä perustiedot sekä luettelon lähteistä, joista löytää tietoa kyseisestä henkilöstä. En ole juurikaan löytänyt tähän tutkimukseeni sellaisia lähteitä, joita ei Raittilan matrikkelissa olisi mainittu.

Tutkimukseni avaa uuden näkökulman lestadiolaisen herätysliikkeen tutkimukseen, sillä Per Anders Nuttia koskevaa tutkimusta ei ole juurikaan tehty. Tutkimusta ei ole tehty siitäkään huolimatta, että Nutti on ollut yksi tunnetuimmista saarnaajista 1800-luvun lestadiolaisuudessa ja merkittävä siinäkin mielessä, että juuri hän vei lestadiolaisuuden Norjan Lyngeniin, jossa lestadiolaisuus vaikuttaa edelleen. Nutin merkitystä lisää se, että hän kerkesi toimia vaikuttajana liikkeessään sen alkuajoista miltei ensimmäiseen suureen hajaannukseen asti. Tutkimukseni on tärkeä siksikin, että se kertoo osaltaan lestadiolaisen saarnaajan toimenkuvan kehittymisestä 1800-luvulla. Viime vuosina lestadiolaisuuden tutkimuksessa on käyty keskustelua 1800-luvun lestadiolaisesta saarnaamisesta. Keskustelun aktivoivat muutamat tutkijat, jotka päätyivät näkemykseen, että lestadiolaisuudessa oli naissaarnaajia 1800-luvulla. Tämä tutkimus antaa osaltaan näkökulmaa tuohonkin keskusteluun.

Tässä tutkimuksessa kutsun henkilöitä sukunimensä perusteella. Siksi käytän Nutistakin sukunimeä. Henkilöitä, joilla ei ole sukunimeä, käytän etunimeä ja lisänimeä. Paikkakunnista käytän niiden suomen- tai kveeninkielistä nimeä, koska sellainen on suurimmalla osalla kunnista ja kylistä, jotka sijaitsevat Nutin saarna-alueella. Poikkeuksena tästä käytän Lyngenistä norjan kielistä nimeä

Lyngen, sillä se on vakiintunut lestadiolaisuuden tutkimuksessa seudusta käytettäväksi nimeksi suomenkielisen Jyykeän sijaan. Tarkoitin Lyngenillä aluetta, joka on Lyngenin vuonon ympärillä. Esitykseni etenee temaattisesti siten, että tutkimustehtävälukua seuraa Nutin saarnatoiminnan taustaluku, jossa esittelen lestadiolaissaarnaajan toimenkuvan 1800-luvulla, selvitän Nutin liittymisen lestadiolaisuuteen sekä kerron Nutin saarnatoimintaan vaikuttaneet asiat Nutin syntyperästä ja työurasta. Tämän jälkeen alkaa varsinainen tutkimuskysymyksiin vastaava lähdetyöskentely luvulla, jossa selvitän ne paikat, joissa Nutin saarnatoimintaa tapahtui. Siinä luvussa esitys etenee maittain. Ensin esittelen Nutin ensimmäisen saarnamatkan Lyngeniin sekä saarnatoiminnan muualla Norjassa. Sen jälkeen esittelen Nutin saarnatoiminnan Ruotsissa ja Suomessa sekä esittelen Nutin viimeisen saarnamatkan Suomeen. Tämän jälkeen seuraa pääluku, jossa selvitän Nutin saarnatyylin ja sanoman. Lopuksi on luonnollisesti tutkimustulosluku.

2 Saarnatoiminnan taustat

2.1 Lestadiolaissaarnaajan toimenkuva 1800-luvulla

2.1.1 Kylärukousperinne ja raittiuslähettitoiminta herätyksen palveluksessa

Ruotsin Lapissa kylärukoukset olivat olleet jo 1600-luvulta asti olennainen osa seurakunnan jumalanpalveluselämää. Kylärukoukset korvasivat jumalanpalveluksen, johon seurakuntalaisilla oli velvollisuus osallistua. Kylärukouksen piti tyypillisesti joku lukutaitoinen maallikko.⁴ Kylärukouksilla oli oma kirkollinen kaavansa, johon sisältyi rukous, kirkkokäsikirjasta luettu päivän teksti, virsiä, *Raamatun* lukua, *Vähän katekismuksen* lukua ja päivän saarnan lukua jostakin postillasta. Kylärukousperinne eli vielä voimakkaana 1800-luvun puolivälin Ruotsissa.⁵

Konventikkeliplakaatti, eli laki, joka kielsi maallikoiden pitämät hartauskokoukset, aiheutti kuitenkin sen, ettei kylärukouksissa luettuihin teksteihin saanut lukija lisätä omia ajatuksiaan. Lestadiolaisen herätysliikkeen perustaja Lars Levi Laestadius (1800–1861) kritisoi konventikkeliplakaattia, sillä hänen mielestään oli väärin, että ihmiset saivat kokoontua pelaamaan korttia, juomaan viinaa ja tanssimaan, mutta eivät saaneet kokoontua lukemaan *Raamattua* ja pitämään rukouksia. Kansa rikkoi plakaattia, mutta Laestadiusen piti ottaa se toiminnassaan huomioon. Konventikkeliplakaatti kumottiin Ruotsissa lopulta vuonna 1858 ja Suomessa 1869. Sen rikkomisesta rankaiseminenkin oli Ruotsissa vähentynyt huomattavasti vuodesta 1847 eteenpäin.⁶

Laestadiusen pyrkimyksenä oli, että maallikot voisivat toimia seurakunnissa taitojensa mukaisesti. Laestadius organisoi heränneiden maallikoiden toiminnan olemassa oleviin ja virallisesti hyväksytyihin muotoihin. Laestadiusen organisoimien työmuotojen perusteella kehittyivät lopulta herätysliikkeen saarnavirka, vapaa saarna ja seurakäytäntö.⁷

Raittiuslähettitoiminta puolestaan alkoi vuoden 1847 keväällä, kun Laestadius pyysi Ruotsin Raittiusseuralta avustusta, jotta Pekka Raattamaa (1804–1888) voitiin kutsua edistämään raittiutta Jukkasjärvellä ja Jällivaarassa. Pyyntöön ei suostuttu, mutta Kaaresuvannon raittiuden ystävien tuella Laestadius pystyi

⁴ Brännström 1962, 34.

⁵ Lohi 1989, 231; 1997, 49.

⁶ Lohi 1989, 232–235.

⁷ Lohi 1989, 232–233.

lopulta toteuttamaan suunnitelmansa joulukuussa 1847.⁸ Laestadius kirjoitti Kaaresuvannon raittiuslähettiseurana nimissä suosituskirjeen, josta ilmeni, että seura on lähettänyt Raattamaan raittiustyöhön. Näin Raattamaan ei tarvinnut kulkea tuntemattomana irtolaisena, vaan hän pystyi esittämään valtuutuksensa paikoissa, joissa kulki. Samanlaisella todistuksella varustettiin muutkin raittiuslähetit.⁹ Todistuksille oli lainsäädännöllinen tarve, sillä työkykyisiä irtolaisia saattoivat viranomaiset pidättää ja lähettää pakkotyölaitoksiin.¹⁰ Raittiuslähettien mukaan Laestadius laittoi myös omia saarnojaan, erään hänen lapinkielisen raittiuspuheensa sekä saarnakonsepteja, joita lähettien tuli lukea. Tämä oli myös konventikkeliplakaatin kiertämistä. Puheiden lukemisen jälkeen oli raittiusläheteillä hyvä alkaa vapaasti keskustelemaan ja puhumaan kirjoitettujen puheiden ja saarnojen sisällöistä sekä alkaa soveltamaan niitä itse kunkin kuulijan tilanteeseen.¹¹

Raittiuslähettien matkat ulottuivat jo varsin varhaisessa vaiheessa kauaksikin Kaaresuvannosta. Jukkasjärven lisäksi matkoja tehtiin pian muun muassa Alatornioon, Kittilään, Alattioon ja Lyngeniinkin asti.¹² Vuodesta 1853 lähtien lestadiolaisen lähetystoiminnan painopiste siirtyi raittiuslähettitoiminnasta lähetyskoulutoimintaan.¹³

2.1.2 Lähetyskoulujärjestelmä maallikkosaarnavirkaa muovaamassa

Saamelaislapsia opetettiin 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla kodasta kotaan kiertävien katekeettojen toimesta. Opetuksen tulokset jäivät kuitenkin tässä järjestelmässä laihoiksi, joten tuloksien odotettiin kehittyvän vuonna 1842 tulleen Ruotsin kansakouluasetuksen myötä. Kansakouluasetus edellytti, että jokaisen seurakunnan alueella on vähintään yksi kiinteä koulu. Koulutoimintaa valvovaksi visitaattoriksi valittiin Ruotsin pohjoisemmassa piirissä Laestadius. Saamelaislasten kohdalla tilanne tarkoitti sitä, että lapset koottaisiin joko kiinteisiin kouluihin opiskelemaan tai vaihtoehtoisesti luotettavien ja tunnettujen tilallisten luo täysihoitoon opiskelemaan. Tällainen koulutusmuoto saamelaisten kohdalla ei kuitenkaan toteutunut niissä paikoissa, joissa lapset olisi tullut kerätä

⁸ Lohi 1989, 243–245.

⁹ Miettinen 1942, 55–57.

¹⁰ Pulma 1994, 29.

¹¹ Miettinen 1942, 55–57.

¹² Miettinen 1942, 59–60.

¹³ Miettinen 1942, 63.

täysihoitoon. Tilallisille maksettu korvaus oli niin pieni, etteivät he suostuneet ottamaan lapsia taloihinsa täysihoitoon, eikä heille ollut valtion huonon taloudellisen tilanteen vuoksi varaa maksaa enempää. Koulutus uhkasi ajautua kriisiin vuonna 1848, koska katekeettojen viratkin oli lakkautettu vuoden 1847 alkupuolella siinä uskossa, että opetuksen järjestäviä tilallisia löytyisi.¹⁴

Ratkaisuksi saamelaisten lasten kouluun pääsemiseen löytyi Ruotsin lähetykseuran lähetyškoulu. Laestadius anoi koulun saamista lappiin jo vuonna 1844, ja vuonna 1847 alkoivat toimet lähetyškoulun perustamiseksi Jukkasjärven Lainioon ja Pajalan Ylimuonionle. Lähetyškoulun toimintaan yhdistettiin kansakouluasetuksen mukainen saamelaislasten opetus, ja koulu aloitti toimintansa Lainiossa uudenvuodenpäivänä 1848.¹⁵

Koulun toimintatapa oli, että koulu siirtyi talvisaikaan kylästä toiseen, ollen muutaman viikon ajan yhdellä kylällä. Koulu oli perustettu Lapin seurakuntien lasten koulutusta varten, mutta jo alusta asti koulua pidettiin Lapin seurakuntien ulkopuolellakin. Koulujärjestelmä muokkautui lestadiolaisuutta levittäväksi tekijäksi siinäkin mielessä, että vuosi vuodelta toiminta kohdentui enemmän aikuisväestöön sekä herätystyöhön.¹⁶ Aluksi alkoi tapahtua lasten hengellisiä heräämisiä, mikä houkutteli aikuisia paikalle katsomaan, millaista koulunkäynti on. Sitten myös aikuiset lainiolaiset alkoivat kokea heräämisiä. Tämän seurauksena muista kylistä tultiin uteliaina seuraamaan toimintaa, joka oli muuttanut lainiolaisten elämää. Herätys levisi näin Lainioon ja naapurikyliin. Osoitus herätyksen voimasta oli, että Lainion ja naapurikylien kapakoitsijat hävittivät kaiken viinan taloistaan herätyksen myötä.¹⁷ Aikuiset osallistuivat opetuksessa erityisesti joka iltä pidettyihin iltahartauksiin.¹⁸ Vuonna 1849 koulu siirrettiin Pajalan Kankaisen kylään ja sen jälkeen koulu muutti useita kertoja vuodessa kylästä toiseen.¹⁹

Lähetyškoulujärjestelmä muuttui yhä enemmän lestadiolaisen herätyksen keskusorganisaatioksi. Varat lähetyškoulun pitämiseen tulivat valtiolta saadusta avustuksesta sekä alueen väestön keskuudessa suoritetuista keräyksistä. Lestadiolaisuuden leviämistä tutkineen Pekka Raittilan mukaan suurin osa koulun toiminnan rahoituksesta tuli nimenomaan alueen asukkaiden keskuudessa

¹⁴ Lohi 1989, 248–249.

¹⁵ Lohi 1989, 251.

¹⁶ Raittila 1976, 20–21.

¹⁷ Lohi 1989, 260.

¹⁸ Miettinen 1942, 75.

¹⁹ Miettinen 1942, 66–67.

suoritetuista keräyksistä, joihin osallistuivat lähinnä lestadiolaisen herätyksen kokeneet henkilöt.²⁰ Per Anders Nutti oli mukana lähetyskoulun toiminnassa sen alusta, vuodesta 1848 alkaen.²¹ Nutti ei kuitenkaan toiminut varsinaisena katekeettana kuin vasta vuonna 1863. Opetuksen laajentuessa tarvittiin opettajia sivukouluihin ja pääkoulussa oppilaat oli jaettu puolestaan useaan ryhmään, joten jokaiselle ryhmällekin tarvittiin opettajia. Tällaisena apuopettajana Nutti lähetyskoulun alkuvaiheissa toimi.²²

Suuremmassa määrin Nutti oli opetustoiminnan palveluksessa vuoden 1863 jälkeen. Miettinen kertoo, että vuonna 1860 lähetyskouluille maksettu valtion määräraha oli kohdennettu uudelleen niin, ettei sitä enää maksettukaan lähetyskoululle, vaan pääasiassa uudisasukkaille, jotka ottivat lapset luokseen täysihoitoon ja opetukseen. Oppilaat eivät kuitenkaan oppineet yhtä hyvin, kuin olivat lähetyskouluissa oppineet, joten vuonna 1862 useat seurakuntalaiset vaativat määrärahojen kohdentamista siihen, että seurakunta voisi palkata kaksi kiertävää katekeetta, jotka opettaisivat lapsia uudisasukkaiden sijaan. Vaatimus meni läpi, ja vuonna 1863 kiertävät katekeetat aloittivat opetustoimintansa. Nutti oli toinen katekeetta.²³

2.1.3 Aktiivisista maallikoista tulee saarnaajia

Lestadiolaiseen herätysliikkeeseen leimaa-antavana piirteenä on herätyksen alusta lähtien kuulunut ajatus parannuksen kokeneiden ihmisten yhteisestä pappeudesta. Herätyksen kokeneet ihmiset todistivat uskostaan muille ihmisille ja puhuttelivat kohtaamiaan ihmisiä.²⁴ Laestadius kehottikin heränneitä tällaiseen toimintaan herätyksen levittämiseksi. Liikkeen historian varhaisessa vaiheessa otettiin yhteisen pappeuden ajatukseen liittyen käyttöön synninpäästö, jonka kuka tahansa uskova ihminen saattoi julistaa.²⁵ Erityisen pappeuden ja siihen liittyvän julkisen saarnaviran katsottiin herätyksen varhaisessa vaiheessa kuuluvan papistolle. Myöhemmin erityisen saarnaviran katsottiin kuuluvan joillekin maallikoillekin, joita heränneet pyysivät seuroihinsa saarnaamaan.²⁶

²⁰ Raittila 1976, 20–21.

²¹ Raittila 1967, 129–130.

²² Miettinen 1942, 78–79.

²³ Miettinen 1942, 89–90.

²⁴ Mustakallio 2009, 118; Talonen 2013 320.

²⁵ Leivo 2001, 103, 105.

²⁶ Talonen 2013 329.

Herätysliikkeen seuratoiminta pääsi vakiintumaan omiin uomiinsa konventikkeliplakaatin kumouduttua.²⁷ Ennen konventikkeliplakaatin kaatumista saarnatoiminta herätyksen piirissä oli rajoitettua.²⁸ Seuratoiminnan vakiinnuttua seurapuheet muotoutuivat *Raamattua* selittäviksi. Vanhastaan kokoontumisissa olleissa puheenvuoroissa oli kyse enemmän todistuspuheenvuoroista. Seurapuheiden jälkeen pidettiin usein niin sanottuja ”jälkisaarvoja”, joita piti joku muu kuin saarnaaja. Näiden jälkipuheiden tarkoitus oli vahvistaa saarnaa. Nutin kohdalla erityiseen saarnavirkaan siirtyminen saattoi ainakin Norjan puolella konventikkeliplakaatin puolesta olla nopeampaa kuin herätysliikkeen Ruotsissa ja Suomessa toimineilla maallikoilla. Norjan puolella konventikkeliplakaatti ei rajoittanut lestadiolaisten maallikoiden toimintaa laisinkaan, sillä siellä se oli kumottu jo vuonna 1842.²⁹

Monet niistä, jotka toimivat herätysliikkeen levittäytymiseen käytetyissä työmuodoissa, eli raittiuslähetteinä, kylärukousten pitäjinä sekä lähetyškoulun opettajina, toimivat myöhemmin saarnaajina ja *Raamatun* selittäjinä seuroissa. Ei ole olemassa tarkkoja kuvauksia siitä, miten Nutin aikana seurapuhujiksi tultiin. Laestadius toki valitsi ainakin raittiuslähettinsä ja koulumiehensä, mutta ei ole selvää, missä määrin heitä on pidettävä varsinaisesti saarnaajina. Useat miespuoliset lähetit ja opettajat saivat myöhemmin saarnaajan määreen. Herätysliikkeen piirissä saarnaajaksi saattoi ajautua myös oma-aloitteisen keskustelu-, väittely-, ja selitystoiminnan kautta.³⁰ Nutti oli yksi monista saarnaajan määreen myöhemmin saaneista läheteistä ja opettajista. Laestadius oli kutsunut hänet raittiuslähetiksi ja lähetyškoulun opettajaksi.³¹ Nutti edusti tässä mielessä liikkeen alkuvaiheen tyypillistä saarnaajaa, joka ikään kuin liukui saarnaajaksi aiempien tehtäviensä perusteella.

2.2 Per Anders Nutti -aatelissukuinen saamelainen?

Per Anders Nutti syntyi 28.8.1825 Kaaresuvannon Lainiovuomassa. Hänen isänsä oli Per Nutti (1787-1851) ja äitinsä Ella Nilsdottir Nutti (1796-1871). Per Anders oli viisilapsisen perheen ainoa poika.³² Nutin suku oli saamelaista, joskin Per

²⁷ Talonen 2013, 319–320.

²⁸ Leppänen 2011, 17.

²⁹ Talonen 2013, 319–327.

³⁰ Kinnunen 2013, 45–46.

³¹ Raittila 1967, 129–130.

³² RA KFA förhörböcker 1837–1852

Andersin isoäiti Anna Larsdottir Hermelin (1757-1831) saattoi polveutua ruotsalaisesta Hermelinin aatelissuvusta.³³ Todennäköistä on, että Nutin isoäiti todella oli Hermelinin aatelissuvun vesa, koska useissa toisistaan riippumattomissa Nutista kertovissa lähteissä otetaan esiin Nutin aateliset juuret.³⁴ Myös Nutin ulkonäkö viittaa siihen, että hänellä oli muitakin kuin leimallisesti saamelaisia geenejä. Olihan hän pitkä, vaaleatukkainen ja sinisilmäinen.³⁵ On epätodennäköistä, että Nutin aatelistaustaa olisi niin useasti lähteissä mainittu, jos asia ei olisi totta.

Saamelaissaarnaaja Per Anders Nutti. Kuva Pekka Raittilan kokoelmista Laestadiana 10 OMA.

Nutin isäisästä Nils Anders Nutista kerrotaan, että hän oli saarnannut Rounalan kirkossa.³⁶ Westeson kertoo Nils Andersin saaneen hengellisen herätyksen käytyään leikkimielisesti Rounalan kirkossa saarnaamassa kavereilleen. Nils Anders Nutti oli säikähtänyt kirkossa tapahtunutta yllättävää tilannetta, kokenut hengellisen herätyksen sekä alkanut vaikuttaa seudulla kiertelevänä saarnaajana.³⁷ Näiden muistitietojen todenperäisyyttä on muiden lähteiden perusteella vaikea arvioida.

Nutti avioitui Margreta

Persdottir Eiran (1832–1892) kanssa huhtikuussa vuonna 1853. Kotansa he laittoivat Lainiovuoman kylään. He saivat neljä lasta. Vuonna 1857 syntyi poika,

³³ Westeson 1925, 92.

³⁴ SKS KRA Paulaharjun kok. n:ot 37557, 37802; Westeson 1925,92.

³⁵ Westeson 1925, 95.

³⁶ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37557.

³⁷ Westeson 1925, 92.

joka sai nimekseen Lars Petter. Kaksi vuotta myöhemmin syntyi puolestaan tytär, jonka nimeksi tuli Christina. Christina eli nelivuotiaaksi saakka ja kuoli vuonna 1863. Anna Maria syntyi vuonna 1862 ja Knut vuonna 1865.³⁸ Nutin avioliitosta kerrotaan, että se oli vaikea melkein koko aikansa.³⁹ Erityisesti Nutti koki avioliittonsa vuoksi vaikeuksia siksi, että saamelaiset muuttelevat usein kyläkunnittain poronhoitoelinkeinonsa vuoksi, ja ovat poronhoidossa muutenkin toistensa apuna. Margretan luonteesta johtuen mikään kyläkunta ei kuitenkaan halunnut Margretaa mukaansa, joten Nutit saivat usein kulkea muista erillään porojensa kanssa. Muutamaa vuotta ennen kuolemaansa vaimo kuitenkin koki lestadiolaisen herätyksen ja avioliitto oli viimeiset vuodet onnellinen.⁴⁰ Margreta kuoli vuonna 1892.⁴¹ Nutit asuivat Per Andersin kotikylässä Lainiovuomassa vuoteen 1881, jonka jälkeen he muuttivat loppuelämäkseen asumaan Könkämän kylään.⁴²

Nutti eli ja sai toimeentulonsa kuten muutkin saamelaiset. Nutilla oli poroja, ja hän asui kodassa.⁴³ Saamelaisten elintapoihin kuului vaellella porojensa kanssa tuntureilla ja käydä jäämeren rannassa markkinoilla ja poronhoitomatkoiilla. Matkat Norjan rannikolle kestivät kevättalvesta syystalveen.⁴⁴ Nutti osallistui noihin vaelluksiin ilmeisesti joka vuosi. Tämän voi päätellä hänen ehtoolliskäyntimerkinnöistään. Nutti konfirmoitiin vuonna 1845, minkä jälkeen hänen käynneistään ehtoollisella on merkinnät päiväysten tarkkuudella vuoteen 1886 asti. Tuona ajanjaksona ei ole yhtään merkintää ehtoolliskäynnistä, joka olisi tapahtunut touko-lokakuussa. Merkintöjä marras-huhtikuulta on taas useita joka vuodelta.⁴⁵ Saamelaisten poronhoitomatkoihin tuli ongelmia vuonna 1852, sillä Suomen ja Norjan raja sulkeutui poronhoitomatkoilta. Rajasulku aiheutti poronhoitajille suuria tappioita, sillä heidän oli valittava, mihin maahan asettuivat ja missä poronsa hoitivat. Vanha perinne muuttomatkoiille ei enää voinut jatkua. Nutin poronhoitoon tämä ei kuitenkaan juurikaan vaikuttanut, sillä ruotsalaiset saivat edelleen tehdä muuttomatkoja Norjaan.⁴⁶ Nutin saarnatoimintaa saattoi helpottaa se edellisessä kappaleessa mainittu seikka, että muuttomatkoiilla, joihin

³⁸ RA KFA förhørsböcker 1852–1865.

³⁹ Havas 1927, 38.

⁴⁰ Westeson 1925, 108–109.

⁴¹ RA KFA förhørsböcker 1886–1895.

⁴² RA KFA förhørsböcker 1876–1885.

⁴³ Westeson 1925, 95.

⁴⁴ Raittila 1976, 19.

⁴⁵ RA KFA förhørsböcker 1837–1852, 1852–1865, 1866–1875, 1876–1885, 1886–1895.

⁴⁶ Lähteenmäki 2004, 354–358.

Nutin tapauksessa yhdistyivät saarnamatkatkin, oli mukana koko perhe. Näin Nutin ei tarvinnut huolehtia siitä, miten kotona tultiin toimeen saarnamatkojen aikana.

Saamelaisille kuuluneen poronhoitoelinkeinon lisäksi Nutti sai vuonna 1863 lisäansioita tuovan sivutyön, kun hänet valittiin Kaaresuvannon katekeetaksi.⁴⁷ Katekeetan viran hoitaminen ei kuitenkaan ollut ympärivuotista, vaan lähetyskouluja pidettiin muutaman kuukauden ajan talvella.⁴⁸ Muuta tukea saarnatoimintaansa varten Nutti sai, kun hän sai avustusta raittiuslähettitoimintaan Kaaresuvannon raittiuslähettiseuralta herätyksen alkuvuosina.⁴⁹ Elämänsä viimeisinä vuosina 1895–1897 hän sai Kaaresuvannon saarnatoimintaa varten avustusta Lapska missionens vänner- sekä Uppsala kristliga förening -järjestöiltä. Nutti myös toimi Kaaresuvannon kirkkoneuvoston jäsenenä ”ainakin vuosina 1885–1898”.⁵⁰ Edellä mainituista taloudellisista kytköksistä suurin taloudellinen apu saarnatoimintaan lienee ollut katekeetan virasta.

Nutti kuoli 72-vuotiaana 22. helmikuuta 1898 Oulussa. Hän oli lähtenyt saarnamatkalle kohti Etelä-Suomea. Matka kulki Kittilän ja Rovaniemen kautta Tornioon ja siitä edelleen Ouluun ja junalla Ylivieskaan. Ylivieskassa Nutti kuitenkin sairastui keuhkokuumeeseen ja hänet tuotiin sairastamaan Ouluun. Oulussa jonkin aikaa sairastettuaan Nutti kuoli ja hänen ruumiinsa kuljetettiin Kaaresuvantoon, johon hänet haudattiin.⁵¹

2.3 Herääminen ja armonkokemus

Kun Nutti oli kaksikymmenvuotiaana nuorukaisena Lars Levi Laestadiuksen pitämässä rippikoulussa Kaaresuvannossa, hän koki voimakkaan hengellisen herätyksen. Herätyksen voimakkuudesta kertoo jotain kertomus, joka Westesonin kirjassa on Nutin rippikoulusta. Viimeisenä rippikoulupäivänä Laestadius oli kysynyt rippikoululaisiltaan, haluavatko kaikki tulla konfirmoiduiksi ja käydä ehtoollisella. Kaikki muut rippikoululaiset olivat vastanneet yhdestä suusta ”kyllä”, mutta Nutti oli vastannut ”ei”. Laestadiuksen kysyessä syytä Nutti oli

⁴⁷ Raittila 1967, 129–130.

⁴⁸ Raittila 1976, 20.

⁴⁹ Miettinen 1942, 60.

⁵⁰ Raittila 1967, 129–131, Brännström 1990, 120.

⁵¹ SS 3B/1898, 57–59.

vastannut olevansa mahdoton ehtoollisella kävijä. Tähän Laestadius oli vastannut: ”Joka itse mielestään on mahdoton, hän on mahdollinen ja päinvastoin.”⁵²

Kaaresuvannon kirkonarkistoissa on maininnat seurakuntalaisten ehtoolliskäynneistä. Nutin kohdalla vuoden 1845 kohdalla on vain yksi merkintä. Sen mukaan Nutti kävi ehtoollisella 20.4.1845. Nutti kävi muutenkin ehtoollisella harvimmin vuosina 1845, 1846 ja 1847. Näiltä vuosilta on vain yksi ehtoolliskäyntimerkintä kultakin vuodelta.⁵³ Nutti kävi noina vuosina kerran vuodessa ehtoollisella todennäköisesti siksi, että vuosittaista ehtoolliskäyntiä ei saanut laiminlyödä.⁵⁴ Vuoden 1845 merkintä on luultavasti konfirmaatiojumalanpalveluksesta.

Rippikoulun jälkeen Nutin elämässä oli kaksi vuotta kestänyt erittäin ankara vaihe. Nuttia vaivasi synnintunto ja valtava kuoleman pelko. Nutin elämä oli erittäin synkkää ja toivotonta.⁵⁵ Westeson kertoo, että Nutti kohtasi vuonna 1845 Norjan Balsfjordissa Johan Bomstadin (1821–1896). Synnintuskissa ollut Nuttia Bomstad lohdutti Westesonin mukaan: ”Minä julistan sinulle syntisi anteeksi Jeesuksen nimessä.”⁵⁶ Tapahtuma on historiallisesti tärkeä, sillä se saattaa olla lestadiolaisen herätysliikkeen piirissä ensimmäinen kerta, kun maallikko julistaa toiselle maallikolle synninpäästössä synnit anteeksi.⁵⁷ Synninpäästön julistamisesta maallikkojen toimesta on myöhemmin tullut lestadiolaiselle herätysliikkeelle voimakkaasti ominainen piirre.⁵⁸

Bomstadin synninpäästön vaikutuksesta löytyi erimielisyyksiä lähteiden ja tutkimuskirjallisuuden välillä. Westeson kertoo, että Bomstadin julistaman synninpäästön tuoma ilo jäi Nutin elämässä vain muutaman päivän mittaiseksi, ja Nutti joutui jälleen ankaran synnintunnon vaivaamaksi. Nutin kääntymisestä tarkalleen ei Westeson kerro. Westeson kertoo ainoastaan, että kaksi vuotta kestäneen synnintunnon jälkeen ”Antin–Pietä kohtasi ylösnousemus, valo ja elämä, rauha ja ilo.” Nutti puolestaan on itse sanonut Westesonin mukaan, että hän ”nousi ja pukeutui Kristuksen vanhurskauteen”. Westeson arvelee Nutin armonkokemuksen tapahtuneen pääsiäispyhinä 1847.⁵⁹ Selvää joka tapauksessa on se, että Nutti ei saanut armonkokemustaan sen seurauksena, että synninpäästön

⁵² Westeson 1925, 97.

⁵³ RA KFA förhörböcker 1837–1852.

⁵⁴ Miettinen 1943, 197.

⁵⁵ Westeson 1925, 97–98, Pulkkinen 2010.

⁵⁶ Westeson 1925, 98.

⁵⁷ Leivo 2001, 110.

⁵⁸ Miettinen 1942, 254.

⁵⁹ Westeson 1925, 98.

julistaminen oli otettu yleisesti maallikoiden käyttöön lestadiolaisessa herätyksessä.

Toista käsitystä Bomstadin julistuksen vaikutuksesta edustaa Martti E. Miettinen, joka on tutkimustaan varten haastatellut Nutin oppilasta, myöhemmin Lyngenin suunnalla vaikuttavimpana saarnamiehenä toiminutta Erik Johnsenia (1844–1941). Miettisen mukaan Nutti oli kertonut tapahtumasta Erik Johnsenille useaan kertaan, joten Miettinen arvelee Erik Johnsenin version olevan luotettava. Sen mukaan Nutti totesi synninpäästön saatuaan, että: ”tämäpä oli hyvä konsti” ja alkoi takaisin Kaaresuvantoon matkustettuaan julistamaan muillekin heränneille synninpäästöä yhdessä koulumestari Juhani Raattamaan (1811–1899) kanssa. Miettinen kertoo, ettei Nutti Bomstadilta saaman synninpäästön jälkeen enää vaipunut hengelliseen ahdistukseen, vaan julisti iloisesti synninpäästöä. Miettinen myös päätelee, että Bomstadin julistama synninpäästö tapahtui paljon myöhemmin kuin vuonna 1845. Hän ajoittaa sen vuoteen 1853 siitä syystä, että Nutti oli Erik Johnsenin mukaan kertonut tämän tapahtuneen samana vuonna, kun Raattamaa oli julistanut synninpäästön liikkeen ensimmäistä kertaa Jällivaarassa. Miettinen ajoituksen mukaan synninpäästön käyttöönotto maallikoiden julistettavaksi tapahtui vuonna 1853.⁶⁰ Muiden lähteiden mukaan Nutin hengellinen ahdistus poistui kuitenkin jo 1847.⁶¹ Miettisen ajoitus tapahtumille on mahdollinen, mikäli Bomstadin ja Nutin kohtaaminen tapahtui Nutin jo aiemmin koettua hengellisen vapautuksen ja jouduttua myöhemmin tilapäiseen ahdistukseen, johon Bomstadin julistama synninpäästö oli helpotus.

Epäselvää on toisaalta se, missä määrin Bomstadia on pidettävä lestadiolaisen herätyksen omaksuneena. Westeson kirjoittaa, että Bomstad oli ”saanut vaikutuksia Laestadiukselta.”⁶² Lestadiolaista sielunhoitoperinnettä tutkinut Olaus Brännström puolestaan sanoo, ettei Bomstad ollut lestadiolainen.⁶³ Erik Johnsen kertoo taas Bomstadista lestadiolaisen herätyksen piiriin tuolloin kuuluneena saarnamiehenä. Myöhemmin Bomstad oli Erik Johnsenin mukaan ”mennyt harhaan”. Bomstad nimittäin erosi myöhemmin kirkosta.⁶⁴ Se, ettei Bomstadia osata asemoida kovin selkeästi suhteessa lestadiolaisuuteen, saattaa johtua siitäkin syystä, että lestadiolaisen alkuherätyksen⁶⁵ aikaan saarnattiin ehkä

⁶⁰ Miettinen 1942, 272–273.

⁶¹ RA KFA förhörsböcker 1837–1852; Westeson 1925, 98; Raittila 1967, 130.

⁶² Westeson 1925, 98.

⁶³ Brännström 1962, 19.

⁶⁴ Raittila 1976, 137.

⁶⁵ Alkuherätyksellä tarkoitetaan lestadiolaisuuden ensimmäistä herätysaaltoa vuosina 1846–1855.

ensisijaisesti pelkästään herätystä, eikä liikkeessä ollut välttämättä muodostunut kovin tarkkoja rajoja siitä, onko herätys lestadiolaista vai ei.

Lars Levi Laestadiuksen tyttäreille Sofia Nivalle (1831–1898) Nutti muisteli ahdistuksesta vapautumisestaan vuonna 1897 näin:

Tästä seuraa sinulle sisar rakas pieni rakkauden lahja muistoksi meidän entisestä ja ensimmäisestä rakkaudesta, joka meillä oli siihen aikaan, kun talvi oli kulunut ja suloinen kevät oli tullut. Silloin me olimme niinkuin untanäkeväiset, silloin meidän suomme oli naurulla täytetty ja kielemme oli täynnä riemua, sillä silloin me olimme niinkuin juhannuksenaikaiset kevätkukkaiset, emmekä silloin vielä tienneet mitään tämän elämän vaihoista, sillä taivaallinen tuli paloi liekinä meidän sydämissämme.⁶⁶

Todennäköisesti Nutti viittaa tässä kevään 1847 armonkokemukseensa.

Päästönavainten käyttöönottoa tutkineen Seppo Leivon mukaan on kaksi vaihtoehtoa sille, milloin herätysliikettä johtaneet Lars Levi Laestadius sekä hänen työtoverinsa koulumestari Juhani Raattamaa tulivat päätelmissään siihen tulokseen, että synninpäästön avaimet kuuluvat maallikoillekin. Ensimmäinen vaihtoehto on, että kyseinen tapahtuma sijoittui Jukkasjärven Lainion kylään vuonna 1848. Toinen vaihtoehto on, että tapahtuma sijoittuu Jällivaaran Markitassa pidettyyn lähetyskouluun 1853.⁶⁷ Laestadius oli varovainen synninpäästön julistamisessa senkin jälkeen, kun synninpäästö oli otettu maallikoiden käyttöön.⁶⁸

Nutin kääntymiskokemus lienee lestadiolaisessa alkuherätyksessä ollut melko tavallinen. Laestadius, jonka rippikoulussa Nutti herätyksensä koki, painotti opetuksessaan heräyksen ja tunnettavan synninsurun tarpeellisuutta. Laestadius saarnasi ankarasti lakia, jotta ihmisten omattunnot heräisivät näkemään omaa syntisyyttään. Laestadiukselle ei riittänyt se, että hän saarnasi synniksi kaikki ihmisten pahat teot, vaan hän saarnasi synniksi myös hyvät teot, joihin ihmiset uskoivat ja turvasivat Kristuksen ansion sijaan.⁶⁹ Nuttiin nuorena hyvätapaisena miehenä saattoi hyvinkin vaikuttaa juuri tämän Laestadiuksen tapa varoittaa ansaitsemasta armoa omalla hyvällä käytöksellään ja elämällään.

Lestadiolaisen herätyksen alkuvaiheessa Laestadius painotti vahvasti synnintunnustusta sekä tehtyjen vääryyksien korjaamista. Herätyksen alkuvaiheesta 1870-luvulle asti herätysliikkeen kuvaan kuului sekin, että herännyt ihminen julkisesti tunnusti syntejään eli ripittäytyi. Seppo Leivo arvioi, että

⁶⁶ SS 2/1903, 41–44 Nutti Nivalle 22.1.1897.

⁶⁷ Leivo 2001, 110–111.

⁶⁸ Zidbeck 1969, 23.

⁶⁹ Leivo 2001, 104–105.

julkirippi lähti heränneiden spontaanista halusta ripittäytyä. Lestadiolaisessa alkuheräyksessä ei pelkkä synnintunto ollut tavoiteltava asia, vaan alkuheräyksessä odotettiin myös sitä, että Jumala antaa heränneen kokea syntinsä sovitetuksi. Tavallisesti herännyt jossain vaiheessa kokikin näin.⁷⁰ Nutin tapauksessa kääntyminen jäi kahden vuoden ajaksi siihen vaiheeseen, että hän ei tuntenut itseään sovitetuksi, vaan ainoastaan syntiseksi.⁷¹

Kaikki heränneet eivät kuitenkaan kokeneet armonkokemusta. Laestadius alkoikin hyvin varhaisessa vaiheessa kehottamaan heränneitä uskomaan ja turvautumaan Kristuksen ansioon.⁷² Nutin herätyksessä voitaneen nähdä myös lestadiolaisen alkuheräyksen sielunhoidon kehittymistä, olihan Nutti hyvin varhainen Laestadiusen opetuksen herättämä ihminen. Laestadius koki voimakkaan parannuskokemuksensa tammikuussa 1844, jonka jälkeen hän alkoi saarnata herätystä paljon voimakkaammin. Aluksi Laestadius saarnasi kovilla lakisaarnoilla, myöhemmin korostaen enemmän evankeliumin syntistä vanhurskauttavaa puolta.⁷³ Nutti koki oman herätyksensä noin vuotta Laestadiusen parannuskokemusta myöhemmin. Armonkokemuksensa Nutti sai kaksi vuotta herätyksensä jälkeen.⁷⁴ Saattoi olla, että Nutin saamaan armonkokemukseen johti Laestadiusen opetus, joka muuttui pikkuhiljaa aiempaa enemmän sovitusta korostavaksi. Myöhemmin Laestadius ja Raattamaa päättivät ottaa synninpäästön yleiseen käytäntöön helpottamaan heränneiden kokemaa synnintuntoa.⁷⁵

Nutin hengellinen kehitys näkyy selvästi hänen ehtoolliskäyntimäärissään. Westeson kirjoittaa Nutin olleen vastahankainen ehtoolliselle lähtijä rippikoulunsa jälkeen.⁷⁶ Kirkonkirjoissa onkin merkintöjä vuosilta 1845, 1846 ja 1847 vain yhdet ehtoolliskäynnit kultakin vuodelta. Vuonna 1848, jolloin Nutti oli jo kokenut sovituksensa, ehtoolliskäyntimääriä on huomattavasti enemmän. Merkinnät ovat epäselviä, mutta niistä näkee ehtoolliskäyntikertoja olleen kolme vuonna 1848. Sen jälkeen joka vuodelta on enemmän kuin yksi ehtoolliskäyntikerta. Yleensä merkintöjä on kolme tai neljä.⁷⁷ Kirkonkirjoista selvästi siis näkee Nutin pelänneen ehtoollisella käyntiä rippikoulunsa jälkeen.

⁷⁰ Murtorinne 1992, 181; Leivo 2001, 105–106.

⁷¹ Westeson 1925, 98.

⁷² Leivo 2001, 107.

⁷³ Murtorinne 1992, 179; Leivo 2001, 104.

⁷⁴ Westeson 1925, 97.

⁷⁵ Leivo 2001, 109.

⁷⁶ Westeson 1925, 97.

⁷⁷ RA KFA förhörböcker 1837–1852.

Pelko kuitenkin kaikkosi armonkokemuksen myötä. Armonkokemuksen voi ehtoolliskäyntimerkintöjen perusteella ajoittaa vuoteen 1847 tai 1848.

3 Saarnatoiminta alueellisesti

3.1 Saarnatoiminnan alku ja ensimmäinen saarnamatka Lyngeniin

Nutin saarnatoiminta alkoi Laestadiuksen organisoimien työmuotojen piirissä. Laestadiuksen lienee vakuuttanut Nutin rippikoulun aikainen esiintyminen, sillä Nutin armonkokemuksen jälkeen vuonna 1848, Laestadius koulutti Nutin lähetyskoulunsa palvelukseen ja raittiuslähetiksi. Westesonin mukaan Laestadius koulutti Nutin tuolloin lähetyskoulunsa katekeetaksikin.⁷⁸ Martti E. Miettinen mainitsee väitöskirjassaan *Lestadiolainen heräysliike 1*, että Westesonin näkemystä on pidettävä virheellisenä siltä osin, että Nuttia ei vielä tuolloin katekeetaksi koulutettu. Miettinen perustelee tätä sillä, että Kaaresuvannon kirkkoherra mainitsee kirjeissään tuomiokapituliin vuonna 1864, että Nutista tehtiin Kaaresuvannon toinen katekeetta vuonna 1863 lähetyskoulujärjestelmän uudelleen alkaneen toiminnan seurauksena.⁷⁹ Miettisen kantaa voidaan todennäköisesti pitää luotettavampana, sillä hän käyttää havaintonsa pohjana kirjettä, kun taas Westeson on käyttänyt lähteenään enimmäkseen seurakuntalaisiltaan keräämiä muistitietoja tapahtumista, jotka ovat jopa seitsemänkymmentä vuotta vanhoja. Miettisen näkemystä tukee myös muun muassa Pekka Raittila matrikelissaan *Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia*.⁸⁰ Molemmissa kirjoissa ollaan kuitenkin yhtä mieltä siitä, että Nutti on toiminut saarnaajana herätysliikkeessään jo vuodesta 1848,⁸¹ aluksi tosin konventikkeliplakaatin tuomin rajoituksin.

Nutin ensimmäisen Lyngenin matkan ajoituksesta on erilaisia näkemyksiä. Martti E. Miettinen katsoo tutkimuksessaan, että Nutin ja Matias Siikavuopion (1828–1881) ensimmäinen matka Lyngeniin tapahtui mahdollisesti myöhemmin kuin vuonna 1848. Miettinen vetoaa tässä siihen, että Laestadiuksen kirjeissä yleensä mainitaan kaikki paikkakunnat, joihin lähetysmatkoja on tehty, mutta Lyngen esiintyy Laestadiuksen kirjeissä vasta vuonna 1851, jolloin raittiusasiaa kerrottiin yritetyn edistää Lyngenessä huonolla menestyksellä.⁸² Muita lähteissä ilmeneviä vaihtoehtoja Nutin Lyngenin matkan ajoitukselle on vuosi 1853, joka tuli esille yhdessä Samuli Paulaharjun kokoelmaan kerätyssä muistitiedossa.

⁷⁸ Westeson 1925, 100.

⁷⁹ Miettinen 1942, 90.

⁸⁰ Raittila 1967, 129–130.

⁸¹ Westeson 1925, 100; Miettinen 1942, 60.

⁸² Miettinen 1942, 63.

Kertoja oli saarnaaja Erik Johnsenin poika Erik Eriksen (1873–1958). Hän muisteli kuitenkin ensimmäisten seurojen olleen Lyngenessä jo vuonna 1849 ja Nutin olleen ensimmäinen lestadiolainen saarnaaja Lyngenessä, joten ajoitus on sikäli ristiriitainen.⁸³ Joka tapauksessa Nutti kävi Lyngenessä joka vuosi porojensa kanssa.⁸⁴ Noista matkoista ensimmäinen maininta lähteissä on, kun Westeson kertoo Nutin tavanneen Paatsivuonossa Johan Bomstadin.⁸⁵

Ensimmäistä lähetysmatkaa Lyngeniin on tutkinut Dagmar Sivertsen kirjassaan *Laestadianismen i Norge*. Sivertsenin näkemys ensimmäisestä lähetysmatkasta on syytä huomioda erityisesti siitä syystä, että Sivertsen käytti tutkimuksensa lähteenä Westesonin teoksen lisäksi muun muassa myös Lyngenin ja Pohjois-Norjan alueella ilmestyneitä lehtiä sekä seurakuntakertomuksia.⁸⁶ Sivertsenkin ajoitti Nutin ensimmäisen lähetysmatkan Lyngeniin kevääseen 1848. Hän perusteli tätä *Tromsø-Tidenden* maininnalla siitä, kuinka ruotsalainen saarnaaja oli matkustellut alueella ja saarnannut kylissä, jotka sijaitsivat meren rannalla. Tämä maininta löytyi lehdestä, joka oli ilmestynyt 4. lokakuuta, eli ennen syysmarkkinoita. Sivertsenin mukaan saarnaaja pystyi tuskin olemaan kukaan muu kuin Nutti siitä syystä, että maininta sopii niin hyvin Nutin saarnatoimintaan. Sivertsen kertoo kuitenkin vain yhdestä saarnaajasta,⁸⁷ joten pidän mahdollisena, ettei kyseinen lehdessä mainittu saarnaaja välttämättä ollut Nutti ensimmäisellä lähetysmatkallaan. Muiden lähteiden mukaan Nutti nimittäin liikkui toisen saarnaajan kanssa. Mahdollista toki on sekin, että kyseinen saarnaaja on ollut Nutti. Lähdeaineiston perusteella on mahdotonta sanoa varmasti, milloin Nutin ensimmäinen saarnamatka Lyngeniin on tapahtunut. Nutin Norjaan matkustamisen toistuvuus saattaa aiheuttaa sen, että muistitiedoissa ymmärrettävästi menevät Nutin retket sekaisin, jolloin tulee väistämättä epätarkkuutta siihen, milloin mikäkin asia on tapahtunut. Nutin ensimmäisen saarnamatkan Lyngeniin voi kuitenkin perustellusti ajoittaa vuoteen 1848 siitä syystä, että Nutti aloitti silloin työnsä herätyksen piirissä.⁸⁸ Nutin armonkokemus oli hyvin todennäköisesti ehtinyt silloin jo tapahtua. Koska matkustaminen Lyngeniin oli hänelle jokavuotista,⁸⁹ on hyvin luultavaa, että hän tällöin myös

⁸³ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37783.

⁸⁴ Raittila 1976

⁸⁵ Westeson 1925, 98.

⁸⁶ Sivertsen 1955, 477.

⁸⁷ Sivertsen 1955, 229.

⁸⁸ Raittila 1967, 129–130,

⁸⁹ Raittila 1976, 136.

saarnasi lyngeniläisille. Lisäproblematiikkaa ajoitukseen tuo kuitenkin se seikka, että herätyksen alkuvaiheessa ei ollut tarkkaa määritelmää siihen, mikä oli saarnaamista, vaan kaikki herätyksen kokeneet ihmiset puhuivat uskostaan muille. Norjankielisessä tutkimuksessa ei Nutin ensimmäisen Lyngenin-matkan ajoitusta problematisoida lainkaan ja kaikki tutkijat ajoittavat sen joko vuoteen 1847 tai 1848.⁹⁰

Westeson kertoo Nutin ensimmäisestä matkasta Lyngeniin, että aluksi Nutti ja Siikavuopio matkustivat Yykeänperään (Skibotn) ja sen vanhalle markkinapaikalle. Lestadiolaisesta herätyksestä oli kuitenkin kulkeutunut negatiivisia huhuja Yykeänperään, joten kukaan Yykeänperässä ollut ei uskaltanut ottaa Nuttia ja Siikavuopiota vastaan. Westeson kuvaa Yykeänperässä lestadiolaisesta herätyksestä liikkuneita huhuja sellaisiksi, että herätys oli erikoinen, sillä sen johdosta ”juomari lopetti juopottelunsa, varas varastelemisen j.n.e. ja kukapa oli koskaan ennen sellaista kuullut, niin, jotta tuota, parasta oli nyt pitää varansa.”⁹¹

Nutti ja Siikavuopio yrittivät Yykeänperässä kertoa uskostaan suoraan. He alkoivat laulaa virttä ja puhuivat uskostaan kaikille ihmisille, jotka vain olivat kuulomatkan päässä. Saarnaajien toivomaa vaikutusta saarnaamisella ei kuitenkaan ollut. Tästä johtuen Nutti ja Siikavuopio jatkoivat matkaansa jalkaisin kohti Omasvuonon kylää vaikeakulkuista reittiä pitkin.⁹² Omasvuonolla saarnaajat otti kotiinsa kalastaja Måns Månsen, joka koki hengellisen herätyksen ja uskoi Nutin saarnan. Månsen oli ensimmäinen lestadiolaisen herätyksen Lyngenisissä kokenut henkilö. Storefjordin jälkeen jatkoivat saarnaajat vuonon länsipuolelle, jossa kertoivat uskostaan Hannes Heiskalalle, joka myös liittyi herätykseen.⁹³

Westeson kertoi kirjassaan, kuinka Heiskalan kääntymisen jälkeen saarnaajat jatkoivat matkaansa takaisin kohti Yykeänperää veneellä. Myrsky kuitenkin yllätti heidät ja he olivat vähällä hukkaa vettä täynnä olevassa veneessä. Vene ajautui lopulta rannalle samalle puolelle vuonoa, kuin mistä he olivat lähteneet. Erona oli kuitenkin se, että he ajautuivat maihin pohjoisemmassa Pollenin kylässä.⁹⁴ Ihmiset, jotka olivat talossa, johon saarnaajat pelastautuivat, liittyivät myös herätykseen.⁹⁵ Westeson kertoo, kuinka tuosta talosta tuli

⁹⁰ Sivertsen 1955, 229; Svebak 1978, 16; Aadnanes 1986, 61; Karlsen 2006, 24; Olsen 2008, 77.

⁹¹ Westeson 1925, 101.

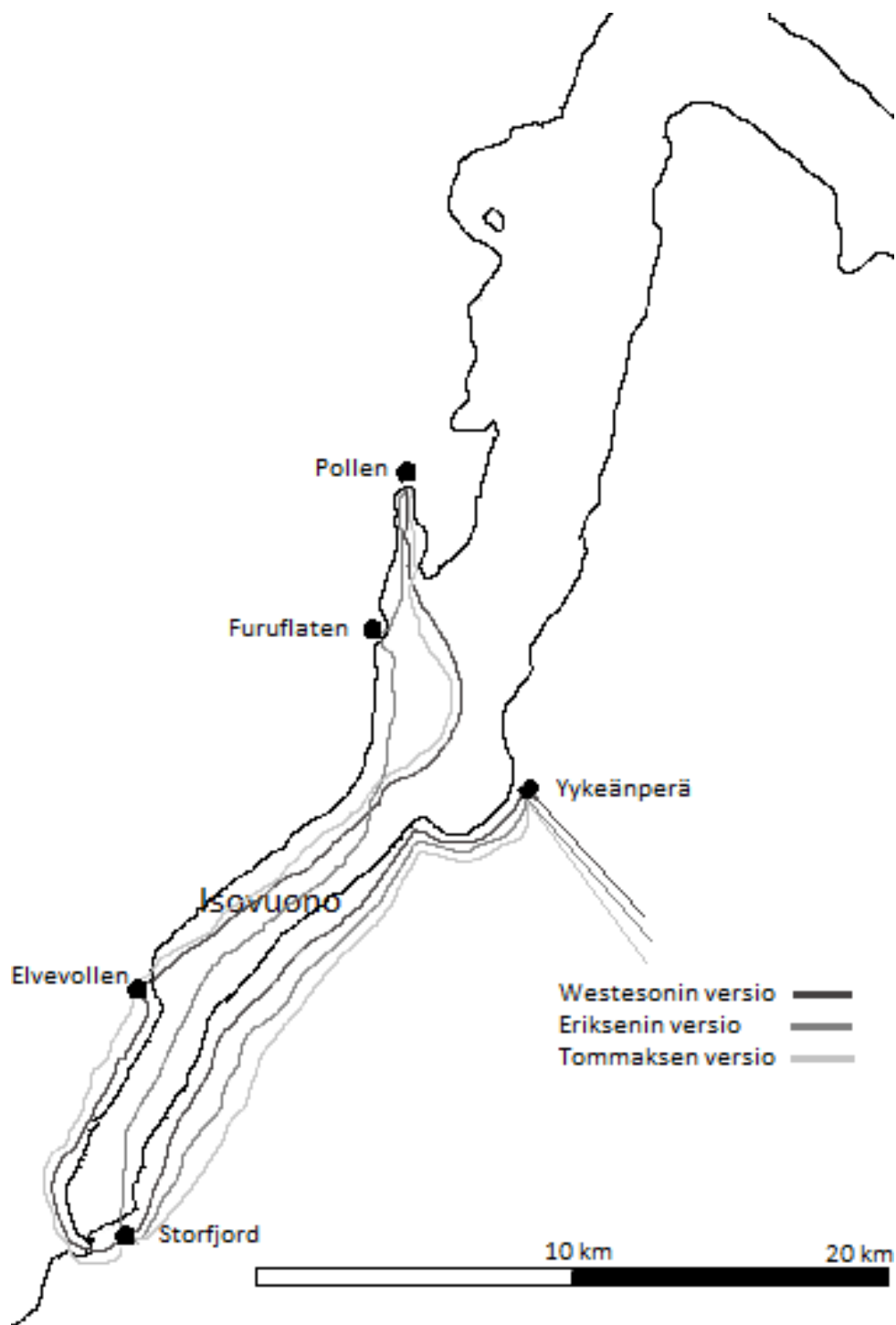
⁹² Westeson 1925, 102

⁹³ Westeson 1925, 102; Sivertsen 1955, 228.

⁹⁴ Westeson 1925, 102.

⁹⁵ Westeson 1925, 102; Sivertsen 1955, 228.

myöhemmin Norjan puoleisen lestadiolaisuuden keskuspaikka. Westesonin ei kerro muista, jotka olisivat Nutin ensimmäisen lähetysmatkan seurauksena tulleet lestadiolaiseen herätykseen.⁹⁶ Sivertsenkään ei muita mainitse, vaan hän pitää ensimmäisen lähetysmatkan tulosta ”masentavana”(nedslående).⁹⁷

Kartta Per Anders Nutin ja Matias Siikavuopion ensimmäisestä saarnamatkasta Lyngeniin eri kertojien mukaan. Kartta on tekijän itse piirtämä.

⁹⁶ Westeson 1925, 103.

⁹⁷ Sivertsen 1955, 228.

Paikoin toisenlaisen muiston Nutin ensimmäisestä matkasta on saanut Erik Eriksen, joka muisteli perimätietoaan ensimmäisestä lähetysmatkasta Samuli Paulaharjulle 8.6.1927. Erik Eriksenin mukaan Nutti oli mennyt Yykeänperään saarnaamaan Siikavuopion kanssa. Sieltä he eivät kuitenkaan olleet saaneet huonetta, johon majoittua yöksi, joten he olivat lähteneet matkaamaan kohti Lyngenin vuonon perää todella vaarallisissa olosuhteissa. Erik Eriksenin kertoman mukaan matkan esteenä oli suuria lumi- ja jäävuoria, ja saarnaajat tekivät matkaa ”aivan henkensä uhalla”. Nutti ja Siikavuopio alkoivat saarnata Vieksikentässä, jonka jälkeen syntyi ”suuri heräys kylässä, joka on Jyykeän vuonon pohjassa.”⁹⁸ Tuo Lyngenin vuonon perällä ollut kylä lienee Omasvuono (Storfjord), eli matkareitti tähän asti on ollut sama kuin Westesonin kirjassa. Eroina näissä kahdessa versiossa on saarnan tuloksissa, sillä Erik Eriksenin versiossa Omasvuonolla tapahtui suuri herätys, kun taas Westesonilla herätykseen liittyi vain yksi kalastaja.

Erik Eriksenin kertoman mukaan saarnaajien matka jatkui Omasvuonolta Vuosvankaan (Furuflaten) veneellä. Saarnaajien toiminnan seurauksena sielläkin tapahtui suuri herätys. Siitä matka jatkui edelleen veneellä Voivuonon perälle Polleniin, jossa myös syntyi herätys.⁹⁹ Matkareitti on jälleen sama, erona ainoastaan se, että Westeson kertoi epämääräisemmin matkan jatkuneen Omasvuonon kylältä vuonon länsipuolelle, kun Erik Eriksen mainitsi vuonon länsipuolella olleen kylän nimeltä. Voivuono ja Pollen olivat molemmilla matkan seuraava etappi. Erona oli kuitenkin, että Erik Eriksen ei maininnut saarnaajien joutuneen myrskyyn ja miltei haaksirikkoutuneen. Eroavaisuutta oli jälleen myös saarnatoiminnan tuloksissa. Erik Eriksenillä Pollenissa syntyi suuri herätys, kun Westesonilla kääntyneitä oli yksi perhe.

Matkareittien yhtäläisyyttä saattaa selittää se, että molemmilla tarinoilla on hyvin läheiset kertojat. Martti E. Miettinen mainitsee tutkimuksessaan, että Erik Eriksenin isä Erik Johnsen on ollut Westesonin ”parhaita” tietolähteitä. Miettinen arvioi, että Westeson on saanut Erik Johnsenilta muun muassa tietonsa matkan ajankohdasta.¹⁰⁰ Luultavasti Westeson on saanut juuri Erik Johnsenilta tiedot myös Nutin ensimmäisen Lyngenin matkan muista vaiheista. Todennäköistä on

⁹⁸ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37783.

⁹⁹ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37783.

¹⁰⁰ Miettinen 1942, 63.

sekin, että Erik Eriksen on kuullut matkasta isältään. Se selittäisi ainakin osaltaan sitä, miksi matkareitit ovat niin yhteneväiset.

Kolmas, joka kertoi Nutin ensimmäisestä matkasta Lyngeniin, oli Lyngenin Markkinassa asunut Anna Makreeta Tommas, joka muisteli lestadiolaisuuden tuloa Samuli Paulaharjulle 13.6.1927. Tommas kertoi Erik Eriksenin tavoin, että Nutti oli ensimmäinen ”kristillisyyttä” Lyngenissä saarnannut henkilö. Hänenkin kertomuksessa saarnaajat olivat Nutti ja Siikavuopio. Nutti ja Siikavuopio lähetettiin Yykeänperästä ”ympäri Falisniemin, kohta henkiänsä olit menettää.” Saarnaajat saapuivat Måns Månsenin taloon, jossa tapahtui herätys. Sen jälkeen saarnaajat jatkoivat vuonon länsipuolella Staaluvankassa (Elvevollen) olleeseen Hannes Heiskalan taloon, jossa Heiskala kääntyi lestadiolaisuuteen. Nutti ja Siikavuopio lainasivat Staaluvankasta veneen, jolla he pyrkivät takaisin vuonon toiselle puolelle, mutta eivät huonon ilman vuoksi päässeet sinne, vaan joutuivat Voivuonoon, jossa he saarnasivat Lars Hansan talossa. Hansa liittyi myös lestadiolaisuuteen tämän myötä.¹⁰¹ Tommoksen versiossa matkareitti on jälleen melko samanlainen, kuin Erik Eriksenin ja Westesonin versiossa. Tommas on matkan seurauksena tapahtuvien herätysten suhteen lähempänä Westesonin versiota, kuin Erik Erikseniä. Westesonin versiota lähempänä Tommas on myös siinä, miten hän kuvasi matkalla olleita hankaluuksia.

3.2 Saarnatoiminta Norjassa alkuherätyksen jälkeen

Useista eri lähteistä löytyy tietoa siitä, että Nutti matkusti useasti myöhemminkin saarnamatkoille Lyngeniin. Erik Eriksenin mukaan Nutti ja Siikavuopio kävivät saarnaamassa useasti Lyngenissä senkin jälkeen, kun kalastaja Erik Johnsen oli aloittanut saarnatoimintansa.¹⁰² Erik Johnsen oli erittäin hyvän raamattutiedon omaava saarnaaja. Hän osasi *Uuden testamentin* ulkoa ja tunsikin hyvin Lutherin ja Laestadiuksen tekstejä.¹⁰³ Erik Johnsen aloitti saarnaamisen 1860-luvun lopulla, ja Nutti toimi Erik Johnsenille opettajana hengellisissä asioissa.¹⁰⁴ Saarnaajat tutkivat Erik Johnsenin pojan Erik Eriksenin mukaan usein yhdessä *Raamattua* sekä saarnasivatkin samoissa seuroissa.¹⁰⁵ Torjer A. Olsenin mukaan Nutti saattoi jopa kutsuakin Erik Johnsenin saarnaajaksi, mutta varmaksi kyseistä asiaa ei hän

¹⁰¹ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37784.

¹⁰² SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37783.

¹⁰³ Sivertsen 1955, 230.

¹⁰⁴ Raittila 1976, 136-137.

¹⁰⁵ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37783.

uskalla sanoa lähteiden niukkuuden vuoksi.¹⁰⁶ Ylipäätään Nutin asema Lyngenin lestadiolaisuudessa oli merkittävä. Per Magne Aadnanes kuvailee tutkimuksessaan Nuttia yhtenä koko Lyngenin lestadiolaisuuden ”isistä” (fedrene).¹⁰⁷

Nutti oli Lyngenissä myös vuonna 1874 tai 1875, kun hän lahjoitti 100 kruunua alkupääomaa Yykeänperän rukoushuoneen perustamista varten. Lahjoitus käynnisti prosessin, joka johti aluksi suunnitelmien tekoon ja myöhemmin rakentamiseen. Rukoushuone valmistui noin kahdenkymmenen vuoden kuluttua Nutin lahjoituksen antamisen jälkeen.¹⁰⁸ Vielä puoli vuotta ennen kuolemaansa Nutti oli käymässä Lyngenissä. Tämä tiedetään sen perusteella, että hän lähetti sieltä kirjeen Erkki Mäkelälle Kittilään. Kirje on päivätty 24.8.1897, ja lähetyspaikaksi on merkitty Yykeänmuotka (Lyngseidet). Kirjeessään Nutti mainitsi paimentaneensa ”Norjan lampaita” pääsiäisestä kesäkuun loppuun, jonka jälkeen hän oli kirjeen mukaan paimentanut ”Lapin lampaita”, joita hän aikoi paimentaa mikkelinpäivään asti.¹⁰⁹

Syy Nutin matkoille Lyngeniin voidaan päätellä johtuneen Nutin elinkeinosta. Kaaresuvannon saamelaiset, joihin Nuttikin kuului, muuttivat porojensa kanssa jokavuotisesti Lyngenin seudun kautta Tromssan länsipuolella olevalle Valassaarelle.¹¹⁰ Yksi eroavaisuus, joka teki lähetystyön helpommaksi Pohjois-Norjassa kuin Pohjois-Ruotsissa oli, että maallikoiden pitämät hartauskokoukset kieltänyt konventikkeliplakaatti kumottiin Norjassa jo vuonna 1842, kun se Ruotsissa oli voimassa aina vuoteen 1858.¹¹¹ Syyt Nutin matkoihin Lyngenin seudulle olivat kuitenkin ennen kaikkea Nutin elinkeinon, eli poronhoidon aiheuttamia. Lähteistäkään ei muita erityisiä syitä löydy.

Koska Nutti poronhoitajana osallistui saamelaisten muuttomatkoille, pystyy lähteistä löytämään tietoja Nutin saarnoista myös muualta muuttomatkan varrelta. Eräs muuttomatkalle sattunut paikkakunta, jossa mainitaan Nutin saarnatoiminta, oli Tromssa. Tromssalainen räätäli Johan Herman Lukki muisteli vuonna 1927, että Nutti saarnasi kyseisellä paikkakunnalla hänen elinaikanaan. Muita saarnaajia, joita Lukki mainitsee, olivat Matias Siikavuopio, Heikki Naimakka ja Petteri Stark (1827–1909). Koska Lukki itse oli syntynyt 1862 ja muuttanut

¹⁰⁶ Olsen 2008, 78.

¹⁰⁷ Aadnanes 1986, 77.

¹⁰⁸ Karlsen 2006, 26, Olsen 2008, 79.

¹⁰⁹ HÄ 4/1920 s. 51 Nutti Mäkelälle 24.8.1897.

¹¹⁰ Raittila 1976, 138.

¹¹¹ Lohi 1989, 234.

Lohtajalta Tromssaan,¹¹² voidaan nämä Nutin saarna- ja poronhoitomatkat ajoittaa 1800-luvun viimeisille vuosikymmenille.

Tromssalainen vuonna 1862 syntynyt Anna Matinlassi kertoi, että Nutti oli rukoillut hänen puolestaan, kun Matinlassi sairasti ”tyärenä¹¹³” kotona.¹¹⁴ Edellisessä kappaleessa kerrotun Lukin täti Johanna Eide puolestaan muisteli, että Nutti saarnasi Tromssassa, ja kuulijat olivat pääasiassa suomalaisia.¹¹⁵ Matinlassin kertoman perusteella voidaan arvella Nutin käyneen Tromssassa saarnaamassa ehkä 1860- ja 1870-luvuilla. Muuttomatkojen vuosittaisuus antaa ymmärtää, että luultavasti Nutti on käynyt Tromssassakin miltei vuosittain.

Tromssassa Nutti oli jälleen 30.9.1892, kun hän kirjoitti kirjeen Aatu Laitiselle. Kirjeessä Nutti kertoi, kuinka hän tuli Norjaan juhannuksena. Hän ei kirjeen mukaan ollut kerennyt koko kesänä olla yhdessä kohtaa, sillä ”täällä on surkea nälkä herran sanan kuulemisen perään.”¹¹⁶ Tämä saarnamatka tapahtui vain muutamia kuukausia sen jälkeen, kun Nutti oli jäänyt leskeksi 4.3.1892.¹¹⁷

Muuttomatkat eivät muistikuvien perusteella olleet niin yhteneväisiä, vaan joskus niistä saatettiin poiketa. Esimerkiksi Lyngenistä itään sijaitsevassa Raisissa on Nutti käynyt muuttomatallaan saarnaamassa. Niin muisteli vuonna 1849 syntynyt talon emäntä.¹¹⁸ Nutin muistellaan saarnanneen Raisin kirkossakin.¹¹⁹ Erään muiston mukaan Nutti kävi Raisissa saarnaamassa useinkin.¹²⁰ Vielä Raisin itäpuolella olevasta Lankovuonostakin on säilynyt muistikuva, jonka mukaan Nutti oli yhdessä Per Vasaran (1815–1896) kanssa ollut ensimmäinen lestadiolainen saarnaaja siellä.¹²¹

Vaimonsa kuoleman jälkeen Nutin saarnamatkat ulottuivat yhä kauemmaksi ja aina Itä-Ruijaan ja Vesisaareen saakka.¹²² Itä-Ruijan Pykeijaan lähetetyssä kirjeessä Nutti kiitteli Pykeijassa asuvia ihmisiä siitä, miten hänellä oli miellyttävää olla siellä saarnamatkallaan. Kirje päivättiin 19.12.1896.¹²³ Olettaa sopii, että Nutti viittaa tässä syksyllä 1896 tapahtuneeseen saarnamatkaansa.

¹¹² SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37773.

¹¹³ Matinlassi viitanee tässä sanalla ”tyär” siihen, että hän oli lapsi, kun Nutti rukoili hänen puolestaan.

¹¹⁴ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37775.

¹¹⁵ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37776.

¹¹⁶ AS 1905, 29–31 Nutti Laitiselle 30.9.1892.

¹¹⁷ Raittila 1967, 129.

¹¹⁸ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37798.

¹¹⁹ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37802.

¹²⁰ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37804.

¹²¹ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37828.

¹²² Raittila 1967, 129–130.

¹²³ Kolkuttaja 19/1914 366–368 Nutti Pykeijaan 19.12.1896.

Seppo Lohen tutkimuksessa *Lestadiolaisuuden suuri hajaannus ja sen taustat* mainitaan, että Nutin saarnamatkat Vesisaareen liittyivät Vesisaaren lestadiolaisuudessa olleisiin kiistoihin. Nutin ensimmäinen vierailu Vesisaarella 1894 aiheutti Vesisaaren lestadiolaisuuden piirissä hämmennystä vierailullaan. Toisella vierailullaan vuonna 1895 Nutti asettui tukemaan Vesisaaren lestadiolaisten päätöstä kieltää kiistoja sovitteluun tulleet Juhani Sirkanmaalta (1838–1913) ja Olli Koskamolta (1850–1931) saarnaaminen Vesisaaren rukoushuoneella.¹²⁴ Nutin päätöstä tukea seurahuoneen sulkemista Sirkanmaalta voidaan pitää erikoisena, sillä Sirkanmaa oli saanut mukaansa suosituskirjeen Aatu Laitiselta, joka taas oli Nutin hyvä ystävä.¹²⁵

Tässä luvussa aiemmin kerrotun Nutin viimeisen Lyngenin-matkan jälkeen Nutti on lähettänyt kirjeen 5.10.1897 Hammerfestista, jossa hän oletettavasti oli myös saarnamatkalla. Kirje on lähetetty lestadiolaisille, jotka asuvat Itä-Ruijassa Vesisaarella, Kallijoella (Skallelv), Gullelswassa, Sallijärvellä, Annijoella ja Pykeijassa. Tässäkin kirjeessä Nutti kiitteli kristittyjä ”kaikesta heidän rakkaudestansa”, eli huolenpidosta, jota hän oli saanut kokea saarnamatkallaan kyseisille paikkakunnille. Nutti ilmaisi kirjeessä toiveensa päästä vielä kohtaamaan kirjeen vastaanottajia.¹²⁶ Tämä toive ei enää toteutunut, vaan neljän kuukauden kuluttua kirjeen lähettämisestä Nutti kuoli.¹²⁷

3.3 Lyngenin herättäjän saarnatoiminta Ruotsissa

Nutin saarnatoiminnan alue oli Lyngenin lisäksi hänen kotiseurakuntansa Kaaresuvanto sekä sen ympäristö. Raittiuslähetin matkoja Nutti teki raittiusseuran tilikirjan mukaan Norjan Lyngeniin sekä Suomen Enontekiölle 1800-luvun puolivälissä.¹²⁸ Lähetyskoulutoiminta sen sijaan rajoittui Nutin osalta lähinnä Kaaresuvannon alueelle.¹²⁹ Lähetyskoulutoiminta voidaan osaltaan laskea Nutin saarnatoiminnaksi, sillä lähetyskoulujen yhteydessä oli konventikkeliplakaatinkin mukaan mahdollista pitää iltahartauksia.¹³⁰ Nutti lienee kyseisiä iltahartauksia pitänyt heti lähetyskoulun toimintaan mukaan tultuaan.

¹²⁴ Lohi 2007, 245–246.

¹²⁵ Laitinen 1985, 59.

¹²⁶ Kolkuttaja 19/1913 317–319 Nutti Vesisaareen 5.10.1897.

¹²⁷ Raittila 1967, 129.

¹²⁸ Miettinen 1942, 62–64.

¹²⁹ Miettinen 1942, 85.

¹³⁰ Lohi 1989, 248.

Saarnatoiminnasta Kaaresuvannossa on kaksi mainintaa Paulaharjun kokoelmassa. Näissä ei kuitenkaan mainita saarnatoiminnan laajuudesta mitään. Saarnatoiminnasta mainitaan se, että Nutti on toiminut saarnaajana sekä joitain luonnehdintoja saarnatoiminnan tyylistä.¹³¹ Kaaresuvannon saarnatoimintaa varten Nutti sai taloudellista avustusta vuosina 1895–1897,¹³² joten on oletettavaa, että saarna- ja seuratoiminta oli silloin erityisen laajaa Kaaresuvannossa hänen osaltaan.

Tässä kartassa on Nutin saarnatoiminnan kannalta keskeiset paikkakunnat. Kartta on tekijän itse piirtämä.

Kaaresuvannon saarnatoiminnasta löytyy Westesonin kirjassa tapaus, jolle ei voida löytää ajoitusta. Kaaresuvannossa oli kylä, johon olivat kerääntyneet asumaan poroja varastelevat saamelaiset. Nutti viipyi kylässä viikon ajan. Kun

¹³¹ SKS KRA Paulaharjun kok. n:ot 37557, 37575.

¹³² Raittila 1967, 130.

hän oli ollut kylässä muutamia päiviä, alkoivat kyläläiset tuntea itsensä levottomiksi. Erään ruokailun yhteydessä kylän ”suurin varas” tunnusti varastaneensa tarjoiltavan ruuan. Tämän jälkeen Nutti saarnasi kylässä ja monet kokivat herätyksen.¹³³

Nutin saarnatoiminnasta Ruotsissa kerrottiin *Sanomia Siionista* -lehdessä. Lehdessä mainittiin muun muassa Vittangin seurakunnan Lannavaaran kylässä olleet ”kristittyin suuret kokoukset” ensimmäisenä paastonajan sunnuntaina vuonna 1891. Siellä Nutti oli pitänyt puheen, jossa hän ”puheli elävän uskon hedelmästä.”¹³⁴ Toinen maininta Lannavaaran kokouksesta, johon Nutti osallistui, on samassa lehdessä vuoden 1895 numerossa 4. Siellä Nutti ja muut saarnaajat saarnasivat ”lunastuksen sanaa, Jeesuksen evankeliumia -- monen sielun parannukseksi ja virvotukseksi”. Tuo kokous oli toisena sunnuntaina ennen paastonaikaa.¹³⁵ Lannavaaran kokoukset pidettiin sinne vuonna 1888 valmistuneessa lähetyskoulussa. Vuodesta 1891 eteenpäin kokoukset vakiintuivat vuosittain tammi-helmikuussa pidettäviksi. Kokouksiin saapui ”parikymmentä pappia ja saarnaajaa”, kuulijoita puolestaan oli noin 300–400.¹³⁶ Lannavaarasta tuli lähetyskoulun perustamisen ja suurten talvikokousten myötä itä-lestadiolaisuuden keskuspaikka joksikin aikaa.¹³⁷ Länsi-lestadiolaisilla tarkoitettiin esikoislestadiolaisia ja itä-lestadiolaisilla Tornionlaakson lestadiolaisia.¹³⁸ Suuremmassa määrin jakautuminen näihin kahteen ryhmittymään tapahtui 1900-luvun alussa.¹³⁹ Kirjeessään Maria Veijolalle (1850–1937) 8.4.1897 Nutti mainitsi käyneensä seurojen pidossa heidän edellisen tapaamisensa jälkeen Lannavaarassa sekä Vittangissa. Tuo saarnamatka tapahtui vuosien 1896 ja 1897 vaihteessa.¹⁴⁰

Lähteistä ei löydy mainintoja Nutin saarnamatkoista muualle Ruotsiin kuin Kaaresuvantoon ja sen naapuriseurakuntiin. Katekeettana hän luonnollisesti saarnasi paikallisesti, mutta saarnamatkoja hän ei juuri Ruotsin alueella tehnyt. Tähän voi lähteiden ja aiemman tutkimuksen perusteella päätellä olevan kaksi syytä. Ensinnäkin Nutti oli poronhoitaja, jolle Lyngenin matkat olivat

¹³³ Westeson 1925, 107–108.

¹³⁴ SS 5/1891.

¹³⁵ SS 4/1895.

¹³⁶ Lohi 2007, 479.

¹³⁷ Lohi 2007, 457.

¹³⁸ Talonen 2014a, 26.

¹³⁹ Lohi 2007, 260.

¹⁴⁰ HÄ 1920, 51 Nutti Veijolalle 8.4. 1897.

saarnamatkojen lisäksi poronhoitomatkvoja. Niihin kului puoli vuotta vuodessa,¹⁴¹ joten Ruotsin sisäisille saarnamatkoille ei jäänyt juuri aikaa. Kun lisäksi Nutin hoidettavana oli katekeetan virka vuodesta 1863, myös se rajasi osaltaan saarnamatkvoja.¹⁴² Toiseksi; Kaaresuvannon seudun saamelaiset eivät osanneet ruotsia.¹⁴³ Heidän kielinään oli luonnollisesti saame sekä erityisesti opetustoimen kautta opittuna kielenä myös suomi, jota Kaaresuvannon saamelaiset osasivat hyvin.¹⁴⁴ Hyvin todennäköisesti Nuttikan ei muita kieliä osannut, mikä luonnollisesti rajasi saarnatoiminnan niille alueille, joilla puhuttiin saamea ja suomea.

3.4 Saarnatoiminta autonomisessa Suomessa

Nutti lienee aloittanut saarnatoiminnan Suomen alueella luultavasti hyvin varhaisessa vaiheessa. Näin voidaan päätellä Aatu Laitisen kirjoituksista *Röster från sion*-lehdessään sekä muistelmissaan. Lehdessä äänessä on Nutin matkakumppanina toiminut Per Vasara, joka muisteli:

Laestadius lähetti miehet aina pareittain saarnaamaan evankeliumista ja Jumalan valtakunnasta. Antinpietin ja minut hän lähetti Enontekiön Peltovuomaan. Siellä menimme vanhan Sammun taloon. Mutta Antinpietin alettua puhumaan Jumalan Sanaa, otti Sammu häntä hiuksista ja talutti hänet ulos niin kuin hevosen. Ulkona Antinpieti putosi polvilleen ja rukoili Sammun puolesta, mutta Sammu otti halon ja ajoi meidät ulos koko pihasta. Mutta Jumala kuuli Antinpietin rukouksen ja Sammusta tuli elävä kristitty, hän pyysi Antinpietiltä anteeksi ja kuoli siunatun kuoleman.¹⁴⁵

Laitisen muistelmissa tästä kertomuksesta mainitaan, että halolla uhkaamisen lisäksi Sammu päästi Nutin porot karkuun tämän rukoillessa polvillaan pihalla.¹⁴⁶ Aatu Laitinen kirjoitti tästä tapauksesta myös *Armonsanoma* -lehdessä vuonna 1904. Tapaus on otsikon Muistoja alkuheräyksestä alla,¹⁴⁷ joten tapahtuma kuulune Nutin saarnatoiminnan kannalta varhaiseen vaiheeseen.

Laitisen kertoman mukaan samalla matkalla Nutti ja Vasara menivät toiseen Enontekiöllä olevaan kylään. Siellä oli ”juoppoja”, jotka kaatoivat viinaa saarnaajien päälle ja sanoivat muille ihmisille saarnaajien itsensä haisevan viinalle.¹⁴⁸ Samalla matkalla saarnaajat menivät vielä yhteen Pulju-nimiseen

¹⁴¹ Raittila 1976, 138.

¹⁴² Raittila 1967, 129–130.

¹⁴³ Lohi 2007, 475.

¹⁴⁴ Miettinen 1943, 227–228.

¹⁴⁵ RFS 3/1897, 44–45. Käännetty ruotsista.

¹⁴⁶ Laitinen 1985, 60.

¹⁴⁷ AS 1904, 214–216.

¹⁴⁸ Laitinen 1985, 59. RFS 3/1897, 45.

taloon. Siellä talon emäntä oli sitonut lapsiltaan suun, ettei saarnaajien ”villitys” tarttuisi heihin. Lopulta talon lapset ja emäntä kuitenkin uskoivat saarnaajien sanoman ja liittyivät herätykseen.¹⁴⁹

Merkittäväksi Nutin Suomessa tapahtuneesta saarnatoiminnasta kertovaksi lähteeksi Laitinen on päätenyt siksi, että hän oli Nutin hyvä ystävä ollessaan kappalaisena Enontekiöllä.¹⁵⁰ Heidän ensikohtaamisestaan on säilynyt kaksi erilaista muistoa, jotka on mahdollista sovittaa yhteen tapahtumaan. Toinen muisto on Westesonin kertoma, toinen Laitisen muistelmista. Westeson kertoo siitä, miten ”Enontekiön silloinen pappi” oli liittynyt lestadiolaiseen herätykseen ja kiertänyt ahkerasti seurakuntansa alueella saarnaten lakia ja herätystä. Westeson kertoo Laitisen ottaneen aina ihmisiä kohdatessaan nopeasti puheeksi elämän pelastumisen kannalta. Laitinen oli ollut matkalla poron vetämässä pulkassa, ja oli ollut ajamassa Kaaresuvannon kirkonkylän ohi pohjoiseen. Ilmassa oli ollut sakea lumisade, ja Laitinen oli Westesonin mukaan ajatellut kadotukseen meneviä ihmisiä. Nutti oli sitten hiihtänyt häntä vastaan, jolloin Laitinen oli pysäyttänyt pulkkansa. Westeson kertoo Laitisen aloittaneen keskustelun suoralla tavalla: ”Oletko sinäkin niitä varaslappalaisia, jotka menevät helvettiin.” Tähän Nutti vastasi: ”Niin, niin, olinhan minäkin aikanani sillä tiellä, mutta Jeesuksen Kristuksen veri on puhdistanut minut kaikesta synnistä.” Laitinen kysyttyä Nutilta kuka tämä on, Nutti vastasi olevansa köyhä lapinukko, jota kutsutaan Antinpietiksi. Tällöin Laitinen ”lensi lappalaisukon kaulaan” ja pyysi käytöstään anteeksi. Tämän jälkeen heistä tuli hyvät ystävät.¹⁵¹

Laitisen muistelmassa oleva kertomus heidän ensi tapaamisestaan sopii jatkoksi Westesonin kertomaan keskusteluun. Laitinen kertoo muistelmissaan, että Nutti oli kysynyt häneltä heidän ensikohtaamisessaan: ”Onko pappi kristitty?”. Laitinen oli jo ollut lestadiolaisen herätyksen omaksunut, mutta hän oli vastannut leikillään kaikkien pappien olevan kristittyjä. Nutti oli tällöin vastannut, että kaikki papit ovat kristittyjä kirkonkirjoissa, mutta ”taivaan elämänkirjoissa” kristittynä oleminen on eri asia.¹⁵² Kristityllä Nutti tarkoitti tässä yhteydessä luultavasti nimenomaan lestadiolaisen herätyksen omaksunutta. Nutin ja Laitisen ensitapaamista on vaikea täsmällisesti ajoittaa. Laitinen lestadiolaistui vuonna

¹⁴⁹ Laitinen 1985, 61; RFS 3/1897, 45.

¹⁵⁰ Laitinen 1985, 59.

¹⁵¹ Westeson 1925, 103–104.

¹⁵² Laitinen 1985, 59. Laitisen muistelmiin Laitisen elämäkerran kirjoittanut Leevi Merikallio esittää, että Laitinen olisi omaksunut lestadiolaisuuden Nutin saarnan seurauksena, mutta tämä ei Laitisen itsensä mukaan pidä paikkaansa.

1881, jolloin hän tuli kappalaiseksi Enontekiölle.¹⁵³ Luultavasti he ovat Nutin kanssa tutustuneet 1880-luvun alussa.

Nutin Enontekiön saarnatoiminnasta kertoi Laitisen toimittamassa lehdessä *Sanomia Siionista* kanttori Yrjö Halonen. Halosen mukaan Enontekiön Hetassa pidettiin uudenvuodenpäivänä vuonna 1896 ”kristittyin kokous”, jossa Nutti oli mukana. Halonen mainitsee Nutin olleen läsnä kokouksessa, jossa päätettiin Laestadiuksen saarnojen julkaisemisesta.¹⁵⁴ Tuohon Enontekiön matkaan sisältyi todennäköisesti saarnaamistakin. Suomen puolen saarnatoiminnasta löytyi tietoa myös Nutin Mari Veijolalle 8.4. 1897 lähetetystä kirjeestä. Siinä Nutti luetteli paikkoja, joissa oli käynyt. Nutti mainitsi käyneensä Kittilässä Kaaresuvannon seudun saarnapaikkojen lisäksi.¹⁵⁵

Näiden lähdemainintojen perusteella vaikuttaa siltä, että Nutin saarnatoiminta Suomessa on painottunut suurimmaksi osaksi 1880–1890 -luvuille. Tälle selityksenä lienee se, että Nutista tuli leski vuonna 1892, jonka jälkeen hänen ei enää tarvinnut huolehtia perheestään, sillä lapsetkin olivat jo aikuisia. Toisaalta Nutin saarnamatkat eivät Suomessa 1890-luvuillakaan olleet kovin kauaksi meneviä, vaan Kaaresuvannosta katsottuna kaukaisin saarnapaikka Suomen puolella oli Kittilässä. Viimeisellä saarnamatkallaan Nutti kävi toki kauempanakin.

3.5 Viimeinen saarnamatka Suomeen

Nutti kutsuttiin saarnamatkalle Ouluun vuonna 1898. Nuttia olivat saarnamatkalle kutsuneet Oulun lestadiolaiset tavatessaan Nutin Vesisaarella. Westesonin mukaan kutsu esitettiin useaan kertaan suullisesti ja kirjallisesti. Syynä tähän kutsuun oli Oulun lestadiolaisten keskuudessa ollut hajaannus, jota Nutin toivottiin tulevan ratkomaan.¹⁵⁶ Mikko Saarenpään (1853–1914) keväällä 1897 lähettämä kirje tuotti lopulta tulosta, sillä huhtikuussa 1897 Nutti vastasi Saarenpäälle kirjeellä, jossa kertoi olevansa valmis tulemaan Ouluun seuraavan uudenvuoden jälkeen. Oulun lestadiolaiset lupasivat hakea Nutin Lapista saarnamatkalle.¹⁵⁷ Kirjeessään Maria Veijolalle 8.4.1897, Nutti mainitsi

¹⁵³ Raittila 1967, 254.

¹⁵⁴ SS 12/1896.

¹⁵⁵ HÄ 1920, 51 Nutti Veijolalle 8.4.1897.

¹⁵⁶ Westeson 1925, 118–119.

¹⁵⁷ Kolkuttaja 11/1901, 183–186 Nutti Saarenpäälle huhtikuussa 1897.

lupautuneensa kyseiselle saarnamatkalle.¹⁵⁸ Saarenpää oli paria vuotta aiemmin ”uudesti herännyt”, jonka myötä hän oli alkanut saarnata lestadiolaista uutta heräystä. Uuden heräyksen opin mukaan lestadiolaisten tulisi kokea hengellinen herätys uudelleen, sillä hengellinen elämä lestadiolaisuudessa oli väljähtänyttä.¹⁵⁹ Tästä oli kyse myös Oulun lestadiolaisuudessa olleessa kiistassa, sillä kaikki lestadiolaiset eivät kyseistä oppia hyväksyneet.¹⁶⁰ Mielenkiintoista Nutin sanoman kannalta on, miksi juuri uusheränneet pyysivät häntä saarnamatkalle Ouluun. Kysymykseen on kaksi vastausvaihtoehtoa. Mahdollista on, että Nutin sanoma oli yhtenäistä uudesti heränneitten kanssa. Toisaalta mahdollista on sekin, että Nutti oli saarnaaja, joka oli kiistassa puolueeton, joten hän oli ihanteellinen saamaan aikaan yksimielisyyttä Oulun lestadiolaisten keskuudessa.

Lähdeaineistosta löytyy kolme mainintaa siitä, että Nutti olisi aavistanut tuon saarnamatkan olevan viimeisensä. Erik Eriksen muisteli Samuli Paulaharjulle vuonna 1927, että: ”Antin-Pieti osti kerran kasi pallasta ja sanoi, että kraviasiaan varten hän net ostaa.” Pallas viitanee tässä kampelakalaan, ja kraviasia viitanee hautajaisiin. Luultavasti sana kraviasia on johdettu Pohjois-Norjassa puhuttuun suomeen norjan sanasta begravelse, joka tarkoittaa hautajaisia. Erik Eriksen jatkoi kertoen siitä, miten Nutti kuoli kohta kalan ostamisen jälkeen Oulussa.¹⁶¹ Myös Westesonin kertomuksessa Nutti aavisti saarnamatkalla kohtaavansa kuoleman. Nutti oli nähnyt unen, jonka perusteella aavisteli kuolevansa. Tuon unen perusteella Nutti kutsui läheisensä ja ystävänsä kokoukseen, joita Nutti itse nimitti hautajaisikseen. Siellä tarjoihtiin poronlihaa ja ”maariankalaa”, ja Nutti jakoi muistoksi läheisilleen hopealusikoita. Pidettyään tilaisuudessa jäähyväispuheen, Nutti lähti matkalleen.¹⁶² Myös Ananias Brunen kirjoituksissa esiintyi sama kertomus. Hänen mukaansa Nutti oli ostanut ”ruijanpallasta” hautajaisiinsa.¹⁶³ ”Maariankala” ja ”ruijanpallas” tarkoittavat samaa kampelalajia, kuin Erik Eriksenin kertomuksen ”pallas”.

Aiemmin sovittuna aikana Nutti lähti saarnamatkalleen. Itse saarnamatkan tapahtumista kertovat lähteet ovat suurimmalta osin Aatu Laitisen kautta kulkevia. Laitinen kertoo saarnamatkasta muistelmissaan sekä toimittamassaan lehdessä.¹⁶⁴

¹⁵⁸ HÄ 1920, 51 Nutti Veijolalle 8.4.1897.

¹⁵⁹ Virkkala 1945, 72–75; Lohi 2007, 390–391.

¹⁶⁰ Havas 1927, 149–151; Talonen 2014a, 26–27.

¹⁶¹ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37786.

¹⁶² Westeson 119.

¹⁶³ Brune 1934, 72. ruijanpallas= en kveite

¹⁶⁴SS 3A/1898, 40; SS 3B/1898, 58; Laitinen 1985, 62–64;

Myös Westesonin kirjassa kerrotaan saarnamatkasta, mutta Westeson kertoo kirjansa esipuheessa käyttäneensä yhtenä lähteenä Laitisen muistelmia.¹⁶⁵ Matkan ensimmäinen etappi oli Kittilässä, jossa Nutti piti seuroja. Westeson ei jostain syystä katso tarpeelliseksi mainita Kittilää lainkaan, mutta Laitinen kertoo Kittilän olleen yksi etappi matkalla.¹⁶⁶

Seuraavaksi Nutti meni Rovaniemelle, jossa Nutti piti jälleen seuroja.¹⁶⁷ Laitisen Nutista kirjoittamassa muistikirjoituksessa mainittiin, että Nutti piti seuroja muuallakin matkan varrella. Rovaniemen jälkeen seuraava suurempi seurojenpitopaikkakunta oli Tornio. Ouluun Nutti saapui lopulta 5.2.1898.¹⁶⁸ Kuulijoita Nutin pitämässä seuroissa oli ”tavattoman” paljon.¹⁶⁹ Westeson kertoo Nutin Oulussa pitämistä seuroista, että hänellä oli ”sekä ystäviä että vastustajia”. Nutin saarnaaminen keskeytettiin useaan otteeseen ”vastustusluonteisilla kysymyksillä”. Nutti itse oli ollut tyytyväinen siihen, että kuulijat olivat kuunnelleet tarkasti. Nutin saarnaaminen kesti useita tunteja. Seurahuoneessa oli tullut kuitenkin kuuma, erityisesti saarnaajalle, joten Nutti oli lähtenyt pakkaseen vilvoittelemaan. Ilmeisesti tämän seurauksena Nutti sairastui vakavasti. Westeson kertoo Nutin sairastuneen jo seuraavana yönä, eikä hän mainitse Nutin käyntiä Ylivieskassa lainkaan.¹⁷⁰ Laitinen sen sijaan kertoo Nutin sairastumisen tapahtuneen Ylivieskassa.¹⁷¹ On todennäköistä, että Westeson ei ole vain katsonut tarpeelliseksi kertoa Nutin Ylivieskassa käynnistä.

Laitisen mukaan Nutti lähti Oulusta Ylivieskaan junalla seurojen pitoon. Ylivieskassa Nutti lopulta sairastui ja hänet tuotiin 14. helmikuuta takaisin Ouluun saamaan lääkärin hoitoa.¹⁷² Laitinen uutisoi lehdessään 1.3.1898 Nutin sairastumisesta. Artikkelissa, joka otsikoitiin ”Antinpiedin puheita¹⁷³” kerrottiin eri asioita, joita Nutti oli tällä saarnamatkalla puhunut. Artikkelin alaviitteessä kerrottiin Nutin olleen saarnamatkalla ja hänen sairastuneen sekä toivottiin hänen tervehtyvän.¹⁷⁴ Nutti ei kuitenkaan parantunut taudistaan, vaan hän kuoli 22.

¹⁶⁵ Westeson 1925, 7, 120–121.

¹⁶⁶ Laitinen 1985, 62.

¹⁶⁷ Laitinen 1985, 62.

¹⁶⁸ SS 3B/1898, 58.

¹⁶⁹ Havas 1927, 38.

¹⁷⁰ Westeson 1925, 120.

¹⁷¹ SS 3B/1898, 58.

¹⁷² SS 3B/1898, 58.

¹⁷³ Tämä lienee ainoa kokoelma, joissa Nutin puheita on enemmän kirjoitettu ylös. Artikkelissa Nutin puheita on kirjoitettu vajaan kolmen sivun verran.

¹⁷⁴ SS 3A/1898, 40.

helmikuuta 1898.¹⁷⁵ Sekä Westesonilla, että Laitisella on samanlainen tapaus kuvauksessaan Nutin kuolemasta. Nuttia hoitanut lääkäri oli koittanut, onko Nutti tajuissaan. Hän oli kehottanut Nuttia laskemaan ”yksi, kaksi, kolme”. Nutti oli vastannut: ”Isä, Poika ja Pyhä Henki”. Lääkäri oli kehottanut uudestaan sanomaan: ”yksi, kaksi, kolme”, mutta Nutti oli vastannut jälleen samalla tavalla. Tähän lääkäri oli todennut: ” Ei ole lapinvanhus tyhmä mies, kunnia sellaiselle”. Westeson ja Laitinen kertovat, että Nutin viimeinen murhe oli, ettei hän enää voinut rukoilla polvilleen ”Jeesuksen nimeen”.¹⁷⁶ Westeson lienee ottanut tämän kertomuksen suoraan Laitisen muistelmista. Nutin kuoltua hänen ruumiinsa vietiin Kaaresuvantoon, jossa hänet haudattiin 11.huhtikuuta 1898.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Laitinen 1985, 64.

¹⁷⁶ Westeson 1925, 120. Laitinen 1985,64.

¹⁷⁷ Westeson 1925, 121.

4 Pitkien saarnojen mies kehottaa uskoon ja rukoukseen

4.1 ”En mie selitystäni kesken jätä” -Saarnatyylistä säilyneet muistot

Nutin saarnatyylistä kertovia lähteitä on säilynyt jonkin verran. Osa lähteistä on muistitietoa, joka luonnehtii Nutin saarnatyyliä suoraan. Jotkin lähteet puolestaan kertovat tarinoita Nutin saarnaamisesta. Elämäkertalähteistä Hjalmar Westeson kertoo Nutin saarnoista, että Nutti ”saattoi pitkittää puhumistaan kolme, neljä tuntia ja vielä kauemminkin.”¹⁷⁸ Väinö Havaksen mukaan ”ukko saattoi 4–5 tuntia yhteen mittaan lukea *Raamattua* ja kerrata sitä värsy värsyiltä”.¹⁷⁹ Laitisen muistelmissa ei Nutin saarnojen pituudesta mainita mitään. Laitisen vaikenemiseen Nutin saarnojen pituudesta saattaa löytyä ymmärrettävä syy, joka löytyy Väinö Havaksen kirjasta.¹⁸⁰

Nutti ja Laitinen olivat olleet pitämässä seuroja keskenään varhaisessa vaiheessa Laitisen lestadiolaistumisen jälkeen. Nutti oli saanut vuoron saarnata ensiksi, ja hänelle tyypilliseen tapaan saarna ei ollut kovin äkkiä loppunutkaan. Seurapaikka oli ollut täynnä ihmisiä, sillä he olivat tulleet uteliaana kuuntelemaan nuorta pappia, joka oli tullut lestadiolaiseen herätykseen. Laitinen oli aavistanut asian ja hänellä oli ollut myös asiaa kerrottavanaan. Siksi Laitinen oli pyytänyt Nutilta: ”annahan minäkin jo puhun.” Nutti oli kuitenkin vastannut ”katsotaampa vielä tätä” ja jatkanut raamatunselitystään. Kohta Laitinen oli uudelleen pyytänyt puheenvuoroa Nutilta. Nutti oli vastannut samoin kuin edelliselläkin kerralla. Tähän Laitinen oli tuskastunut ja lähtenyt vihaisena seurahuoneesta kamariin lepäämään. Unta Laitinen ei kuitenkaan saanut, vaan häntä oli alkanut harmittaa oma käytöksensä, ja hän oli hiipinyt kamarinsa ovelle kohti Nutin seuranpitoa. Nutti oli pitänyt rukousta, jossa hän oli rukoillut: ”Oi rakas Taivaan Isä. Sinä, joka Hetan nuorena paimenena olet työsi alkanut. Taivuta sen sydän tahtosi jälkeen.” Tämä oli Laitiselle kova paikka, sillä Laitinen purskahti itkuun ja kiirehti Nutin kaulaan. Tähän Nutti oli ”kasvot loistaen” vastannut: ”arvasinhan mie, että kyllä sie tulet.”¹⁸¹ Tämä kertomus saattaa hyvinkin selittää sen, miksi Laitisen muistelmissa ei kerrota Nutin saarnojen pituudesta mitään. Laitisen muistelmissa ei mainita tätä tapaustakaan.

¹⁷⁸ Westeson 1925, 115.

¹⁷⁹ Havas 1927, 38.

¹⁸⁰ Laitinen 1985, 59–64

¹⁸¹ Havas, 65-66

Westeson kertoo kirjassaan Nutin puheiden pituuteen liittyen, kuinka Nutti oli ollut erään kerran Yykeänperän kappelissa kokouksessa, johon oli tarkoitus sisältyä keskustelua. Nutin tehtäväksi annettiin pitää aamurukous, jonka jälkeen aloitettaisiin keskustelut. Aamurukous ei kuitenkaan ollut kovin nopeasti ohi, eikä se lopulta ollut enää aamurukouskaan, sillä tuo Nutin aamurukous päättyi vasta iltapäivällä viiden aikaan.¹⁸² Tämän tapauksen voi ajoittaa tapahtuneeksi vuoden 1895 jälkeen, sillä Yykeänperän kappeli valmistui silloin.¹⁸³

Nutin viimeiseltä saarnamatkaltakin on säilynyt muisto pitkäksi venyneestä saarnasta. Kittilän Kaukosessa pitämässään puheessaan Nutti oli käsitellyt Aasian seitsemää seurakuntaa ja niiden enkeleitä (ilm. 1–3).¹⁸⁴ Westeson kertoo tapauksesta, että kello oli jo yöllä yli kaksitoista.¹⁸⁵ Joku kuulijoista oli pyytänyt Nuttia lopettamaan, sillä kuulijoita oli alkanut jo väsyttää. Nutti oli kuitenkin vastannut: ”Jolla on uni, menköön lepäämään, en mie selitystäni kesken jätä”. Laitinen kertoo tapauksesta, että tämän jälkeen Nutti nuhteli kuulijoita ja kehotti tekemään parannusta. Sen jälkeen hän kertoi Jumalan armosta syntistä kohtaan. Kuulijoiden keskuudessa syntyi tällöin suuri ilo ja kiitollisuus Jumalan armosta, eivätkä he enää olleetkaan väsyneitä.¹⁸⁶ Westesonin näkemys tilanteesta eroaa hieman Laitisen näkemyksestä siinä mielessä, että Westesonin mukaan Nutti ilmoitettuaan, ettei hän jätä selitystään kesken, puhui ”muutamia voimallisia sanoja hengellisestä unesta ja heräämisestä sen jälkeen joko helvetissä tai taivaassa”. Lisäksi Westeson lainaa tämän tapauksen kertojaansa: ”Sinä yönä tuli paljon liikettä ja herätystä, jolloin kaikki väsymys ja uni hävisi”.¹⁸⁷ Kertomukset ovat kuitenkin juoneltaan hyvin samanlaiset. Tämä kuulijoiden moittiminen Laitisen opastamisen lisäksi osoittaa, että Nutti koki oikeudekseen pitää pitkiäkin saarnoja.

Saarnojen pituudet lestadiolaisuudessa olivat Westesonin mukaan muutenkin pitkiä. Hän tarjoaa tähän selitykseksi sitä, että kuulijat ”tulevat ja menevät, nukahtavat silloin kun eivät jaksa seurata ja heräävät taasen”. Tällöin saarnaaja halusi usein kerrata aiemmin puhumiaan asioita niille, jotka eivät olleet niitä vielä kuulleet. Westeson arvelee, että tämä kierre vähentyisi, jos saarnat eivät

¹⁸² Westeson 1925, 115.

¹⁸³ Karlsen 2006, 26.

¹⁸⁴ Laitinen 1985, 62.

¹⁸⁵ Westeson 1925, 116.

¹⁸⁶ Laitinen 1985, 62.

¹⁸⁷ Westeson 1925, 116.

olisi niin pitkiä.¹⁸⁸ Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Nutin saarnat olivat pitkiä jopa lestadiolaisessa mittakaavassa, sillä tuskin hänen saarnojaan olisi luonnehdittu pitkiksi, jos ne olisivat olleet pituudeltaan lestadiolaiselle seuraperinteelle tyypillisiä.

Paulaharjun kokoelmassa olevat maininnat Nutin saarnoista ja saarnatyylistä ovat todella niukkoja. Muutama lyhyt maininta sieltä kuitenkin löytyy. Nutin saarnoista kertoi yksi Raisissa asunut talon vanha emäntä ”Antinpieti oli hyvä saarnamies”.¹⁸⁹ Toinen raisilainen vanhus muisteli myös, että Nutti sekä toinen saarnaaja Per Vasara olivat hyviä saarnaajia, ”evankeliumin miehet”.¹⁹⁰ Kolmas Raisissa asunut vanhus muisteli, että Nutti olisi saarnannut ”niin kovasti, että ihmiset tulit liikutuksiin ja heräykseen”.¹⁹¹ Sama henkilö kertoo Nutin saarnatyylin kannalta olennaisimman havainnon, joka Paulaharjun kokoelmasta löytyy: ”Ei Pieti kovasti huutanut, vakaisesti vain puhui”.¹⁹² Westeson kirjoittaa, että Nutin saarnat eivät usein aiheuttaneet lestadiolaisten seuroille tyypillisiä liikutuksia. Nutti muistettiin myös siitä, että hänellä oli rikas kuvakieli, jonka hän oli oppinut Laestadiukselta. Kuulijat muistelivat, että hänen opetuksensa oli värikästä ja hänen opettamansa asiat muistettiin pitkään.¹⁹³

Muita suoria mainintoja Nutin saarnatyylistä ei lähteistä löydy. Erään asian saarnojen ulkonaisista muodoista voi kuitenkin päätellä niiden kertomusten perusteella, joita hänen saarnaamisestaan on säilynyt. Nutti vaikuttaa saarnanneen, vaikka kuulijat eivät haluaisi saarnaa jostain syystä kuulla. Tällaiseen päätelmään voi tulla muutaman kertomuksen perusteella. Mentyään Lyngeniin markkinapaikalle, Nutti alkoi saarnata ihmisille, vaikka he eivät olleet halukkaita kuulemaan.¹⁹⁴ Enontekiöllä yhdessä talossa ollessaan Nutti taas ei lopettanut puhumistaan, ennen kuin talon isäntä ohjasi hänet hiuksista tukistaen ulos talosta.¹⁹⁵ Viimeisellä saarnamatkallaankin Nutti saarnasi, vaikka kuulijat pyysivät puolen yön jälkeen häntä jo lopettamaan saarnaamisen.¹⁹⁶ Tämä ominaisuus säilyi Nutissa näiden kolmen tapauksen perusteella koko hänen ikänsä ajan, sillä Lyngenin tapaus sattui 1848 ja viimeisen saarnamatkansa Nutti teki 1898.

¹⁸⁸ Westeson 1925, 115.

¹⁸⁹ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37798

¹⁹⁰ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37804.

¹⁹¹ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37802.

¹⁹² SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37806.

¹⁹³ Westeson 1925, 113.

¹⁹⁴ Westeson 1925, 101.

¹⁹⁵ Laitinen 1985, 59.

¹⁹⁶ Westeson 1925, 116.

Ongelmaksi Nutin saarnatyyliä selvitettäessä nousee se, että saarnaaminen muuttui Nutin elinaikana paljon. Aluksi saarnaaminen oli aktiivista maallikkotoimintaa, jossa saarnaaminen kohdistui lähinnä yksittäisille ihmisille ja pienille ryhmille. Nutin elämän loppupuolella saarnaaminen ja lestadiolainen seuraperinne olivat jo vakiintuneempia niin, että saarnaaminen kohdistui enemmän suurille ryhmille. *Raamattua* selittäviksi seurapuheiksi saarnaaminen muuttui Tornionlaaksossa 1860-luvun lopulla.¹⁹⁷ Muistitiedoista ei kuitenkaan voi vetää tarkkoja linjoja, joiden mukaan Nutin saarnatyyli olisi kehittynyt. Olettaa kuitenkin voi, että se on kehittynyt suunnilleen samaa tahtia muunkin seuraperinteen mukana.

4.2 Pelastuksesta kertovat kuvaukset Per Anders Nutin puheissa ja kirjeissä

Nutin sanomaa selittää taulukko 1, jossa on Nutin itsensä tuottamissa aineistossa olleet maininnat Jeesuksesta, rukouksesta ja pyhityksestä. Jeesuksen mainitseminen indikoi Nutin sanomassa ollutta yleistä kristillistä sanomaa ilman vahvasti juuri Nutille kuuluneita painotuksia. Taulukon luku sisältää muutkin nimet, joita Nutti Jeesuksesta käytti. Muita Nutin Jeesuksesta käyttämiä nimiä olivat muun muassa Ihmisen Poika, Karitsa ja Kristus. Rukous ja pyhitys taas on otettu mukaan aineistoon, koska ne on useimmiten katsottu olleen Nutin sanomassa usein toistuvia teemoja. Näin kirjoittavat esimerkiksi Väinö Havas, Aatu Laitinen ja Hjalmar Westeson.¹⁹⁸ Rukouksista kertovaan sarakkeeseen on valittu kaikki sanojen 'rukous' tai 'rukoilla' eri taivutusmuodot. Pyhitys sarakkeessa on kaikki sanojen 'pyhitys' tai 'pyhittää' eri taivutusmuodot sekä kaikki neuvot, jotka Nutti kirjeiden vastaanottajille heidän uskonelämäänsä varten antoi.

Yksi Nutin sanoman taustalla vaikuttanut kirja on hyvin todennäköisesti ollut Olaus Swebiliuksen (1624–1700) katekismus. Täyttä varmuutta Nutin katekismuksen käytöstä ei voida saada, mutta ainakin Laestadius käytti Swebiliuksen katekismusta opetuksessaan.¹⁹⁹ Ollessaan Pajalan kirkkoherrana Laestadius muun muassa tilasi suuren määrän Swebiliuksen katekismuksia.²⁰⁰ Swebiliuksen katekismus oli myös käytetyin katekismus Kaaresuvannossa,

¹⁹⁷ Korteniemi 1988, 65.

¹⁹⁸ SS 3B/1898, 57–59; Westeson 1925, 109–110; Havas 1927, 36.

¹⁹⁹ Lohi 1987, 210, 316.

²⁰⁰ Talonen 2014b, 18.

Ruotsin lapissa ja koko suomenkielisellä alueella 1800-luvun aikana.²⁰¹

Toimiessaan katekeettana Nutti käytti opetuksessaan katekismusta luonnollisesti paljonkin.

Nutin sanomassa painottuneet opilliset kohdat näkyvät seuraavasta taulukosta:

Aineisto	Jeesus	Rukous	Pyhitys	
Antinpiedin puheita	9	5	4	
Kirje Pykeijaan	3	0	2	
Kirje Vesisaareen	6	0	12	
Kirje Veijolalle	6	1	4	
Kirje Laitiselle	8	2	4	
Kirje Nivalle	15	1	0	
Kirje Saarenpäälle	9	1	1	
Kirje Mäkelälle	8	0	6	
Yhteensä	64	10	33	

Taulukko 1: Nutin sanomasta kertovassa aineistossa ilmenneet painotukset numeroina

Nutin sanomassa mitatuista asioista eniten oli siis mainintoja Jeesuksesta. Näitä oli 64. Kaikissa muissa paitsi Vesisaaren kirjeessä Jeesusta koskevat maininnat olivat mitattavista asioista yleisimpiä. Yleisen kristillisen sanoman Jeesuksen ansaitsemasta pelastuksesta voidaan siis arvioida olleen suuressa roolissa Nutin sanomassa. Jeesus on tuonut syntiselle pelastuksen, mikä tarkoittaa Laitisen toimittamassa artikkelissa *Antinpiedin puheita* ennen kaikkea ihmisen pelastumista helvetistä. Nutti puhui siitä, kuinka kristityt ovat välttäneet ”ajallisen ja iäisen häpeän” ja kovan tuskan ”jonka synti tuo”. Samassa yhteydessä Nutti muisteli näkyä, jonka yksi herännyt oli nähnyt:

Hän näki helvetin tulisena niin kuin kuohuvan kosken, jossa tuomituita pakanoita uiskenteli. Vaan helvetin tulen päällä oli niin kuin suuri kattila, jonka lukkoa rietas henki vartioitsi. Niin toi toinen rietas henki ihmisen sielun helvettiin, jonka sanoi olevan kristityn sielun, joka ei kuitenkaan ollut Kristuksen askeleita seurannut. Se pantiin tuohon tuliseen kattilaan, jonka kantta rietas henki aukasi, josta kuuma tulen liekki hohti ja ihmisen sormet pyrki laitaan kiini, josta rietas ne pyyhkäisi suurella sapelilla ja löi kannen taas kiini. Voi kuitenkin ihmisen lapset, välttää tätä.²⁰²

Nutti kertoi puheissaan myös viimeisestä tuomiosta, jonka jälkeen täydellinen pelastus tai rangaistus tullaan saavuttamaan. Nutti selitti, että viimeisenä päivänä kuningas tulee enkeleiden kanssa ja erottaa joukosta ”sen vieraan, jolla ei ollut häävaatteita”.²⁰³ Tässä Nutti viittasi Matteuksen evankeliumissa olevaan Jeesuksen kertomukseen kuninkaan pojan häistä (Matt. 22:2–14). Kappaleen alun

²⁰¹ Miettinen 1943, 283; Koskenniemi 1995, 155–157.

²⁰² SS 3A/1898, 40–42.

²⁰³ SS 3A/1898, 40–42.

maininta siitä, että kristityt ovat välttäneen ajallisen häpeän viitannee siihen, että pelastus on koettavissa jotenkin jo tässä ajassa.

Nutin sanomassa iankaikkisen kärsimyksen vastakohtana oli iankaikkinen elämä, pääsy taivaaseen. Erityisen paljon taivaasta Nutti kertoi kirjeessään Sofia Nivalle 22.1.1897. Niva oli ilmeisesti sairas, joten Nutti halusi kirjeessä lohduttaa häntä iankaikkisen elämän toivolla. Nutti aluksi lohdutti Nivaa sanoen, että Jumala lienee ajatellut Nivan uskon vahvaksi, koska hän tätä niin kovasti kuritti. Nutti lainasi tähän Heprealaiskirjeen sanoja: ”jota Herra rakastaa, sitä Hän myös nuhtelee ja kurittaa”. Nutti toivoi Nivan uskolle vahvistusta, että tämä jaksaisi odottaa ”taivaallisen veriyhkänsä” tulemista. Nutti kirjoitti: ”Se toivo meillä on, että se aika on läsnä, jolloin meitä pian kootaan kaikelta neljältä maailman suunnalta kokoon viettämään karitsan häitä iankaikkisesti ja veisaamaan iankaikkista hallelujaa tapetulle karitsalle kunniaksi.” Vielä kirjeen lopulla Nutti lainasi Nivalle roomalaiskirjeen kahdeksannen luvun jaetta kahdeksantoista: ”ei ole tämän nykyisen ajan vaivat sen kunniaa vertaa, kuin meille pian ilmotetaan.”²⁰⁴

Iankaikkisesta elämästä kertoessaan Nutin kuvaukset eivät olleet ymmärrettävästi kovin tarkkoja. Kirjeessään Hammerfestista Vesisaareen 5.10.1897 hän kehotti vesisaarelaisia tekemään väsymättä hyvää, sillä kohta nämä saisivat ”väsymättä nautita iankaikkisen elämän niittoa.”²⁰⁵ Yhden konkreettisen asian Nutti iankaikkisesta elämästä sanoi kirjeessään Maria Veijolalle 8.4.1897. Nutti nimittäin kirjoitti, että: ”jääkää rakastetut Herran haltuun siksi kuin yhteen tulemme kunnian paratiisissa”.²⁰⁶ Iankaikkisessa elämässä tullaan siis Nutin sanoman mukaan kohtaamaan muut kristityt.

Nutin sanomaan kuului klassinen ajatus katumuksesta ja sitä seuraavasta syntien anteeksisaamisesta. Nutti puhui viimeisellä saarnamatkallaan, että ”laki tuomitsee syntisen”. Nutin mukaan Jumalan laki on tarpeellinen ”herättämään syntisen” ihmisen. Jumala tekee ihmisessä herättävän työn ja saa ihmisen huomaamaan omat syntinsä.²⁰⁷ Tässä kohti Nutin sanoma on Svebiliuksen katekismuksen mukainen.²⁰⁸ Käsitys laista ihmisen omantunnon herättäjänä oli

²⁰⁴ SS 2/1903, 41–44 Nutti Nivalle 22.1.1897.

²⁰⁵ Kolkuttaja 19/1913, 317–319 Nutti Vesisaareen 5.10.1897.

²⁰⁶ HÄ 1921, 51 Nutti Veijolalle 8.4.1897.

²⁰⁷ SS 3A/1898,40–42.

²⁰⁸ Svebilius 1995, 140.

lestadiolaisuudessa vallalla jo alusta lähtien, ja Laestadius herättikin alkuherätyksessä ihmisiä kovilla lakisaarnoilla.²⁰⁹

Nutti puhui artikkelissa *Antinpiedin puheita* pelastuksen saavuttamisesta: ”tarvitsemme vanhurskauden vaatteen päällemme, se on rakkauden, joka puetaan päällemme Kristuksessa kahdella kädellä: uskolla ja rukouksella”.²¹⁰ Jeesus tuo siis Nutin sanoman perusteella pelastuksen. Tromssassa asuva Anna Matinlassi muisteli Nutin saarnanneen: ”Jumalan piti saaha lihaa ennenkun se saattoi siunata ihmisen. Jesus piti uhriksi antaa.”²¹¹ Samaa sanomaa muisteli toinenkin tromssalainen: ”Antinpieti kun saarnasi, niin sanoi, että Jumala ei leppynyt ennenkun se oli saanut lihaa.”²¹² Viitaten Jeesukseen antamaan veriseen uhriin Nutti sanoi puheissaan viimeisellä saarnamatkallaan: ”Ei Jumalan viha tapa niitä katuvaaisia, joilla lampaan veri on pihtipielissä.”(2. Moos 12:7,13) Jeesuksen tehtävästä Nutti sanoi myöhemmin samalla matkalla: ”Jeesus on Jumalan ainosyntyinen vanhin Poika, joka on myös sovintokuolemallaan tehnyt meitä Jumalan pojiksi ja tyttäriksi uskon kautta Hänen veressänsä.”²¹³ Näin puhuessaan Nutti liittyi siihen Anselm Canterburlaisen (1033–1109) kehrittelemään sovitus teoriaan, jonka mukaan Kristus toimi hyvittäjänä Jumalan suuntaan. Ihmiskunnan velka täytyi Anselmin mukaan hyvittää Jumalalle. Siten Jeesuksen kuolema sovitti ihmisten synnit.²¹⁴ Anselmin sovitus teoriaa on opetettu muun muassa luterilaisessa ortodoksiassa.²¹⁵ Jeesuksen veri korostui usein Nutin sanomassa, sillä samassa aineistossa kuin taulukossa yksi on käytetty, sanat ’veri’ tai ’verinen’ esiintyvät yhteensä neljätoista kertaa. Jeesuksen verestä puhuminen oli siis tämän perusteella Nutin sanomassa jopa yleisempää kuin vaikkapa rukouksesta puhuminen.

Nutti kirjoitti uskostaan ja toivostaan Sofia Nivalle: ”Se usko ja toivo on minulla rakas sisareni, että meidän nimemme ovat kirjoitetut elävitten sekaan, joista ei ole se suuri Israelin Paimen yhtäkään aikonut kadottaa.”²¹⁶ Nutti toisti puheissaankin ajatuksen siitä, ettei Jumala pyyhi helposti nimeä pois elämän kirjasta: ”Ei Jumala kaikkinaisten syitten tähden pyyhi pois niitten nimeä elämän kirjasta, joitten nimet siihen jo kerran kirjoitetut ovat, vaan autuaat ovat, jotka

²⁰⁹ Leivo 2001, 104.

²¹⁰ SS 3A/1898, 40–42.

²¹¹ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37775.

²¹² SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37781.

²¹³ SS 3A/1898,40–42.

²¹⁴ McGrath 2012, 370, 460.

²¹⁵ Juntunen 1982, 81.

²¹⁶ SS 2/1903, 41–44 Nutti Nivalle 22.1.1897.

valvovat ja vaatteensa puhtaana pitävät”.²¹⁷ Myös artikkelin *Antinpedin puheita* loppuksi Nutti julisti: ”ei Isä kadota lapsiansa.”²¹⁸ Nutin puheissa pelastukseen liittyi kuitenkin myös epävarmuutta. Nutti puhui nimittäin Pyhästä Hengestä:

Mistä tiedämme jos meissä on Pyhä Henki? Jos minä kysyn, onko sinulla Pyhä Henki, niin voisi joku vastata: hui hai, miksis minulla ei ole, onpa tietenkin! Jopa siitä kuulen, ettei hänellä ole Pyhä Henki; sillä apostoli sanoo senlaiselle: älä ole röyhkeä vaan pelkää. Vaan jos kysyn todella Pyhän Hengen saaneelta, onko sinulla Pyhä Henki; niin hän vastaa: en tiedä ystäväni, sillä pahalta tuntuu sydämeni, vaikka sieluni janoa ja ikävöittää Pyhän Hengen rauhaa. Senlaisella ihmisellä on Pyhä Henki, sillä hän vastaa siveydellä ja pelvolla Herran sanan mukaan.²¹⁹

Yhtäältä Nutti siis vaikuttaa rohkaisseensa kuulijoita luottamaan Jumalan pelastavan heidät, toisaalta hän puheessaan vaikuttaa tuoneen esille myös sellaista ajatusta, että oikeanlainen pelastava usko on ennen kaikkea halua päästä lähemmäs Jumalaa.

Nutti käytti ainakin kahdessa yhteydessä Kristuksen ja kristityn suhteesta puhuessaan vertauskuvana rakkaustarinaa Kristuksen ja seurakunnan välillä.

Elämänsä loppupuolella 5.10.1897 hän kirjoitti Vesisaaren seudun lestadiolaisille:

Sillä niin sanoo Herra Sionin tyttärelle: Kuule, tytär, unhoita kansasi ja isäsi huone, niin että taivaallinen Ylkä saisi rakkautta kauneuteesi. Pidä taivaallinen Ylkäsi silmäisi edessä, ja pidä maailma selkäsi takana. Sillä niin se on, että maailma ja perkele tarjoovat sinulle kauneutensa ja houkuttelevat sinua tulemaan heidän kanssansa, houkuttelevat sinua lankeamaan maahan ja kumartamaan perkeleen edessä, osoittaen sinulle kauneutensa, että sinä kumartaisit hänen edessänne. Perkele vaatettaa itsensä kauniiksi yljäksi, jos sinä mahdollisesti ottaisit hänet syliisi ja niin taivaallinen Ylkäsi jäisi selkäsi taakse.²²⁰

Kirjeessään Maria Veijolalle 8.4.1897 Nutti oli käyttänyt samaa kielikuvaa kirjoittaen: ”unhota nyt Siionin tytär kansasi ja isäsi huone, niin kuningas saa halun sinun kauneuteesi ja katsokaamme aina uskon alkajaa ja päättäjää Herraa Jeesusta”.²²¹ Tätä Nutin sanomaa voi tulkita niin, että kristityn tulee unohtaa kaikki tässä maailmassa oleva ja ajatella Kristusta. Kristuksen seuraamisen tulee olla kristityn elämän tärkein asia. Tämän jälkeen Kristus rakastaa kristittyä. Perkele puolestaan yrittää houkutella kristittyä unohtamaan Kristuksen ja ajattelemaan katoavaista maailmaa, johon kuului muun muassa ”kansasi ja isäsi huone”.

Nutin pelastussanomaa selvitettäessä olennaiseksi nousee myös kysymys siitä, mitä hän ajatteli maallikoiden julistamasta synninpäästöstä. Kysymys on

²¹⁷ SS 3B/1898, 57–59

²¹⁸ SS 3A/1898, 42.

²¹⁹ SS 3A/1898, 40–42.

²²⁰ Kolkuttaja 19/1913, 317–319 Nutti Vesisaareen 5.10.1897.

²²¹ HÄ 1921, 51 Nutti Veijolalle 8.4.1897.

olennainen kahdesta syystä. Ensimmäkin Nutti sai muistiperinteen mukaan itse tällaisen synninpäästön, kun hän oli hengellisesti herännyt, mutta ei vielä ollut uskonut Jumalaa armolliseksi.²²² Toisaalta se on olennainen kysymys siitäkin syystä, että synninpäästö sai merkittävän roolin lestadiolaisessa hartauselämässä 1800-luvun lopulla ja myöhemminkin.²²³ Ongelmaksi tämän kysymyksen selvittämisen kannalta kuitenkin nousee se, että Nutti ei kirjeissään, eikä hänen puheita sisältävässä lehtiartikkelissa ota suoraan mitään kantaa maallikoiden julistamaan synninpäästöön. Ainoa säilynyt suora kannanotto synninpäästöä koskien on Martti E. Miettisen väitöskirjassa oleva Erik Johnsenin kertomus Nutin kokemasta synninpäästöstä.²²⁴

Miettisen kertomuksen mukaan Nutti oli useaan kertaan kertonut Erik Johnsenille, että synninpäästö on hyvä keino lohdutettaessa synnintunnosta kärsivää ihmistä. Nutti itse oli saanut synninpäästön Johan Bomstadilta. Tämän Nutti oli Erik Johnsenin mukaan todennut olevan hyvä keino päästä synnin alta vapauteen. Tapahtumaa ennen Nutti oli Erik Johnsenin mukaan ollut kaksi vuotta herännyt, mutta ei ollut käsittänyt armoa. Erik Johnsen kertoi, että Nutti oli alkanut Paatsivuonossa Bomstadilta saamansa synninpäästön jälkeen itsekin julistaa heränneille syntejä anteeksi. Nutti oli tämän jälkeen keskustellut Juhani Raattamaan kanssa maallikon julistaman synninpäästön oikeutuksesta, ja he olivat olleet yhtä mieltä synninpäästön käytön luovallisuudesta. Mieltinen kohtaa tästä tapahtumasta kertoessaan ajoitusongelmia.²²⁵ Samasta tapahtumasta on toinenkin versio. Westesonin mukaan Nutti ei saanut Bomstadin julistamasta synninpäästöstä apua vaivaansa kuin hetkeksi.²²⁶

Yksi Nutin opetusta synninpäästöstä selittävä tekijä saattaa löytyä hänen kirjeestään Maria Veijolalle. Siinä Nutti vaikuttaa ikään kuin julistavan synninpäästön kirjoittamalla: ”usko aina kaikki viat, heikkoudet ja synnit anteeksi Jeesuksen veren tähden”.²²⁷ Tämän perusteella Nutilla oli synninpäästön julistamiseen myönteinen kanta. Ylipäätään lestadiolaisuudessa hyväksyttiin uskovien yhteiseen pappouteen perustuva maallikoiden julistama synninpäästö viimeistään 1860-luvulla. Erik Johnsenin mukaan Lyngenin suunnallakin

²²² Havas 1927, 37.

²²³ Mieltinen 1942, 254.

²²⁴ Mieltinen 1942, 272–273.

²²⁵ Mieltinen 1942, 272–273.

²²⁶ Westeson 1925, 98.

²²⁷ HÄ 1921, 51 Nutti Veijolalle 8.4.1897.

synninpäästö tuli yleiseen käyttöön vuoden 1860 tienoilla.²²⁸ Hjalmar Westeson kertoo puolestaan Nutin saarnoista kirjoittaessaan, että:

Ensialussa oli Antin-Pietin saarna lempeänluontoista ja evankelista. Mutta nähdessään elämänsä ehtopuolella, kuinka moni uskovainen lankesi jälleen välinpitämättömyyteen, maailmallisuuteen ja ulkokultaisuuteen, hän saattoi olla yhtä ankara kuin itse Laestadius.²²⁹

Mikäli tämä Westesonin kuvaus pitää paikkaansa, on mahdollista, että tämä tarkoitti myös synninpäästön käytön vähenemistä ajan myötä hänen saarnoissaan. Hän ei kuitenkaan todennäköisesti lopettanut synninpäästön julistamista, mistä kertoi kirje Maria Veijolalle.

4.3 Per Anders Nutti korostaa rukousta

Nutin sanomassa ja hänen elämässään korostui myös rukouksen merkitys.

Taulukon yksi mukaan Nutin puheita lainaavassa artikkelissa *Antinpiedin puheita* Nutti mainitsee sanan 'rukous' tai 'rukoilla' yhteensä viisi kertaa.²³⁰ Muussa Nutin itse tuottamassa aineistossa näiden sanojen käyttö on vähäisempää. Nutin rukoileminen mainitaan valtaosassa käyttämistäni elämäkertalähteistä. Westeson mainitsee Nutista, että ”hänen huomattavin erikoispiirteensä oli rukouselämä.”²³¹ Samankaltaisen maininnan teki Aatu Laitinen Nutin muistokirjoituksessa *Sanomia Siionista* -lehdessä: ”Yksi hänen huomattavimpia ominaisuuksia olikin juuri rukouksen lahja. Kallista oli läsnäolleiden nähdä ja kuulla hänen alati rukouksessa askaroivan Jumalan tykönä”.²³²

Myös *Röster från Sion* -lehdessä J.F.Hellmannin kirjoittamassa Nutin muistokirjoituksessa mainittiin rukouksen olleen sellainen asia, jolle Nutti antoi suuren painoarvon. Muina erityisesti Nutin saarnaamislahjoina olleita asioita Hellmann mainitsi sen, että Nutti tuns *Raamatun* erittäin perusteellisesti ja oli innokas julistamaan Jumalan sanaa.²³³ Väinö Havas mainitsee tutkimuksessaan jatkuvan rukouselämän olleen Nutin parhaita ominaisuuksia.²³⁴ Saattoi olla, että Yykeänperän kappelissakin tapahtunut aamurukouksen venähtäminen koko päivän mittaiseksi johtui siitä, että Nutti rukoili muutenkin jatkuvasti.²³⁵

Jatkuvasta rukouselämästä Westeson kertoo myös tapauksen Siikavuopiosta.

²²⁸ Miettinen 1942, 277.

²²⁹ Westeson 1925, 112.

²³⁰ SS 3A/1898, 40–42.

²³¹ Westeson 1925, 110.

²³² SS 3B/1898, 58.

²³³ RFS 3/1898, 46.

²³⁴ Havas 1927, 38.

²³⁵ Westeson 1925, 115.

Nutin hyvän ystävän, Matias Siikavuopion poika kertoi, että Nutti oli usein heillä halkoja pilkkoessaan mennyt halkokasan taakse ja rukoillut Jumalaa korkealla äänellä läheistensäkin puolesta. Tämän jälkeen Nutti usein lauloi virren ja alkoi taas hakata halkoja.²³⁶

Myös Paulaharjun kokoelman useissa Nutista kertovissa muistitiedoissa kerrotaan tapauksia Nutin rukoilemisesta. Kaaresuvantolainen vanhus muisteli vuonna 1927 Nutin Enontekiön saarnamatkaa ja mainitsi Nutin rukoilleen talon isännän puolesta polvillaan.²³⁷ Sama muisto löytyy Laitisen muistelmistakin.²³⁸ Tromssalainen hieroja kertoi vuonna 1927 tapauksen siitä, kuinka hänellä oli ollut ”käessä myrkytys” ollessaan lapsi. Nutti oli tällöin hänen kertomansa mukaan seisonut hänen vieressään ja rukoillut. Vieressä oli ollut muitakin ihmisiä ja he olivat olleet katsomassa kohta kuolemassa ollutta tyttöä. Nutti oli kuitenkin rukoillut hiljaisella äänellä. Hieroja kertoi, että Nutti ”taisteli Jumalan kanssa”. Lopulta tyttö oli parantunut. Koska kyseinen hieroja oli syntynyt vuonna 1862,²³⁹ ajoitan tämän tapauksen ajankohdaksi 1860- tai 1870-luvun.

Westeson arvelee Nutin rukouksien vaikuttaneen kuulijoihin yhtä paljon kuin hänen saarnansakin. Hän kertoo myös, että Nutin rukouksissa oli erityistä se, että niissä oli ”vaikutusvoima”. Rukoukset siis toteutuivat Westesonin kertoman mukaan usein. Rukouksien suuresta määrästä kertoessaan Westeson kertoo yhdestä Nutin ystävästä, jonka kanssa Nutti oli saarnamatkoilla ollut. Tämä ystävä heräsi aina aamuisin siihen, että Nutti lauloi ja rukoili. Monesti yölläkin tämä matkakumppani heräsi siihen, että Nutti rukoili. Westeson ei mainitse tätä Nutin ystävää nimeltä,²⁴⁰ mutta tämä saattaa olla Aatu Laitinen. Laitinen nimittäin kertoo muistelmissaan, miten hän oli eräänä arki-aamuna mennyt pappilan pirttiin. Siellä Nutti oli ollut laulamassa virsiä. Laitinen oli ihmetellyt Nutin varhaista heräämistä hartauden harjoitukseen, jolloin Nutti oli kertonut, että hänen sydämensä tulee yöllä niin suruttomaksi, että sitä täytyy herätellä varhain ”jumalisuuteen”.²⁴¹ Jos Laitinen todella on se saarnamatkakumppani, jota Westeson tarkoittaa, on Westesonin kertomus hartauselämän toistuvuudesta jonkin verran liioiteltu. Martti Lutherin (1483–1546) katekismuksessa on ohje, että päivä

²³⁶ Westeson 1925, 111.

²³⁷ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37560.

²³⁸ Laitinen 1985, 60.

²³⁹ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37775.

²⁴⁰ Westeson 1925, 110.

²⁴¹ Laitinen 1985, 62.

pitäisi aina aloittaa aamurukouksilla ja lauluilla.²⁴² Tämä saattoi kannustaa Nuttia aloittamaan päivän kyseisellä tavalla.

Westeson kertoo muitakin tapauksia, joissa aiheena ovat Nutin rukoukset. Nutti oli ollut kerran aamulla saarnamatkalla nukkumassa yhdessä tuvassa, kun paljon ihmisiä oli alkanut jo saapua Nutin luokse keskustelemaan. Nutti oli tällöin herännyt, jolloin moni oli alkanut jo kysellä ja keskustella asioista. Nutti oli sitten noussut hiljaa ylös ja lähtenyt tuvasta ulos. Ihmiset olivat hämmästellleet, mihin saarnaaja lähti ja hetken kuluttua he lähtivät etsimään Nuttia. Nutti löytyi lopulta metsästä rukoilemasta. Nutti oli kertonut, että hän oli tuntenut itsensä niin ”tyhjäksi” herätessään, että hänen täytyi valmistautua paremmin ihmisten kohtaamiseen rukoilemalla.²⁴³ Samankaltaisen tapauksen kertoo muistelmissaan Laitinen. Hänen mukaansa Nutti oli viimeisellä saarnamatkallaan Rovaniemen Kerolassa ihmetyttänyt kuulijoita sillä, että hänen oli rukoiltava ulkona yksin ennen kuin hän voisi alkaa selittää *Raamattua*.²⁴⁴

Rukous korostui myös Nutin pitämässä puheissa. *Sanomia Siionista* -lehdessä julkaistussa artikkelissa *Antinpiedin puheita* Nutti korosti rukouksen roolia ihmisen vanhurskauttamisessa. Nutti kertoi: ”Tarvitsemme vanhurskauden vaatteen päällemme, se on rakkauden, joka puetaan päällemme Kristuksessa kahdella kädellä: uskolla ja rukouksella”.²⁴⁵ Sama käsitepari löytyy Swebiliuksen katekismuksesta. Näiden avulla Swebiliuksen mukaan vastustetaan Perkeleen kiusauksia.²⁴⁶ *Antinpiedin puheita* -artikkelissa Nutti myös kehotti: ”kumartakaamme aina polviamme Jeesuksen nimeen rukoillen taivaalliselta Isältämme kaikkia tarpeitamme”. Nutti jatkoi: ”olkaamme ahkerat rukoilemaan myös yksinäisyydessä, että Isämme maksaisi meille julkisesti, että voimme puhella Jumalan sanoja ja rakastaa toisiamme”. Rukousta arvostaen Nutti pyysi artikkelissa myös, että kristityt rukoilisivat hänen puolestaan.²⁴⁷

Myös Nutin kirjeistä välittyy suuri arvostus rukousta kohtaan. Kirjeessään Aatu Laitiselle 30.9.1892 Nutti toivoi Laitiselle hyviä asioita, joita Jumala voi antaa. Toivotuksiaan hän perusteli sillä, että ”vanhurskaan rukous voi paljon, koska se totinen on”.²⁴⁸ Samaa ajatusta Nutti toisti Mikko Saarenpäälle

²⁴² Luther 1995, 29.

²⁴³ Westeson 1925, 110–111.

²⁴⁴ Laitinen 1985, 62.

²⁴⁵ SS 3A/1898, 41–42.

²⁴⁶ Swebilius 1995, 121.

²⁴⁷ SS 3A/1898, 41–42.

²⁴⁸ AS 2/1905 s.29-31 Nutti Laitiselle 30.9.1892.

huhtikuussa 1897 lähettämässään kirjeessä. Nutti tervehti Suomessa asuvia lestadiolaisia, jotka ”puhtaasta sydäimestä Herraa rukoilevat”.²⁴⁹ Molemmat lausahdukset sisälsivät ajatuksen siitä, että todellisten kristittyjen rukous on puhdasta ja oikeaa. Laitisen kirjeen loppupuolella Nutti otti jälleen esille rukouksen lainaamalla Jeesuksen sanoja. Nutin mukaan ihmisillä oli paljon halua kuulla Jumalan sanaa, mutta sen julistajia oli liian vähän, joten hänelläkin oli kiirettä pitänyt. Nutti lainasi tässä yhteydessä Jeesuksen sanoja (Luuk.10:2): ”sillä eloa on paljon, vaan työväkeä vähän. Sentähden rukoilkaamme aina elon herraa, että hän lähettäisi aina uskollisia työntekijöitä eloonsa.”²⁵⁰

Kaikkia Nutin ahkera rukoileminen ja rukousteologia ei aina miellyttänyt. Westeson kertoo kirjassaan tapauksesta, jossa Pekka Raattamaalle ja Nutille oli tullut erimielisyyttä rukouksesta. Raattamaa nimittäin sanoi Nutin opetuksen rukouksesta johtavan omavanhurskauteen eli siihen, että ihminen yrittää omilla teoillaan ansaita pelastusta. Tämä johtui Raattamaan mukaan siitä, että Nutti uskoi rukouksella voitavan vaikuttaa Jumalaan. Raattamaa katsoi myös, että sunnuntaisin kirkossa tunnustettu synnintunnustus ei vienyt kristittyä eteenpäin uskonelämässään, vaan palautti kristityn aina takaisin alkuun. Nutti vastasi Raattamaalle, että Raattamaan kannan mukaan on hylättävä kaikki hartauden harjoitus. Kaikki hartauden harjoitus voisi Raattamaan näkökulmalla katsottuna herättää omavanhurskautta. Nutti katsoi hartauden harjoituksen olevan kristitylle kuitenkin hyvinkin tarpeellista.²⁵¹ Nutin kanssa samoilla linjoilla vaikuttaa olleen myös Pekka Raattamaan veli Juhani Raattamaa, sillä myös Juhani Raattamaan opetuksissa oli rukouksella vahva rooli.²⁵²

Lähteiden perusteella tulen siihen johtopäätökseen, että Nutin sanomassa rukouksella oli suuri merkitys. Nutti kehotti puheissaan ihmisiä rukoilemaan. Nutin sanomasta voi päätellä jotain myös hänen elämäntapojensa perusteella. Useat muistitiedot kertoivat siitä, että Nutti rukoili itse paljon ja jatkuvasti. Tämä saattoi tuoda uskottavuutta Nutin kuulijoilleen suuntaamille kehotuksille rukoilla Jumalaa.

²⁴⁹ Kolkuttaja 11/1901, 183–186 Nutti Saarenpäälle huhtikuussa 1897.

²⁵⁰ AS 2/1905 s.29-31 Nutti Laitiselle 30.9.1892.

²⁵¹ Westeson 1925, 113–114.

²⁵² Zidbeck 1985, 69.

4.4 Neuvon sanat korostuvat hajaannuksissa

Eräs Nutin sanomassa korostunut asia oli pyhitys eli uskon näkyminen heränneen elämässä. Kuvaukset Nutin elämästä ovat todella yksimielisiä siitä, että Nutin elämä oli hurskasta, harrasta ja siinä korostui pyhitys. Pyhitys tarkoittaa tässä yhteydessä jatkuvaa tapahtumaa, jossa kristitty erottaa elämänsä Kristukselle. Väinö Havas kirjoittaa Nutin elämästä: ”Vaellus oli harvinaisen hurskasta ja saarnat enimmältään p y h i t y s s a a r n o j a.”²⁵³ Pyhityssaarnoilla Havas luultavasti tarkoittaa saarnoja, joissa kuulijaa kehoitetaan elämään oikein. Laitinen puolestaan kirjoittaa Nutin elämästä samaan tyyliin kuin Havas: ”Tämän miehen vaelluksesta oli maailmankin ihmisillä vaikea löytää moitteen syytä; häntä voi tosiaankin sanoa hurskaaksi; ja opetuspuheensa muodostuivat enimmästään pyhityssaarnoiksi.”²⁵⁴ Samoilla linjoilla jatkaa Westeson: ”Antin-Pietin elämä ja vaellus saapi hänen aikalaisiltansa – sekä hänen henkiheimolaisiltaan että vastustajiltaan – yhtäpitävän todistuksen: hän oli kristitty Jumalan armosta. – Harvinaisen hiljainen ja hurskas luonne hän oli”.²⁵⁵ Näistä Laitisen kertomus on ensimmäiseksi syntynyt. Westeson ja Havas ovat käyttäneet Laitisen muistelmia lähteenään, joten tämä saattaa osittain selittää yhtäläisyyttä.

Pyhityksen kuulumisen Nutin sanomaan vahvistaa myös *Sanomia Siionista* -lehden numero 5/1891. Siinä kerrotaan Nutin pitämästä puheesta Lannavaaran kokouksessa: ”Antinpieti puheli elävän uskon hedelmästä”.²⁵⁶ Svebiliuksen katekismuksen mukaan Jumala vaatiikin tällaista ”uutta kuuliaisuutta” syntien anteeksisaamisen jälkeen. Uusi kuuliaisuus taas vaikuttaa ihmisessä nuo uskon hedelmät.²⁵⁷ Nutin itse tuottamassa aineistossa pyhityssanoma korostui paljon. Nutti puhui pyhityksestä tai antoi neuvoja kristittyjen elämää varten yhteensä 33 kertaa. Erityisesti elämää koskevia neuvoja oli hänen kirjeessään Vesisaareen sekä kirjeessä Kittilään Erkki Mäkelälle. Vesisaaren kirjeessä pyhityssarakkeeseen meneviä mainintoja on kaksitoista ja Mäkelän kirjeessä kuusi.²⁵⁸ Näissä kirjeissä olevia neuvojen suuria määriä selittää se, että niissä on paljon kehotuksia hajaannusuhan alla oleville lestadiolaisille.

²⁵³ Havas 1927, 36.

²⁵⁴ Laitinen 1985, 59.

²⁵⁵ Westeson 1925, 109–110.

²⁵⁶ SS 5/1891, 84.

²⁵⁷ Svebilius 1995, 143.

²⁵⁸ Kolkuttaja 19/1913, 317–319 Nutti Vesisaareen 5.10.1897; HÄ 4/1920, 51 Nutti Mäkelälle 24.8.1897.

Muistitiedoissa olevat kertomukset Nutin elämästä vahvistavat myös, että Nutti koki pyhityksen tärkeäksi osaksi elämäänsä. Useat kertomukset kertovat hänen tekemistään hyvistä asioista. Laitisen muistelmien mukaan myöhemmin tunnettu lestadiolaisen uuden heräyksen saarnamies Pietari Hanhivaara (1833–1926) kertoi Nutin elämästä tapauksen. Kaaresuvannossa oli ostettu köyhille lahjarahoilla jauhoja, ja Nutti osallistui jauhojen jakamiseen. Nutti tullessaan Lyngenistä porojen vetämän jauhokuorman kanssa jakoi Norjan rajan tuntumassa asuville Kaaresuvannon köyhille jauhoja, ettei heidän tarvitsisi tulla hakemaan jauhojaan kirkolta asti, jonne heillä oli pitkä matka. Muut jakoon osallistuneet, ”herrat”, eivät kuitenkaan hyväksyneet Nutin menettelyä, vaan heidän näkemyksensä mukaan jauhot olisi pitänyt tuoda kirkolle ja jakaa sieltä, kuten sääntö oli. Nutti yritti puolustautua sillä, ettei köyhä jaksanut kaukaa lähteä hakemaan jauhoja, ja jos köyhä palkkaisi jonkun toisen hakemaan, menisi koko apu palkaksi. Nutin puolustautuminen ei kuitenkaan auttanut, vaan hänet määrättiin maksamaan jauhot. Nutti esitti kuitenkin puolustelunsa myös kuntakokouksessa. Kuntakokous lupautuikin maksamaan jauhojen hinnan sillä ehdolla, ettei ”herrojen”, jotka aiheuttivat ”hurskaalle” Nutille tällä asialla päänvaivaa, rahaa huolita siihen.²⁵⁹ Pyhittyminen tarkoitti Nutin elämässä myös sitä, että Nutti oli antelias muille ihmisille. Hänhän muun muassa lahjoitti Yykeänperän kappelin perustamiseksi 100 kruunua.²⁶⁰ Anteliaisuutta Nutti osoitti Laitisen mukaan myös sillä, että Nutti antoi salaa matkarahaa Laitiselle, tämän muuttaessa Enontekiöltä Rovaniemelle vuonna 1897.²⁶¹

Nutin omassa hengellisessä elämässä näkyi arvostus ehtoollista kohtaan. Nutti ei hengellisen ahdistuksen kaudellaan ollut innokas ehtoolliskävijä, mutta armonkokemuksensa jälkeen hän kävi ehtoollisella useita kertoja vuodessa.²⁶² Nutin ainoa ehtoollista koskeva opetus, joka lähteistä löytyy, on Laitisen muistelmissa. Laitinen kertoo, että Nutti saarnasi yhtenä pääsiäispyhäiltä Hetan kirkossa. Nutti oli sanonut, että kristitylle on hyväksi ”kilvoitella päästäkseen uskonrukouksessa niin lähelle Jeesusta”, että kristitty saa viettää ”Hengessä kotioloissaan pyhää ehtoollista”. Muuten ehtoollista pääsee nauttimaan liian harvoin.²⁶³ Nutin ajatus ehtoollisen hengellisestä syömisestä ja juomisesta löytyi

²⁵⁹ Laitinen 1985, 61.

²⁶⁰ Karlsen 2006, 26.

²⁶¹ Laitinen 1985, 62.

²⁶² RA KFA förhørsböcker 1837–1852, 1852–1865, 1866–1875, 1876–1885, 1886–1895.

²⁶³ Laitinen 1985, 61–62.

myös Nutin todennäköisesti käyttämästä Svebiliuksen katekismuksesta. Myös Svebilius erotti ”hengellisen” ja ”sakramentillisen” ehtoollisen nauttimisen toisistaan. Svebiliuksen mukaan ehtoollisen vietetään sakramentillisesti ”ottamalla suullamme vastaan leivän ja viinin, kun taas hengellisesti syömme ja juomme uskossa niin Ehtoollisen yhteydessä kuin ilman sitä.” Svebiliuksen mukaan ehtoollista tulisi käydä nauttimassa useammin kuin kerran vuodessa.²⁶⁴ Ylipäättään Nutin elinaikana lestadiolaiset kävivät ehtoollisella useammin kuin muut seurakuntalaiset.²⁶⁵

Nutin kehotukset olivat joskus varsin konkreettisiakin. Nutti kehotti puheissaan viimeisellä saarnamatkallaan: ”Ei ole hattu talonpoikasten vaimoin säädyllinen päävaate vaan huivi, sillä hattu vaimoilla on maailman koreutta ja turhuutta; maailman maallisuutta tulee miesten ja vaimoin poispanna, kuten omatuntokin kristittyä neuvoo.” Erik Eriksen muisteli Nutin neuvoneen häntä vähän samaan tyyliin: ”Minulle Antinpieti sanoi kerran, kun poikasena istuin lakki päässä Jumalan sanaa kuulemassa, niin sanoi pahan sanan: ’Sie istut lakki päässä kun tontta’(tonttu).”²⁶⁶

Viimeisellä saarnamatkallaan Nutti kehotti kuulijoitaan tavalla, joka muistuttaa Jeesuksen neuvoa riidan välttämiseksi; ”Jos joku lyö sinua oikealle poskelle, käännä hänelle vasenkin” (Matt. 5:39). Nutti nimittäin kehotti: ”Jos joku sinulta ottaa hameen, niin sano: pidä veikkonen, kun mielesi tekee, annan sinulle vielä muutakin kalua.” Kristityn hyvällä elämällä Nutti toivoi ihmisten huomaavan Jumalan hyvyyden: ”Valistakoon teidän valkeutenne ihmisten edessä, että he näkisivät hyvät työnne ja kiittäisivät Jumalaa etsinkopäivänä.”²⁶⁷ Tämä ajatus löytyy myös Matteuksen evankeliumista (Matt. 5:16). Svebiliuksen katekismuksessa kyseistä Matteuksen evankeliumin kohtaa on lainattu Jumalan nimen pyhittämistä selitettäessä.²⁶⁸

Erityisesti Nutin pyhityssanoma korostui hänen kirjeessään Vesisaareen. Vesisaaren kirjeessä oli kaksitoista mainintaa, jotka on taulukossa 1 luokiteltu pyhityskategoriaan. Samassa kirjeessä Jeesus mainintoja oli kuusi ja rukousmainintoja ei ollut ollenkaan.²⁶⁹ Syy siihen, miksi Nutti erityisen paljon neuvoi juuri vesisaarelaisia, löytyy siitä tilanteesta, jossa Vesisaaren lestadiolaiset

²⁶⁴ Svebilius 1995, 148, 151.

²⁶⁵ Murtorinne 1992, 186.

²⁶⁶ SKS KRA Paulaharjun kok. n:o 37786.

²⁶⁷ SS 3A/1898, 40–42.

²⁶⁸ Svebilius 1995, 111–112.

²⁶⁹ Kolkuttaja 19/1913, 317–319 Nutti Vesisaareen 5.10.1897.

olivat. Vesisaaren lestadiolaisuudessa oli ollut hajaannus, jota Nutti oli yrittänyt käydä sovittelemassa pariinkin otteeseen.²⁷⁰

Vesisaaren hajaannuksen taustalla olivat erimielisyydet kolmen ryhmittymän välillä. Vesisaareen oli 1870-luvulla muuttanut saarnaaja Olli Koskamo. Pian hänen tulonsa jälkeen oli syntynyt kuitenkin ristiriitoja hänen ja toisen vesisaarelaisen saarnaajan Kaarle Neljäskunnan (1840–1905) välille. Tarkkoja syitä erimielisyyksille ei voida antaa. Molemmat puolet esittivät toisiaan kohtaan syytöksiä ”lainomaisuudesta”. Koskamo kiistassa tuki herätysliikkeen suurimmat auktoriteetit Juhani Raattamaa ja Erkki Antti Juhonpieti (1814–1900). Useaksi vuodeksi Koskamo tukemaan tuli myös Paulus Palovaara (1831–1903). Neljäskunta taas tuki Vesisaaren saarnaajista Ananias Brune (1853–1942) sekä muun muassa Kittiläläiset Pietari Hanhivaara ja Fredrik Paksuniemi (1840–1921). Sovintoa ryhmien välille yritettiin 1880- ja 1890-luvuilla saada monta kertaa. Keinona sovintoon yritettiin käyttää niin sovitteluyrityksiä kuin ”pykäläkirjaakin”. Pykäläkirja laadittiin 1887–1888 ja siihen laitettiin kymmenkohtaiset säännöt, joiden noudattamista norjalainen valtiokirkon pappi valvoi. Pykäläkirja johti kuitenkin pian uusiin riitoihin, sillä osa lestadiolaisista ei hyväksynyt sitä. Vuonna 1889 myös Palovaara riitaantui Koskamon kanssa, joten hajaannukseen tuli kolmaskin osapuoli.²⁷¹

Pykäläkirjan perusteella seurahuone suljettiin joksikin aikaa Koskamolta ja Palovaaralta.²⁷² Vesisaaren lestadiolaisuutta tutkinut Eija Posio arvioi, että Neljäskunta oli mukana seurahuoneen sulkemisissa.²⁷³ Kun Nutti tuli ensimmäistä kertaa Vesisaareen kesällä 1894 lyngenciläisen Hans Heiskalan (1856–1903) kanssa, tilanne paikkakunnan lestadiolaisuudessa oli edelleen riitainen. Brune muisteli vuonna 1934, että Nutti rukoili tullessaan Jumalaa, että tämä auttaisi häntä toimimaan oikein ja ettei hän puolustaisi väärää puolta. Brunen mukaan näin todella tapahtuikin. Nutti oli tuolloin Vesisaarella kolmen viikon ajan.²⁷⁴ Kiistojen aiheena oli tuolloin muun muassa esikoisten seurakunta ja esikoisvanhinten arvovalta.²⁷⁵ Iisak Tiberg (1828–1896) sanoi Brunen mukaan tällä Nutin saarnamatkalla: ”Ne, jotka rakastavat vanhimpia ja esikoisseurakuntaa,

²⁷⁰ Posio 2001, 55.

²⁷¹ Lohi 2007, 240–245.

²⁷² Lohi 2007, 244.

²⁷³ Posio 2001, 44.

²⁷⁴ Brune 1934, 66–67.

²⁷⁵ Posio 2001, 51.

eivät voi rakastaa Antin-Pietiä niin paljon kuin toisiaan.²⁷⁶ Ratkaisua Nutin vierailu ei kiistaan tuonut, vaan uutta sovintoyritystä jouduttiin odottamaan myöhempään. Tammikuussa 1895 lestadiolaisuutta johtanut Juhani Raattamaa lähetti muoniolaisen Juhani Sirkanmaan sovitteluun kiistaa. Sirkanmaan tuli ”saarnata sovintosaarnaa”. Kumppaneikseen hänen tuli ottaa Neljäskunta, Koskamo ja Hans Hellander (1838–1914).²⁷⁷

Sirkanmaan sovittelukaan ei kuitenkaan tuottanut tulosta, sillä Neljäskunta lähti sovintokokouksesta pois, koska hän ei hyväksynyt Koskamon ja Sirkanmaan oppia esikoisten seurakunnasta.²⁷⁸ Sovintoyritys päättyi lopulta siihen, että Koskamo ja sovittelijana toiminutta Sirkanmaata kiellettiin saarnaamasta Vesisaaren rukoushuoneella. Tämä sinetöi hajaannuksen, ja Koskamo alkoi kannattajineen rakentaa Vesisaareen uutta rukoushuonetta.²⁷⁹

Nutti saapui Vesisaareen jälleen keväällä 1895. Matkan tarkoituksena oli vahvistaa Nutin ystäviä. Nutti sanoi tuolloin, että oli ollut aivan oikein sulkea rukoushuone Sirkanmaalta ja Koskamolta. Tämän jälkeen Nutti kävi Vesisaaressa vielä syksyllä 1896.²⁸⁰ Hän lähti sieltä syksyn lopulla pois, mutta lähetti jo ennen joulua kirjeen Vesisaaresta katsottuna vuonon toiselle puolelle Pykeijaan. Kirjeessään Pykeijaan 19.12.1896 Nutti kirjoitti kaksi asiaa, jotka on taulukossa 1 luokiteltu pyhityskategoriaan. Nutti kirjoitti Pykeijassa asuville, että usko Kristukseen vaikuttaa ihmisessä rakkauden, ja tuo rakkaus ja sen aiheuttamat teot ovat ”Jeesuksen morsiamen kaunein koristus”. Kyse ei siis ollut Nutin mukaan vähäpätöisistä teoista. Kirjeen loppupuolella Nutti vielä kiitteli joitakin Pykeijassa asuvia lestadiolaisia nimeltä niistä ystävällisistä ja hyvistä teoista, joita hän oli kohdannut käydessään siellä saarnamatkalla. Nutti kannusti vielä tekemään samankaltaisia hyviä tekoja kirjoittamalla: ”Tiedän kyllä, että mitä hyvää kukin täällä tekee Herran Jeesuksen nimeen, sen Herra on hänelle jälleen maksava sekä ajallisella että ijankaikkisella palkinnolla.”²⁸¹

Vajaan vuoden kuluttua Nutti lähetti samalle seudulle kirjeen kirjoittaessaan Vesisaaren seudulla asuville lestadiolaisille. Nutin kirje on päivätty 5.10.1897. Kirjeen loppupuolella Nutti luetteli erikseen nimiä, joille halusi kerrottavan

²⁷⁶ Brune 1934, 67. ”De som elsket de eldste og de førstefødtes menighet, kunde ikke elske Antin-Pieti så meget som de andre.”

²⁷⁷ Posio 2001, 52.

²⁷⁸ Posio 2001, 54.

²⁷⁹ Lohi 2007, 246.

²⁸⁰ Brune 1934, 71.

²⁸¹ Kolkuttaja 19/1914, 366–368 Nutti Pykeijaan 19.12.1896.

terveisiä. Terveisiä Nutti lähetti Kaarle Neljäskunnalle sekä tämän tukijoihin lukeutuville Tuomas Lillengille (1847–1914), Ananias Brunelle ja Henrik Karlsenille.²⁸² Nutin asettuminen Vesisaaren kiistoissa Neljäskunnan puolelle teki eittämättä kiistojen sovittelemisesta vaikeaa.

Kirjeessä Nutti kehotti vesisaarelaisia tekemään hyvää toisille ihmisille, kuten he olivat aiemmin tehneet Nutille. Kirjeen sanomassa erityisesti tilannetta hyvin avaava on Nutin kehoitus kirjeen loppupuolella: ”Niin olkaa nyt, rakkaani, kaikki yksimieliset ja kärsivälliset ja pitäkää veljellinen rakkaus keskenänne!”²⁸³ Tästä on tosin vaikea päätellä, kehottiko Nutti pitämään rakkauden kaikkien Vesisaarella olleiden lestadiolaisten keskellä vai oliko tämä kehoitus tarkoitettu lähinnä Neljäskunnan ympärille jääneelle ryhmitykselle. Joka tapauksessa yksimielisyyteen kehottamisen lienee aiheuttanut Vesisaaren lestadiolaisuuden hajaannus.

Kittilään Erkki Mäkelälle vähän aikaisemmin lähettämässään kirjeessä Nutti oli kehottanut kittiläläisiä hyvin samankaltaisilla sanoilla: ”niin olkaat kaikki yksimieliset ynnä kärsivälliset pitäin veljellistä rakkautta keskenänne”. Kirjeessä Nutti myös toivoi Jumalan pyhittävän kittiläläisiä, että nämä olisivat nuhteettomia, kun Jeesus tulee toisen kerran maan päälle. Nutti kehotti myös vastaanottajia neuvomaan ja lohduttamaan niitä, jotka ovat uskossaan heikkoja. Siihen perään Nutti lisäsi: ”Mutta tässä eivät ole ne, joilla sarvet ovat päässä, heikkoja.”²⁸⁴ Tällä Nutti luultavasti tarkoitti lestadiolaisia, jotka syyttelivät toisia ja aiheuttivat riitaa. Voisi jopa ajatella hänen tässä paheksuvan Kittilän lestadiolaisuuden piiristä tuolloin noussutta lestadiolaista uusheräystä, jossa esiintyi käsitys, että monien lestadiolaisten tulisi kokea hengellinen herääminen uudelleen.

Muissa kirjeissä olevia pyhityskategoriaan luokiteltuja asioita olivat muun muassa Nutin kirjeessä Maria Veijolalle kirjoitettu: ”Te olette pyhitetyt Herran Jeesuksen nimen kautta” sekä ”Katsokaamme aina – Herraa Jeesusta, joka on Jumalalta tehty meille viisaudeksi, vanhurskaudeksi, pyhitykseksi ja ijankaikkiseksi autuudeksi.”²⁸⁵ Aatu Laitiselle kirjoittamassaan kirjeessä Nutti

²⁸² Kolkuttaja 19/1913, 317–319 Nutti Vesisaareen 5.10.1897.

²⁸³ Kolkuttaja 19/1913, 317–319 Nutti Vesisaareen 5.10.1897.

²⁸⁴ HÄ 4/1920 s. 51 Nutti Mäkelälle 24.8.1897.

²⁸⁵ HÄ 1921, 51 Nutti Veijolalle 8.4.1897.

puolestaan kehotti tätä elämään Jumalan tahdon mukaista elämää sekä rohkeasti tunnustamaan Jeesuksen nimeä.²⁸⁶

Nutti kehotti usein hajaannuksen keskellä olevia lestadiolaisia yksimielisyyteen, mutta myös iloitsi ja voi jopa sanoa, että hehkutti sanoillaan, jos yksimielisyyttä oli ilmassa. Kirjeessään Pykeijaan 19.12.1896 hän iloitsi herätyksen tilanteesta:

En saata kynällä kertoa, mitä kaikkea olen nähnyt täällä. Sillä Sionin tytär on täälläkin kaunis ja ihana, ja Suomen Sionin tytär on aivan samanlainen kuin Norjan Sionin tytär, kaikki ovat se rakas kaupunki ja pyhän leiri, jotka ovat yhdenkaltaisella kalliilla ja valkealla liinalla puetetut, joka kallis liina on pyhän vanhurskaus.²⁸⁷

Maria Veijolalle Nutti kirjoitti hyvin paljon samaan tyyliin: ”Rakas sisareni, katselin teitä ynnä muita Suomen pyhiä siellä, kun näin, että Suomen Siion on samallinen kuin Ruotsin ja Norjan ja samallinen kuin muinoin oli apostolien aikakautena.”²⁸⁸ Myös Mikko Saarenpään kirjeessä on miltei samanlainen ilmaus:

Suurella sydämen rakkaudella ja ilolla olen minäkin teissä katsellut Suomen Siionin tyttäriä ja ihastuksella huomannut, että Suomen Siionin tytär on samankaltainen kuin Ruotsin, Norjan ja Lapin Siionin tytär – samankaltainen kuin on ollut ensimmäinen Siionin tytär itäisellä maalla apostolein aikana.²⁸⁹

Lainauksista ei suoraan voi vetää johtopäätöstä siitä, kenet Nutti luki kuuluviksi ”Siionin tyttären” joukkoon, mutta lainauksista saa sellaisen kuvan, että Nutti kiitteli koko herätysliikkeen piirissä vallitsevaa yksimielisyyttä.

4.5 Per Anders Nutin sanoman suhde lestadiolaiseen uusheräykseen

Per Anders Nutilla vaikuttaa olleen paljon yhteyksiä keskeisiin lestadiolaisen uusheräyksen toimijoihin. Lestadiolainen uusheräys oli liike, joka syntyi Nutin elämän loppuvaiheilla Kittilässä. Uusheränneet kokivat, että hengellinen elämä lestadiolaisuudessa oli väljähtänyttä. Herätyksen alussa uudestisyntymiseen kuuluneet asiat eivät heidän mukaansa olleet herätyksessä enää niin välttämättömiä. Lestadiolaisuudessa julistettiin liian helposti evankeliumia ilman, että herännyt todella katui syntejään niin, että ”sydän särkyi”.²⁹⁰ Keskeisimpiä uusheräyksen saarnaajia olivat kittiläläiset veljekset Pietari Hanhivaara ja Fredrik

²⁸⁶ AS 2/1905 s.29-31 Nutti Laitiselle 30.9.1892.

²⁸⁷ Kolkuttaja 19/1914, 366–368 Nutti Pykeijaan 19.12.1896.

²⁸⁸ HÄ 1921, 51 Nutti Veijolalle 8.4.1897.

²⁸⁹ Kolkuttaja 11/1901, 183–186 Nutti Saarenpäälle huhtikuussa 1897.

²⁹⁰ Talonen 1988, 42; 2014a, 27.

Paksuniemi sekä jalasjärveläinen Mikko Saarenpää.²⁹¹ Huomiota herättävää on, että viimeiselle saarnamatkalleen Ouluun Nutti lähti juuri Saarenpään kutsumana.²⁹² Hjalmar Westesonin kirjan perusteella voi päätellä, että Nutti elämänsä loppupuolella ainakin jossain määrin allekirjoitti uusheräyksen vaatimuksia. Westeson kirjoittaa, miten Nutin saarnat olivat aluksia armoa korostavia, mutta muuttuivat elämän loppupuolella ankarammiksi, sillä moni herännyt lankesi myöhemmin välinpitämättömyyteen kilvoittelussaan.²⁹³ Nutin sanomassa korostuneet kehotukset elää oikein vaikuttavat sopivan hyvin uusheräyksen opetukseen. Pyhityksen merkitys kristityn elämässä on toki monimutkaisempi kysymys ja jotain kysymyksen haasteellisuudesta kertoo sekin, että jo Martti Lutherin ja Philipp Melancthonin (1497–1560) välillä oli painotuseroja pyhityksestä puhuttaessa.²⁹⁴

Useissa osittain toisistaan riippuvaisissa lähteissä ja kirjallisuudessa kerrotaan, että Nutti pyrki pysymään hajaannusten ulkopuolella. Muun muassa Aulis Zidbäck arvioi tutkimuksessaan, että Nutti pyrki pysymään hajaannusten ulkopuolella. Hän kuitenkin jatkaa todeten, että Nutin myötätunto myöhemmin oli ”Kittilän suunnan” eli uusheränneiden puolella.²⁹⁵ Myös Havas kirjoittaa Nutin irrottautuneen ”kaikesta pikkumaisesta puoluekiivailusta”.²⁹⁶ Hajaannuksista Nutti itse oli todennut Vesisaarella Ananias Brunelle: ”On hyvä olla kristitty tyynellä säällä, mutta myrskyn tullessa kysytään, kuka on kristitty.”²⁹⁷

Uusheränneitä, joihin Nutti oli yhteydessä, olivat Saarenpään lisäksi muun muassa Maria Veijola ja Aatu Laitinen. Saarenpää oli näistä uusheräyksessä mukana jo Nutin elinaikana, Veijola ja Laitinen vasta myöhemmin.²⁹⁸ Nutti myös oli uusheräyksen murroksen kannalta keskeisessä kokouksessa Kittilässä 19.12.1896.²⁹⁹ Kokouksessa oli seuravieraita 25 paikkakunnalta, jopa Pietarista asti. Moni oli tullut uteliaana katsomaan, millaista on uusheräys.³⁰⁰ Nutti oli kokouksessa matkallaan Vesisaaresta kotipitäjäänsä Kaaresuvantoon.³⁰¹ Nutti

²⁹¹ Lohi 2007, 368.

²⁹² HÄ 1920, 51 Nutti Veijolalle 8.4.1897.

²⁹³ Westeson 1925, 112.

²⁹⁴ Arffman 2004, 75–79.

²⁹⁵ Zidbäck 1941, 153.

²⁹⁶ Havas 1927, 38.

²⁹⁷ Brune 1934, 71. ”Ja det er godt å vaere kristen, når det er stille veir, men når det blir storm, då spørres det hvem som er kristen.”

²⁹⁸ Raittila 1967, 254, 268.

²⁹⁹ Kolkuttaja 19/1914, 366–368 Nutti Pykeijaan 19.12.1896.

³⁰⁰ Lohi 2007, 389–390.

³⁰¹ Brune 1934, 71.

kuvasi kokousta kirjeessään Pykeijaan hyvin lämpimään sävyyn ja iloitsi siellä olostaan. Ei kuitenkaan vaikuta siltä, että hän olisi uusheräyksen ajatuksia kyseisessä kokouksessa erityisesti omaksunut, sillä hän kirjoitti lähinnä iloiten siitä, miten ”Siionin tytär” on samanlainen kaikkialla.³⁰² Kittilään Nutti lähetti kirjeen vajaa vuosi kokouksen jälkeen. Kirjeen vastaanottajista uusheräykseen lukeutui ainakin Kittilän metsänhoitaja Frans Silen (1839–1912),³⁰³ joka Pekka Raittilan mukaan oli jyrkän uusheräyksen sekä myöhemmin myös narvalaisuuden³⁰⁴ edustaja.³⁰⁵ Ainakin positiiviseksi kokemiaan ystävyysuhteita Nutilla oli uusheränneisiin.

Väinö Havas kertoo kirjassaan Nutin viimeisestä saarnamatkasta Ouluun, että Silen oli Nutin Kittilän vierailun jälkeen lähettänyt kirjeen Ouluun, jossa Silen kertoi, miten Nutti ja tämän saarnaajatoveri Aapo Tapani (1834–1910) olivat sanoneet Kittilän uusheränneitä ”metsätokaksi ja eriseuraksi”. Silen myös epäili, että Tapani olisi käskenyt Nuttia estämään uusheräyksen leviämistä. Oulun uusheränneet olivat Havaksen mukaan säikähtäneet Silenin kirjettä ja olivat melkein käännittäneet Nutin listä takaisin, mutta olivat lopulta kuitenkin antaneet tämän tulla Ouluun saarnaamaan. Havas kirjoittaa säikähdyksen olleen turhan, sillä Nutin puhe tuki monessa kohtaa uusheränneiden käsityksiä.³⁰⁶ Aivan kaikilta osin Nutin puhe ei kuitenkaan ilmeisesti ollut kuulijoiden mieleen, sillä Nutin puhe pysäytettiin Westesonin kirjan mukaan monta kertaa vastustavilla kysymyksillä.³⁰⁷ Näiden lähdetietojen perusteella voidaan sanoa, että Nutti ymmärsi uusheräystä, mutta ei ollut sitä radikaalisti edistämässä. Hänen itse tuottamassaan lähdeaineistossa ei esimerkiksi esiinny toisille lestadiolaisille kohdistettua kehotusta herätä uudelleen.

³⁰² Kolkuttaja 19/1914, 366–368 Nutti Pykeijaan 19.12.1896.

³⁰³ Kolkuttaja 19/1913, 317–319 Nutti Vesisaareen 5.10.1897.

³⁰⁴ Narvalaisuus oli erityisesti Viron lestadiolaisuudessa, lähinnä uusheräyksen piirissä, vaikuttanut hurmoksellinen suunta. Kinnunen 2001, 31–42.

³⁰⁵ Raittila 1967, 190.

³⁰⁶ Havas 1927, 150–151.

³⁰⁷ Westeson 1925, 120.

5 Tutkimustulokset

Nutin saarnatoiminnan taustalla oli kaksi merkittävää tekijää, joiden vaikutus tulee ottaa huomioon saarnatoimintaa tutkittaessa. Ensinnäkin, Nutin saarnatoimintaa, kuten kaikkea muutakin saarnatoimintaa, rajoitti maallikoiden pitämät hartauskokoukset kieltänyt konventikkeliplakaatti. Tuo asetus kumottiin Norjassa 1842, Ruotsissa 1858 ja Suomessa 1869. Sen jälkeen maallikotkin saivat pitää hartauskokouksia. Toinen tähän liittyvä seikka oli, että lestadiolainen saarnaperinne muuttui Nutin saarnatoiminnan aikana paljon. Aluksi saarnaaminen linkittyi enemmän heränneiden yhteisen pappeuden ajatukseen, kun taas lestadiolaisen seuraperinteen kehittyttyä saarnaaminen sai lestadiolaisuuden piirissä merkityksen, joka tarkoitti *Raamattua* selittävää seurapuhetta.

Nutin saarnatoiminta Norjassa liittyi vahvasti hänen elinkeinoonsa poronhoitajana. Kaaresuvannon seudun saamelaisten muuttomatkat johtivat Tromssan länsipuolella olevalle Valassaarelle. Nutti osallistui noille matkoille vuosittain porojensa kanssa. Näillä matkoilla Nutti saarnasi paljon. Saarnapaikkoina olivat monet muuttomatkojen varrella olleet kylät. Näistä erityisen yleinen kylä, jossa Nutti piti saarnojaan, oli Yykeänperä. Siellä oli keväisin markkinat, mikä selittää sen, että muuttomatkoilla Nutti usein poikkesi saarnaamaan sielläkin. Yykeänperään 1895 noussutta kappelia varten Nutti lahjoitti 100 kruunua vuonna 1874. Merkittävä muuttomatkan varrella ollut kaupunki oli Tromssa, jossa Nutti saarnasi myös miltei vuosittain.

Muualle Norjaan Nutti teki saarnamatkoja muun muassa Raisiin, Lankovuonolle, Hammerfestiin ja aivan Finnmarkin läänin itäosaan, Vesisaareen ja Etelä-Varankiin. Nutin saarnatoiminta kattoi siis Pohjois-Norjan rannikosta hyvin suuren osan. Hammerfestiin, Vesisaareen ja Etelä-Varankiin kohdistuneet saarnamatkat eivät kuitenkaan olleet jokavuotisia, vaan ainoastaan vuosina 1894–1897 tapahtuneita. Nutin saarnamatkat Vesisaareen liittyivät Vesisaaren lestadiolaisuudessa olleisiin hajaannuksiin, joissa Nutti tuki Kaarle Neljäskuntaa ja tämän kannattajia.

Nutin saarnatoiminta Ruotsissa rajoittui lähinnä Kaaresuvannon seudulle. Saarnatoimintaa Ruotsiin rajoittivat muuttomatkat Norjan rannikolle, jotka ottivat puoli vuotta joka vuodesta. Kaaresuvannon saarnatoimintaa helpotti katekeetan virka vuodesta 1863, josta lähtien saarnaaminen kuului osittain jopa Nutin työhönkin. Ruotsissa Nutin saarnatoiminta oli merkittävää Kaaresuvannon lisäksi lähinnä Lannavaarassa, jossa Nutti saarnasi usein suurten kokoontumisten aikaan

lähetyskoululla. Saarnatoimintaa Kaaresuvannon seudulla Nutti harjoitti koko saarnaajuutensa ajan vuosina 1848–1898. Nutin ensimmäinen saarnamatka Suomeen tapahtui hyvin varhaisessa vaiheessa. Viimeinen saarnamatka oli Nutin kannalta kohtalokas, sillä tuolla saarnamatkalla Nutti kuoli Oulussa. Paikkakuntia, joissa Nutti usein saarnasi Suomessa ollessaan, olivat Enontekiö ja Kittilä.

Per Anders Nutin saarnatyö oli muistiperinteen mukaan *Raamattua* jae jakeelta selittävää, ja hänen saarnansa olivat pitkiä. Koska useissa lähteissä mainittiin, että Nutin saarnat olivat hyvin pitkiä, antaa tämä olettaa, että Nutin saarnat olivat tavallista pidempiä lestadiolaisessa mittakaavassakin. Nutin saarnaamisesta voidaan sanoa myös, että hän saarnasi huolimatta siitä, vastustivatko kuulijat saarnaamista.

Nutin sanomassa ja käytöksessä korostui arvostus rukousta ja pyhitystä kohtaan. Useissa muistitiedoissa kerrottiin erilaisia tapauksia Nutin rukoilemisesta. Näiden lisäksi Nutti puhui jonkin verran rukouksesta hänen puheitaan sisältäneessä artikkelissa *Antinpiedin puheita* sekä kirjoitti useassa kirjeessäänkin rukouksesta. Rukouksesta ei kuitenkaan Nutin itse tuottamassa aineistossa kerrottu niin paljon kuin pyhityksestä tai Kristuksessa saavutettavasta pelastuksesta. Tämä ilmenee taulukosta 1, johon on kerätty Nutin kirjeistä ja hänen puheitaan sisältävästä artikkelista maininnat rukouksesta, pyhityksestä ja Jeesuksesta.

Huomiota herättävää Nutista kertovissa muistitiedoissa on, että kaikissa muistitiedoissa Nutista kerrotaan hyvin positiiviseen sävyyn. Tällä voi olla kolme syytä. Ensinnäkin, on mahdollista, että Nutti todella oli tapaamiensa ihmisten piirissä pidetty henkilö. Toiseksi, on mahdollista, että Nutista kertovaan aineistoon on kertojiksi valikoitunut Nuttiin positiivisesti suhtautuvat henkilöt. Kolmanneksi, on mahdollista, että Nuttia on myöhemmin olleissa lestadiolaisuuden hajaannuksissa pyritty käyttämään auktoriteettina, mikä on johtanut hänestä puhumisen sävyyn. Muistitiedoissa Nuttia kuvailtiin usein hurskaaksi ja hyvätapaiseksi mieheksi, jolle hartaus- ja pyhityselämä oli tärkeää. Nutin sanomassa pyhitys korostui myös. Erityisesti pyhityksaiheista sanottavaa Nutilla oli niille uskonystävillään, jotka olivat jollain tavalla tekemisissä herätysliikkeessä olleiden hajaannusten kanssa. Luonnollinen selitys tälle on, että hajaannuksissa ja kiistoissa pärjää parhaiten hyvällä käytöksellä, johon Nutti hajaannuksissa kamppailevia lestadiolaisia opasti. Hajaannuksia, joiden sovitteluun Nutti osallistui, olivat Vesisaaren lestadiolaisuudessa 1895 tapahtunut hajaannus sekä

samoihin aikoihin alkanut hajaannus uusheränneiden ja muiden lestadiolaisten välillä. Uusheräystä Nutti ei varauksetta tukenut, vaikka ilmeisesti ymmärsikin osittain uusheränneiden vaatimuksia.

Pelastus näyttäytyi Nutin sanomassa ennen kaikkea pelastuksena helvetistä ja pääsynä taivaaseen. Pelastuksella oli Nutin sanomassa myös ajallinen ulottuvuus, sillä hänen sanomassa esiintyi ajatus siitä, että pelastusta voi kokea jo ajassa. Pelastuksen ihminen saavuttaa uskolla Jeesuksen sovitustyöhön. Nutin sanomassa Jeesuksen kuolema oli Jumalalle annettu uhri, joka hyvitti ihmisten synnit Jumalaa kohtaan. Olaus Svebiliuksen katekismuksen vaikutus Nutin sanomaan tuntui joissain kohdin selvältä.

Tämä tutkimus on yksi näkökulma lestadiolaiseen saarnaperinteeseen 1800-luvulla. Koska lestadiolaista seuraperinnettä koskevaa tutkimusta oli hyvin rajatusti käytössäni, jäi jatkon kannalta kiinnostavaksi tutkimuskentäksi se, miten lestadiolainen seuraperinne kehittyi 1800-luvulla. Haastetta voi toki olla siinä, kuinka lähteitä on tutkijoiden käytettävissä.

6 Käytetyt lyhenteet

AS	Armonsanoma
HÄ	Huutavan ääni
KA	Kansallisarkisto
KFA	Karesuando församlingsarkiv
KRA	Kansanrunousarkisto
OMA	Oulun maakunta-arkisto
RA	Ruotsin valtakunnan arkisto
RFS	Röster från Sion
SKHS	Suomen kirkkohistoriallinen seura
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKS	Suomalaisen kirjallisuuden seura
SLEY	Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys
SRK	Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys
SS	Sanomia Siionista
STI	Suomen teologinen instituutti
STKS	Suomalainen teologinen kirjallisuusseura
STKSJ	Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja
WSOY	Werner Söderström osakeyhtiö

7 Lähde- ja kirjallisuusluettelo

7.1 Lähteet ja apuneuvot

Painamattomat lähteet:

Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkisto, Helsinki	SKS
Kansanrunousarkisto,	KRA
Paulaharjun kokoelma	
Kansallisarkisto, Helsinki	KA
Martti E. Miettisen kokoelma	
Oulun maakunta-arkisto	OMA
Pekka Samuli Raittilan 1. arkisto	
Riksarkivet, Stockholm	RA
Karesuando församlingsarkiv.	KFA

Painetut lähteet:

Kirjat

Brune Ananias

1934 Den levende kristendom i Vadsø. Den såkallte laestadianske menighet i Vadsø. Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie VI. –Norvegia Sacra XIV.

Havas Väinö

1927 Laestadiolaisuuden historia pääpiirteissään. Oulu: Suomen Lähetysseuran Laestadiolainen Haaraosasto.

Laitinen Aatu

1985 Muistoja lapin kristillisyydestä. Toim. Pekka Raittila. Oulu: Lestadiolaisten Lähetysyhdistysten Keskusliitto & Lähetisyhdistys

Rauhan Sana.

Luther Martti

1995 Tohtori Martti Lutherin katekismus. –Olaus Svebiliuksen Martti Lutherin katekismus. Toim. Lauri Koskenniemi. Helsinki: SLEY -kirjat.

Schwede Alfred Otto

1961 Sie kamen aus dem Torne-Tal. Berlin: Evangelische verlagsanstalt.

Svebilius Olaus

1995 Jeesuksen nimessä. Katekismuksen yksinkertainen selitys. –Olaus Svebiliuksen Martti Lutherin katekismus. Toim. Lauri Koskenniemi. Helsinki: SLEY -kirjat.

Westeson Hjalmar

1925 Lapin profetaan oppilaita. Porvoo: WSOY

Sanomalehdet:

Armonsanoma 1904–1905

Huutavan ääni 1920–1921

Kolkuttaja 1900–1915

Lasten siioni 1940

Röster från Sion 1897–1898

Sanomia Siionista 1891–1903

Apuneuvot:

Farbregd Turid & Kämäräinen Aili

1990 Suomi-Norja-Suomi taskusanakirja. Helsinki: WSOY.

7.2 Kirjallisuus

Aadnanes Per M.

1986 Laestadianismen i Nord-Noreg. Oslo: Tano.

Arffman Kaarlo

2004 Mitä oli luterilaisuus? Johdatus kadonneeseen eurooppalaiseen kristinuskon tulkintaan. Helsinki: Helsinki University Press.

Brännström Olaus

1962 Den laestadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-talet. Diss. Uppsala. Uppsala: CWK Gleerups Förlag.

1990 Lannavaara-missionen och laestadianismen. Bibliotheca theologiae practicae. Kyrkovetenskapliga studier 46. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Juntunen Hannu

1982 Lars Levi Laestadiuksen käsitys kirkosta. Diss. STKSJ Helsinki: STKS.

Karlsen Tina Cathrine

- 2006 Bedehuset i Skibotn, harmonisk sameksistens eller ekskluderende maktfellesskap. Masteroppgave i religionsvitenskap. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

Kinnunen Mauri

- 2001 Narvalaisuus. Lestadiolainen väylä helluntaiherätykselle – Lestadiolaisuuden monet kasvot. Iustitia 14. Toim. Jouko Talonen ja Ilpo Harjutsalo. Helsinki: STI.
- 2013 Runkona liikkeen saarnavirka –Tuoreet oksat viinipuussa. Vanhoillislestadiolaisuus peilissä. Toim. Meri-Anna Hintsala & Mauri Kinnunen. Helsinki: Kirjapaja.

Korteniemi Paavo

- 1988 Lestadiolainen seuraperinne Tornionlaaksossa. –Tornionlaakson vuosikirja 1988. Toim. Ossi Korteniemi. Kemi: Tornionlaakson kotiseututoimikunta.

Koskenniemi Lauri

- 1995 Päätössanat –Olaus Svebiliuksen Martti Lutherin katekismus. Toim. Lauri Koskenniemi. Helsinki: SLEY -kirjat.

Leivo Seppo

- 2001 Jeesuksen nimessä ja veressä. Synninpäästön käyttöönotosta lestadiolaisuudessa. –Lestadiolaisuuden monet kasvot. Iustitia 14. Toim. Jouko Talonen ja Ilpo Harjutsalo. Helsinki: STI.

Leppänen Mari

- 2011 Naispappeuspuhe vanhoillislestadiolaisessa herätysliikkeessä vuosina 1975-2010. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Lohi Seppo

- 1989 Sydämen kristillisyyt: Lars Levi Laestadius ja lestadiolaisen herätyksen alkuvaiheet. Oulu: SRK.
- 1997 Pohjolan kristillisyyt: Lestadiolaisuuden leviäminen Suomessa 1870-1899. Diss. Oulu: SRK.
- 2007 Lestadiolaisuuden suuri hajaannus ja sen taustat. Oulu: SRK.

Lähteenmäki Maria

- 2004 Kalotin kansaa. Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjois-Kalotilla 1809—1889. Historiallisia tutkimuksia 220. Helsinki: SKS.

McGrath Alister E.

- 2012 Kristillisen uskon perusteet. Johdatus teologiaan. Helsinki: Kirjapaja.

Miettinen Martti E.

- 1942 Lestadiolainen heräysliike 1. Perustajan aika. Diss. Helsinki: Otava.
- 1943 Pohjoisen Tornionlaakson oloista. Lestadiolaisen heräysliikkeen syntyaikoina. Oulu: Maaseudun kirjapaino osakeyhtiö.

- Murtorinne Eino
1992 Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809–1899. Porvoo & Helsinki & Juva: WSOY.
- Mustakallio Hannu
2009 Pohjoinen hiippakunta. Kuopion–Oulun hiippakunnan historia 1850–1939. Helsinki: Kirjapaja.
- Olsen Torjer A.
2008 Kall, skaperordning og makt. En analyse av kjønn i lyngenlaestadianismen. Diss. Tromsø: Universitetet i Tromsø, Det samfunnsvitenskapelige fakultet.
- Posio Eija
2001 Vesisaaren lestadiolaisuus 1860–1921 saarnaaja Olli Koskamon kirjekokoelman kuvaamana. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopiston kirjasto.
- Pulma Panu
1994 Vaivaisten valtakunta –Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Toim. Jouko Jaakkola Sosiaalipolitiikka, sosiaaliturva 1. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Raittila Pekka
1967 Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia. SKHST 74. Helsinki: SKHS.
1976 Lestadiolaisuus 1860-luvulla. Leviäminen ja yhteisönmuodostus. Diss. Helsinki: Akateeminen kustannusliike.
- Sivertsen Dagmar
1955 Laestadianismen i Norge. Diss. Oslo: Forlaget Land og Kirke.
- Svebak Kåre
1978 Brever og sanger under vandrigen. Documentaria till Lyngenlestadianismen. Redigert av Kåre Svebak. Oslo: Luther forlag
- Talonen Jouko
1988 Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905–1929. SKHST 144. Diss. Helsinki: SKHS.
2013 Oliko 1800-luvun lestadiolaisuudessa naissaarnaajia? Tutkimuksen kriittistä tarkastelua –Historiska perspektiv på kyrka och väckelse. Festskrift till Ingvar Dahlbacka på 60-årsdagen. Toim. Kim Groop & Birgitta Sarelin. SKHST 224. Helsinki: SKHS.
2014a Lestadiolaisuuden synty, leviäminen ja hajaannukset –Teologinen aikakauskirja 1/2014.
2014b Herätyskristillisyyden Suomessa viimeisen 250 vuoden aikana –Perusta 1/2014.
- Virkkala Oiva
1945 Alkulähteille. Lestadiolaisen uudenheräyksen synty ja luonne. Erityisesti saarnaaja Mikko Saarenpään elämäntyön yhteydessä tarkasteltuna. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Zidbeck Aulis

- 1941 Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja. Juhani Raattamaan kristillisyydennäkemys ja suhde laestadiolaisuuden suuntamuodostukseen. Kysymys ”esikoisseurakunnasta”. Helsinki: Otava.
- 1969 Raattamaan ja Lutherin pelastusoppien tarkastelua. Turku: Polytypos.
- 1985 Ole vapaa vapaaksi ostettu lauma. Juhani Raattamaa –opettaja ja sielunhoitaja. Oulu: SRK.

8 Henkilöhakemisto

- Anselm Canterburylainen 45
Bomstad, Johan 17–18, 23, 47
Brune, Ananias 5, 36, 55, 57, 59
Eide, Johanna 29
Eira, Margreta Persdottir 14–15
Erik Eriksen 23, 25–27, 36, 54
Erik Johnsen 18, 23, 26–27, 47
Halonen, Yrjö 35
Hanhivaara, Pietari 53, 55, 58
Hansa, Lars 27
Heiskala, Hannes 24, 27
Heiskala, Hans 55
Hellander, Hans 56
Hellman J.F 48
Hermelin, Anna 14
Juhonpieti, Erkki Antti 55
Karlsen, Henrik 57
Koskamo, Olli 30, 55–56
Laestadius, Lars Levi 7, 9–13, 16–20, 22, 27, 33, 35, 41–42, 45, 48
Lilleng, Tuomas 57
Lukki, Johan Herman 28–29
Luther, Martti 27, 49, 59
Naimakka, Heikki 3, 28
Neljäskunta, Kaarle 55–57, 61
Niva, Sofia 19, 44–45
Matinlassi, Anna 29, 45
Melanchthon, Philipp 59
Måns Månsen 24, 27
Mäkelä, Erkki 28, 52, 57
Nutti, Anna Maria 15
Nutti, Christina 15
Nutti, Ella Nilsdottir 13
Nutti, Knut 15
Nutti, Lars Petter 15
Nutti, Nils Anders 14
Nutti, Per 13
Paksuniemi, Fredrik 55, 59
Palovaara, Paulus 55
Raattamaa, Juhani 18–20, 47, 51, 55–56
Raattamaa, Pekka 9–10, 51
Saarenpää, Mikko 35–36, 50, 58–59
Schwede, Alfred Otto 3
Siikavuopio, Matias 22, 24–28, 49
Silen, Frans 60
Sirkanmaa, Juhani 30, 56
Stark, Petter 28
Svebilius, Olaus 42, 44, 50, 52, 54, 63
Tapani, Aapo 60
Tiberg, Iisak 55
Tommas, Anna Makreeta 25, 27
Vasara, Per 29, 33, 41
Veijola, Maria 32, 35, 44, 46–48, 57–59